

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

На правах рукопису

Савченко Марина Василівна

УДК 37.015.311-053.4:796

**Виховання самостійності у дітей старшого
дошкільного віку в ігровій діяльності**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук

Науковий керівник:
Аматьєва Олена Петрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Слов'янськ - 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	10
1.1. Самостійність як педагогічна категорія	10
1.2. Особливості розвитку самостійності дітей у дошкільному віці	21
1.3. Характеристика ігрової діяльності дітей дошкільного віку. ...	42
1.4. Стан виховання самостійності в сучасній практиці ДНЗ.	59
Висновки з I розділу	76
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	80
2.1. Характеристика рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	81
2.2. Педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.	113
2.3. Експериментальна модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.	121
2.4. Зміст роботи з виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	127
2.5. Порівняльна характеристика рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності на констатувальному та прикінцевому етапах	159
Висновки з II розділу	169
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стрімка динаміка суспільних змін, потреби високотехнологічного та інформаційного розвитку у світі висувають нові вимоги до адаптації дитини в довкіллі. Зміна поглядів на освітньо-виховний процес сьогодні визначає головною метою не лише формування гармонійної, усебічно розвиненої особистості, а й забезпечення підростаючому поколінню можливості самореалізуватись, успішно функціонувати в різних умовах життєдіяльності. Завданням педагога постає надання дітям допомоги в набутті цього цінного досвіду – допомогти зрозуміти отримані враження, задати їм потрібний напрям, знайти відповідні слова.

У визначенні цього питання орієнтиром є Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Закон України «Про освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Конвенція ООН про права дитини. Одним із стратегічних напрямів розвитку освіти в означених документах виділено забезпечення умов для розвитку та соціалізації дітей і молоді. Пріоритетом є створення умов для самореалізації кожної особистості.

Шляхи реалізації цього завдання в сучасній системі дошкільної освіти розкрито в Базовому компоненті дошкільної освіти, який відображає сучасний суспільний ідеал й орієнтує на потреби XXI століття. Його зміст зорієнтовано на виховання життєво компетентного дошкільника, який здатен поводитись самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях. Самостійність при цьому визначається як одна з базових характеристик особистості, що має бути сформована наприкінці дошкільного дитинства, й виділяється у змісті більшості освітніх ліній («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини»).

На важливість розвитку самостійності як особистісної якості в різні періоди розвитку науки вказували філософи (Аристотель, І. Кант,

С. К'єркегор та ін.), фізіологи (П. Анохін, М. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов та ін.), психологи (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, Г. Люблінська та ін.), педагоги (Я. Коменський, М. Монтессорі, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

Розвиток самостійності як особистісної якості, характер її виявлення в ранньому онтогенезі мають свій відбиток у низці вітчизняних та зарубіжних досліджень (Н. Аксаріна, Л. Божович, А. Валлон, Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, Я. Неверович, Є. Субботський та ін.).

Окремі аспекти впливу родини та дошкільного навчального закладу на становлення самостійності в дитини (психолого-педагогічні умови, виховна позиція дорослих, характер сімейного життя) розкрито у працях Н. Авдєєвої, З. Гуріної, О. Кононко, К. Крутій, Г. Люблінської, Т. Піроженко та ін.

Специфіка виховання самостійності в дітей раннього та дошкільного віку вивчалася дослідниками в контексті різних видів діяльності: у грі (Л. Артемова, Ю. Демидова, М. Марусинець, С. Марутян, Н. Михайленко та ін.), у праці (О. Андрейчик, Р. Буре, Л. Кірдода, Л. Островська та ін.), у спілкуванні (В. Кузьменко та ін.), у продуктивних видах діяльності (Н. Ветлугіна, Г. Григор'єва, О. Дронова, В. Зінченко, Т. Казакова, Т. Комарова, Н. Сакуліна, О. Удіна та ін.).

Особливе місце відводиться грі як провідній діяльності в дошкільному віці. Підтвердженням цієї думки є сучасні педагогічні дослідження, присвячені вивченню проблем гри та виховання особистості дитини дошкільного віку засобами ігрової діяльності (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Бойченко, А. Бондаренко, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко, К. Зворигіна, Ю. Косенко, Н. Кудикіна, Н. Луцан, А. Матусик, Д. Менджерицька, С. Новосьолова, Є. Радіна, О. Сорокіна, Є. Удальцова, О. Усова, К. Щербакова, О. Яницька та ін.).

Аналіз першоджерел із теми дослідження дозволив дійти висновку, що проблема виховання самостійності у дітей дошкільного віку в ігровій

діяльності є актуальною й потребує подальшого вивчення. Проте є низка суперечностей: між вимогами до вихованості самостійності як базової якості особистості в дітей старшого дошкільного віку та реальним станом її наявності; між виховним потенціалом ігрової діяльності як засобу розвитку і виховання особистості дошкільника та недостатнім використанням її можливостей у вихованні самостійності в умовах роботи дошкільного навчального закладу; між віковим прагненням дитини до самостійності в ігровій діяльності та відсутністю в неї необхідних знань, умінь і навичок для його реалізації. Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовила вибір теми дисертаційного дослідження **«Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження здійснювалось у межах наукової теми кафедри педагогіки «Гуманізація навчально-виховного процесу» (протокол № 3 від 28.11.2002 р.), що входить до плану наукової роботи Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). Тема дисертації затверджена Вченою радою Слов'янського державного педагогічного університету (протокол № 4 від 11.03.2010 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 30.11.2010 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Завдання:

1. Розкрити сутність і структуру феномена «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»; уточнити поняття «самостійність дітей дошкільного віку».

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

3. Визначити педагогічні умови виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

4. Розробити та експериментально апробувати модель та методику виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Об'єкт дослідження – виховання дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Предмет дослідження – методика виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Гіпотеза дослідження: виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови:

- наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля;
- педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності;
- організація предметно-розвивального ігрового середовища;
- занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз (історико-педагогічний, теоретичний, порівняльний) філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури для розкриття сутності та особливостей процесу виховання особистості дошкільника, визначення педагогічних умов, що сприяють вихованню самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; моделювання та проектування – для визначення логічної структури дослідження й розробки методики виховної роботи з дітьми в групах старшого дошкільного віку; емпіричні – спостереження, інтерв'ювання, анкетування, аналіз педагогічної документації; констатувальний, формувальний етапи експерименту для перевірки рівнів розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, специфіки впливу сім'ї та дошкільного навчального закладу на становлення означеної якості; математичні методи обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Базою дослідження слугували: дошкільні навчальні заклади № 3 м. Слов'янська, № 31 м. Костянтинівки Донецької області. Усього в дослідженні взяло участь 100 дітей старшого дошкільного віку. Анкетуванням було охоплено 184 особи батьків, а також 150 вихователів різних категорій, які працюють у дошкільних навчальних закладах Донецької (м. Слов'янськ, м. Краматорськ, м. Дзержинськ, м. Костянтинівка), Харківської (м. Куп'янськ) областей, АР Крим (м. Красноперекопськ).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що: вперше обґрунтовано сутність і структуру поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» (обізнаність дітей старшого дошкільного віку з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму, відповідальне ставлення до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри); визначено структурні компоненти самостійності (вольовий, поведінковий, морально-ціннісний, когнітивний); розроблено модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, яка обіймала такі етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний; визначено педагогічні умови виховання самостійності дошкільників в ігровій діяльності (наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля, педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності, організація предметно-розвивального ігрового середовища, занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність); визначено критерії (особистісний, діяльнісний) і показники самостійності в ігровій діяльності (активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил гри, обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри); виявлено та схарактеризовано рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (високий, достатній, середній, низький); уточнено поняття

«самостійність дітей старшого дошкільного віку»; подальшого розвитку набула методика організації ігрової діяльності дітей та виховання самостійності в дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що було розроблено та апробовано методику діагностики рівнів вихованості самостійності та експериментальну методику виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; сценарії ігрових проєктів у групах дітей старшого дошкільного віку. За результатами дослідження розроблено спецсеминар для студентів факультетів дошкільної освіти «Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності». Отримані результати можуть бути використані в роботі вихователів дошкільних навчальних закладів, а також для вдосконалення програм навчання й виховання дітей дошкільного віку; викладачами вищих педагогічних навчальних закладів; студентами під час проходження педагогічної практики; у системі післядипломної освіти у процесі підвищення кваліфікації дошкільних працівників.

Апробація матеріалів дослідження. Основні теоретичні положення та експериментальні дані доповідалися, обговорювалися й отримали схвалення на міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти» (м. Херсон, 2011 р.), «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи» (м. Одеса, 2011 р.), «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентноспроможності майбутнього фахівця» (м. Ялта, 2011 р.), «Теоретико-методичні засади передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі» (м. Миколаїв, 2012 р.), «Актуальні проблеми підготовки фахівців для дошкільної освіти» (м. Кременець, 2012 р.), «Компетентнісний підхід у системі неперервної професійної освіти» (м. Переяслав-Хмельницький, 2013 р.), всеукраїнських науково-практичних конференціях «Психолого-педагогічний та соціальний супровід дитини дошкільного віку» (м. Слов'янськ, 2010 р.), «Сучасні тенденції розвитку

теорії і практики дошкільної освіти» (м. Полтава, 2010 р.), «Практична підготовка педагогічних кадрів у вищій школі в умовах інтеграції України в європейський освітній простір: стан та перспективи» (м. Переяслав-Хмельницький, 2012 р.), міжвузівській науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг: регіональний аспект» (м. Армянськ, 2012 р.). Зміст роботи обговорювався на засіданнях кафедри дошкільної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів м. Києва № 16 (довідка № 1 від 12.11.2012 р.), м. Слов'янська № 3 (довідка № 22 від 12.11.2012 р.), № 20 (довідка № 36 від 14.09.2012 р.), м. Краматорська № 64 (довідка № 33 від 19.11.2012 р.), № 69 (довідка № 261 від 19.11.2012 р.), м. Костянтинівки № 1 (довідка № 32 від 30.10.2012 р.), № 30 (довідка № 43 від 12.10.2012 р.), № 31 (довідка № 8 від 24.10.2012 р.), Шахтарського району №№ 9, 13, 21 (довідка № 78 від 20.09.2012 р.) Донецької області, м. Красноперекопська № 1 (довідка № 62 від 25.09.2012 р.) АР Крим; Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 66-12-524 від 6.11.2012 р.).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено в 15 публікаціях, із них: 9 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 – у зарубіжних виданнях, 1 – з них в електронному фаховому виданні (Росія), 3 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (263 найменування, із яких 3 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 255 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 175 сторінках. Робота містить 17 таблиць, 3 діаграми та 2 рисунки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Самостійність як педагогічна категорія

На сучасному етапі розвитку освітньої галузі науки головною метою постає виховання соціально активної, відповідальної, самостійної, творчої людини, здатної до критичного мислення й самоосвіти. Означена тенденція знаходить відображення в концепції компетентісно зорієнтованої освіти, що активно впроваджується в останні роки в багатьох країнах світу (В. Гура, І. Зимня, С. Кульневич, Т. Морозова, Ю. Татур, А. Хуторської та ін.).

Це проголошено в Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 року, Законі України «Про освіту», Законі України «Про охорону дитинства», Конвенції ООН про права дитини. В означених документах виділено головні вміння особистості нової генерації. Серед них – уміння самовизначатися, робити свідомий вибір серед значної кількості соціальних відносин і соціальних зв'язків, уміння взаємодіяти і співпрацювати, уміти розв'язувати конфлікти й домовлятися, бажання брати на себе різні соціальні ролі, розвивати навички самоосвіти, уміння отримувати інформацію, обробляти її, знаходити необхідне в потоці знань, уміння приймати відповідальні рішення в умовах вибору, постійних змін, організувати свою діяльність, ставити собі мету й досягати її, бути відповідальним за свої рішення та дії. Основою цих умінь і навичок є самостійність як базова якість особистості.

Проблема самостійності особистості не є новою в психолого-педагогічній науці. Її сутність і характеристики досліджували вчені в різних напрямках: філософи (Аристотель, І. Кант, С. К'єркегор та ін.), фізіологи (П. Анохін, М. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов та ін.), психологи (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, Г. Люблінська та

ін.), педагоги (Я. А. Коменський, М. Монтессорі, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

Визначимося насамперед зі змістовим аспектом ключового поняття дослідження.

У тлумачних джерелах феномен «самостійність» трактується як: «уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва, самостійні дії» [223, с. 47]; властивість особистості, що характеризується двома чинниками: сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, що з'являються в процесі діяльності [55; 75]; «вольова якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення» [191, с. 387]; «здатність орієнтуватися на свої особистісні позиції, приймати власні рішення й реалізовувати їх, незалежно від ситуативних зовнішніх впливів» [79, с. 404]; «узагальнена якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку» [222, с. 251]; модель поведінки людини, що визначається більше внутрішніми чинниками психологічної природи, ніж зовнішніми впливами оточення [25, с. 220].

У Сучасному тлумачному психологічному словнику зазначено, що «самостійність особистості пов'язана з активною роботою думки, почуттів і волі. З одного боку, цей зв'язок спрямований на розвиток розумових і емоційно-вольових процесів як необхідної передумови самостійних суджень і дій, а з іншого – включає судження і дії, що складаються в процесі самостійної діяльності, зміцнюють і формують здатність не лише виконувати свідомо мотивовані дії, але й домагатись успішного виконання прийнятих рішень усупереч можливим труднощам» [252, с. 449].

Простежується єдність позицій у визначенні поняття «самостійна людина». За різними словниками самостійною людиною вважають таку, що

вміє діяти без сторонньої допомоги або керівництва, критично ставиться до сторонніх впливів, аналізує й оцінює їх відповідно до своїх поглядів і переконань, які відстоює, характеризується незалежністю, рішучістю, прагненням відійти від шаблонних рішень і знайти нові способи розв'язання поставленої проблеми [36; 169; 191; 223].

Отже, аналіз змісту поняття «самостійність» за різними словниками дозволяє дійти висновку, що це – вольова якість особистості, яка характеризується ініціативним, критичним, відповідальним ставленням до власної діяльності, умінням її планувати, ставити перед собою завдання та шукати шляхи їх розв'язання без сторонньої допомоги.

Розглянемо фізіологічні основи самостійності. У працях фізіологів (М. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов та ін.) самостійність людини розглядається крізь призму волі. Так, І. Павлов вважав, що стимулом до самостійної форми поведінки є різноманітні перешкоди, без подолання яких не було б можливим продовження життя. Означене явище фізіолог назвав «рефлексом свободи». Значущим при цьому постає рефлекс «що таке?», який сприяє орієнтуванню у просторі, забезпечує самозбереження й виявляється в допитливості. Важливого значення в самостійному прийнятті рішення І. Павлов відводив другій сигнальній системі, що дозволяє аналізувати внутрішньо певний подразник («мовлення наодинці із самим собою») і є пусковим сигналом для певних дій [173].

За І. Павловим та І. Сеченовим, цілеспрямовані, довільні й усвідомлені людиною дії виникають як під впливом зовнішніх подразників, так і внутрішньої рушійної сили. Її основою є власні думки, переживання, прагнення, які, у свою чергу, виникають на основі тимчасових нервових зв'язків під впливом зовнішніх подразників [173; 220]. І. Сеченов відзначав у цьому процесі важливість набуття людиною досвіду, без якого є неможливим засвоєння й опанування нових знань. В опануванні певних умінь важливе значення відведено самостійній практиці, бо воля впливає лише на процес вправляння в цьому вмінні (початок, ступінь швидкості, зупинка). Фізіолог

підкреслював, що в період розвитку в дитини превалюють рефлексорні акти руху, але з часом, набувши вмінь дивитися, слухати, відчувати, ходити, керувати рухами тіла, спілкування дитини зі світом набуває рис самостійності [220].

М. Бернштейн, який досліджував фізіологію активності, підкреслював, що функцією волі є регуляція діяльності людини в зовнішньому світі. Воля є інструментом для реалізації певної поведінки. Вона весь час знаходиться в боротьбі мотивів поведінки й спрямована на гальмування, відхилення або прийняття активності суб'єкта. До кола питань, що вивчає фізіологія активності, було віднесено пізнавальну активність, яка тісно пов'язана з пізнавальною самостійністю, цілеспрямованістю особистості [9; 18].

Розглянемо змістову характеристику категорії «самостійність» як предмету вивчення філософів, психологів та педагогів.

У Стародавній Греції самостійність людини філософи тісно пов'язували з проблемою свободи й волі особистості, її здатності до втілення себе в діяльності, у взаємодії із суспільством. Аристотель називав рабом людину, яка за своєю природою не може належати собі самій, бути вільною, самостійною, підпорядковується впливам інших [10]. Платон відзначав, що свобода й воля людини є громадянськими чеснотами, опанувати їх вона може лише завдяки практиці як сприятливій діяльності [179].

Означені ідеї знаходять своє відображення у філософії Нового часу. Так, представники німецької класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах та ін.) вважали, що фундаментом суспільства є діяльність як специфічна людська активність. Саме через діяльну активність індивідів можна передбачити і сприяти моральному розвитку членів суспільства. При цьому, за І. Кантом, моральними вчинками можна називати лише ті, які людина здійснила сама, а не під чиймось керівництвом. Категорії свободи, волі, мети й моралі філософом також характеризуються через розуміння діяльної практики. Саме праця, діяльність породжують самостійну, вільну людину (Г. Гегель) [242].

Сучасна філософія розглядає самотійну особистість крізь призму її ставлення до суспільства та свого місця в ньому. Представники екзистенційної філософії (А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.) продовжують аналізувати питання свободи й відповідальності особистості в суспільстві. На їхню думку, вільною стає людина, яка досягає поставленої мети відповідно до своїх потреб у власній активній діяльності. Обов'язковим компонентом свободи при цьому є вияв волі людиною для досягнення цієї мети, а її реалізація відбувається у проекті й виборі (Ж.-П. Сартр) [227; 239].

Українські дослідники (В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань) визначили шляхи та засоби формування відповідального ставлення особистості до життя. Відправним пунктом у ньому називали формування зовнішнього та внутрішнього «поля свободи», тобто наявності в особистості свободи вибору в прийнятті рішень, свободи у власних діях відповідно до прийнятих рішень, незалежності та самозаконності як виявів свободи. Серед умов організації зовнішнього «поля свободи» автори визначали формування з дитинства потреб і навичок самотійності, що включають прагнення до самотійних роздумів, оцінок та переживань, самотійної праці; формування навичок організації самотійної діяльності, а також використання певної системи оцінювання виконання дитиною самотійних завдань із метою об'єктивного впливу на її самооцінку [153, с. 261-262].

Аналіз психологічної літератури дозволив дійти висновку про те, що самотійність визначається психологами передусім як вольова якість особистості (О. Кульчицька, М. Лісіна, Г. Люблінська, А. Петровський, В. Шапар та ін.). У дослідженнях психологів підкреслено діяльнісний аспект у визначенні самотійності. Так, психологи (В. Котирло, Л. Подоляк, О. Проскура) характеризували самотійність як уміння думати, виконувати завдання, відповідно поводитися без сторонньої допомоги чи контролю.

Російськими психологами (Н. Єлізарова, Г. Цукерман), які досліджували становлення самотійності в дитинстві, цей феномен

розглядався як здатність діяти без допомоги дорослого, як завершення інтеріоризації. На їхню думку, самостійна дія дитини витікає із двох джерел: по-перше, на основі оволодіння змістом, засобами та способами дії; по-друге, завдяки оволодінню формою співпраці з дорослим, що відповідає цій дії, виявам ініціативності під час побудови цієї взаємодії [246].

Т. Піроженко виділила самостійність як одну з особистісних рис характеру людини, що сприяє розвитку спрямованості на самореалізацію та творче самовизначення. Вона відзначила залежність виявів самостійності та ініціативності в дошкільному віці від досвіду невдач у відносинах з оточуючими. Відсутність позитивних мотивів взаємодії з однолітками та дорослими веде до відсутності самостійності в дітей, що виявляється в непевненості у своїх силах, страхах перед невдачею в нових справах, виявах негативізму та конфліктності. Тому завданням педагогів та психологів, які працюють із цими дітьми, має стати пошук розвивальної моделі виховання, спрямованої на можливість вияву здібностей дитини, творчого вибору видів діяльності та якісних змін самої діяльності (комунікативної, пізнавальної, художньої тощо) від відтворювального до творчого рівнів [178].

О. Савенков розглядав самостійність у низці психологічних характеристик виявів поведінки. На його думку, самостійність – це особистісна якість, яка передбачає незалежність суджень і дій, здатність самому, без допомоги й підказок інших реалізувати важливі рішення; відповідальність за свої вчинки і їх наслідки; внутрішня впевненість у тому, що така поведінка є можливою і правильною. Відзначається, що негативними чинниками впливу на становлення самостійності дитини є здійснення тотального зовнішнього контролю, жорстка дисципліна і, навпаки, надмірна вседозволеність, захист дитини від проблем і можливостей прийняття власних рішень [198].

В юнацькому віці самостійність продовжує розвиватись і набуває більш сталих форм. Відбувається перехід від системи зовнішнього управління до самоуправління (І. Кон). Зростання самостійності залежить від

рівня розвитку самосвідомості молодого людини, тобто від усвідомлення себе як об'єкта, від інтегрованості та стійкості образу «Я», що пов'язані з рівнем розвитку інтелекту [110].

Такої самої думки дотримується Л. Ростовецька. Із метою визначення місця самостійності школярів у їхній інтелектуальній діяльності та в процесі взаємодії з оточуючими, вона звернулася до структури особистості. На основі аналізу теорій особистості зарубіжних та вітчизняних психологів, автор дійшла висновку про те, що самостійність на найвищому рівні свого розвитку є дієздатністю особистості, активністю і здатністю до мобілізації та концентрації всіх життєвих сил, співвіднесення своїх домагань зі своїми реальними можливостями і здібностями [195]. Тобто самостійність особистості полягає в єдності її самосвідомості й самоуправління.

Психологами (Д. Дубравська, С. Рубінштейн) підкреслювалося, що справжня самостійність притаманна людям із сильною волею. Вона передбачає усвідомлення мотивів своїх дій і їх обґрунтованість. Самостійна особистість спирається на власний досвід, знання та переконання, а не на тиск із боку інших. При цьому не слід плутати справжню самостійність із прагненням протистояти за будь-яку ціну зовнішнім впливам [82; 196].

Узагальнюючи вищезазначені позиції, звернемося до думки Л. Виготського про те, що самостійність як психічна якість відображає індивідуальні та вікові вияви особистості, а її елементи знаходяться на різних етапах розвитку й виконують різні функції [45].

Аналіз педагогічної літератури з проблеми виховання самостійності вказує на той факт, що серед представників сучасних педагогічних шкіл відсутній єдиний погляд щодо поняття «самостійність особистості» та шляхів виховання означеної якості.

Звертає на себе увагу діяльнісний підхід до визначення цього поняття в сучасних дослідженнях. Широко розглядаються поняття «самостійна діяльність» та «самостійна робота». Означені доробки присвячено навчальній діяльності особистості на різних етапах навчання у школі та ВНЗ різних

рівнів акредитації. Серед основних напрямків наукового пошуку можна виділити такі: виховання самостійності учнів основної загальноосвітньої школи в другій половині ХХ ст. (М. Брода), виховання самостійності в дітей молодшого шкільного та підліткового віку (О. Голуб, М. Дідора, А. Савченко), організація та розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів середніх та старших класів (Л. Богдановська, С. Ганжела, С. Генкал, О. Загарук, О. Марценюк, Н. Усенко, І. Філоненко, В. Яковлева), організація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх фахівців у різних галузях (Г. Адамів, Н. Баловсяк, Я. Галета, В. Довганець, С. Малихіна, Л. Наконечна, С. Переяславська, О. Шарапова, І. Шевченко), формування вмінь самостійної роботи учнів та студентів (Д. Ємельянова, О. Зюлькіна, О. Коношевський, Г. Ламекіна, М. Левитов, Л. Орел, С. Петрович, Н. Романчик, М. Смирнова, Є. Співаковська-Ванденберг), розвиток творчої самостійності учнів та студентів (Т. Біркіна, О. Водолазська, Н. Гур'янова, Н. Зворська, С. Міхно, Т. Тімашева), підготовка майбутніх педагогів до виховання самостійності в учнів (А. Кратінова), формування оцінно-рефлексивної самостійності студентів (О. Керекеша).

О. Зюлькіна, розглядаючи формування навичок самостійної роботи в студентів, зазначила, що самостійність ґрунтується на таких особистісних якостях, як-от: упевненість в успіху, наполегливість у досягненні мети, самовладання, критичність, ініціативність та дисциплінованість [92].

Досліджуючи самостійність учнів основної загальноосвітньої школи, М. Брода визначила її як рису характеру, що виявляється в різних сферах навчальної діяльності: вольовій, інтелектуальній, морально-ціннісній, які детермінуються і взаємозумовлюються емоційно-мотиваційними джерелами [28].

На думку А. Савченко, самостійність є інтегральною морально-вольовою якістю особистості, що характеризується сукупністю знань, умінь і навичок та ставленням до процесу й результатів діяльності. Досліджуючи вияви самостійності в дітей молодшого підліткового віку, автор виділив таку

структуру означеної якості: активність, творча ініціативність, незалежність, відповідальність, критичність суджень та свідоме ставлення до діяльності [199].

В. Плешивцев, вивчаючи вияви самостійності в дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки батьків, відзначив залежність їх успішного дорослого життя від сформованості означеної якості. Самостійність він розглядає як якість особистості, що виражається в здатності без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні ставити перед собою мету й досягати її власними силами, соціально й морально прийнятими способами. Спираючись на це визначення, дослідник виділив критерії самостійності дитини: уміння формулювати свою мету й усвідомлення необхідності її досягнення, незалежність від постійного керівництва й постійної допомоги ззовні, соціальна й моральна припустимість мети діяльності та способів її досягнення [180].

У контексті нової стратегічної мети освітнього процесу в Україні, що відзначає необхідність людини навчатися протягом життя, самостійно здійснювати пошук нової інформації тощо, більшість дослідників звернулася до вивчення особливостей становлення та розвитку самостійності в пізнавальній діяльності. Вивченню основ пізнавальної самостійності були присвячені праці Л. Аристової, І. Архипової, В. Буряка, Є. Голанта, М. Данилова, П. Підкасистого, Т. Шамової, І. Якиманської та ін. [65; 176; 251].

Дидакт М. Данилов розкрив сутність пізнавальної самостійності через потребу та вміння людини самостійно мислити, здатності орієнтуватись у новій ситуації. Самостійний учень здатен виділити проблему й визначити методи, за допомогою яких досягне її розв'язання [65].

У працях І. Архипової, П. Підкасистого, Т. Шамової самостійність пов'язано з уміннями виокремлювати проблему, знаходити шляхи її розв'язання, висувати гіпотезу тощо [176; 251].

В. Галузинський зазначив, що на розвиток таких якостей, як самостійність мислення, ініціативність та активність, здійснює вплив перебування підростаючої особистості в колективі. Із метою набуття підлітками самостійності в навчанні та самодіяльних сферах учений радив використовувати метод самовиховання. На його думку, цей метод духовного збагачення та вдосконалення людини потребує більш ширшого використання [50]. Близькими до цих позицій є думки В. Іванова, який підкреслив, що для розвитку в себе такої якості, як самостійність, старшокласник має навчитися адекватно реагувати на критику, приймати її, виховувати в собі відповідальність, дисциплінованість [93].

На думку В. Буряка, самостійність слід розглядати як одну з якісних характеристик інтелектуальної активності. Учений указував на поєднання в пізнавальній самостійності учнів мотиваційного та операційного компонентів: прагнення та вміння діяти без чийось підказок. У контексті свого дослідження В. Буряк приділив значну увагу поняттю «самостійна навчальна діяльність». Він указував, що головною ознакою цього феномена є здатність учнів орієнтуватись у новій ситуації, виявляти критичність під час оцінювання нових фактів і явищ, незалежно від суджень інших [34].

Розглядаючи пізнавальну самостійність студентів, Г. Адамів визначала її як професійну якість, що характеризується наявними професійними знаннями, сформованими професійними якостями пізнавального характеру, позитивними професійними цінностями, достатнім рівнем самопізнання, розвинутою емоційною рефлексією, умінням ставити й розв'язувати педагогічні завдання [2].

Інші критерії пізнавальної самостійності студентів зазначив Я. Галета. Серед них автор виділив такі: рівень розумового розвитку, ставлення до навчання, прагнення оволодіти різними способами пізнання, мобілізація вольових зусиль щодо подолання труднощів у навчанні й досягненні поставленої мети [49].

Близькими є погляди на пізнавальну самостійність дослідників І. Левіної та Д. Чернилевського. Учені вважали, що пізнавальна самостійність особистості полягає в прагненні й здатності людини без допомоги іншого здобувати нову інформацію з різних джерел, аналізувати та узагальнювати її, діяти в різних ситуаціях, спираючись на власні знання та уявлення про правильність і порядок визначених дій [138; 248]. С. Каяліна розглядала пізнавальну самостійність учнів як специфічну інтегративну якісну характеристику особистості, що виявляється у прагненні до пізнавальної діяльності та вмінні ефективно здійснювати цю діяльність самостійно. Спираючись на погляди Л. Аристової, О. Савченко, Т. Шамової, дослідниця розкривала структуру пізнавальної самостійності через мотиваційний та операційний компоненти. Вищим рівнем їх вияву постає творча активність та творчий характер діяльності учнів [106].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблеми становлення самостійності як особистісної якості дозволив виділити такі загальні положення:

- самостійність – це якість особистості, що характеризує її ставлення до виконання певних завдань (Г. Адамів, В. Котирло, Л. Подоляк, О. Проскура, А. Савченко);

- самостійність особистості залежить від впливів довкілля (предметного, соціального) і характеру взаємодії з ними (Н. Єлізарова, Г. Люблінська, Т. Піроженко, Г. Цукерман);

- самостійність – це вольова якість особистості, що включає в себе мотиваційний та операційний компоненти (В. Буряк, Д. Дубравська, С. Каяліна, Л. Ростовецька, С. Рубінштейн);

- самостійність – це якість особистості, що потребує цілеспрямованого виховання та розвитку (М. Брода, Н. Єлізарова, В. Плешивцев, О. Савенков, Г. Цукерман).

На основі аналізу першоджерел з проблеми дослідження, можна узагальнити, що самостійність – це морально-вольова якість особистості, яка

характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

1.2. Особливості розвитку самостійності дітей у дошкільному віці

Особливий погляд на проблему розвитку самостійності дитини визначено в працях педагогів-класиків.

Ф. Фребель наголошував на важливості розвитку самостійності дитини в пізнанні. На його думку, дорослий не повинен давати прямі й повні відповіді на всі дитячі запитання. Це робить мислення дитини неактивним, незацікавленим, лінивим. Самостійний пошук відповіді є набагато ціннішим, ніж повна відповідь дорослого, яку малюк «наполовину почує й наполовину зрозуміє». Із цією метою дорослі мають створювати такі виховні умови, у яких дитина зможе сама знайти відповідь, спираючись на раніше набутий досвід і знання [240, с. 207].

В основі виховної теорії відомої італійської дослідниці М. Монтесорі лежить принцип «допоможіть мені це зробити самому». На думку педагога, вихователь має надавати дитині лише необхідну допомогу, ставитись до її дій із повагою, із вірою в її сили, давати волю в рухах, переживаннях і досліджах. У цьому полягає виховний метод педагога, основою якого вона вважала надання свободи самостійному розвитку дитини. Саме свобода в діях сприятиме розвитку творчості, пізнавальної ініціативності, потягу до «відкриттів» [156].

Педагогічна технологія С. Френе, що була реалізована автором у «Школі радості і успіху», має на меті формування активного громадянина, який усвідомлює свої права та обов'язки в суспільстві. Важливого значення надається набуттю дитиною власного життєвого досвіду через різні види діяльності та підтримання її прагнення до максимального саморозвитку. Головною умовою, що сприяє розвитку активної та самостійної особистості,

є атмосфера свободи, співробітництва й демократії [141, с. 142-143]. Ідею свободи у вихованні особистості підтримували Л. Толстой, К. Ушинський, Т. Шевченко та ін.

На думку К. Ушинського, самостійною особистістю стає тоді, коли може підпорядковуватися лише своєму розуму та совісті й має бажання та сили для досягнення власних цілей. Прагнення до самостійності тісно пов'язане із прагненням до душевної діяльності, бо така діяльність можлива лише в умовах свободи. Вона робить людину щасливою, зберігає її гідність. Тому виховання прагнення до діяльності має йти паралельно з вихованням прагнення до самостійності. Виховання самостійності слід розпочинати з раннього віку, коли тільки з'являються перші її вияви. Свобода, як умова, при цьому буде полягати не у відсутності певних перешкод для дитини, а в їх подоланні. Проте означені перешкоди мають бути домірними віку дитини, давати їй сили і впевненість у подоланні нових перешкод, а не викликати невіру у свої сили, страх перед їх самостійним подоланням. Педагог наголошував, що справжню самостійність не слід плутати з виявами впертості в дитини [237].

Аналіз останніх досліджень дозволив дійти висновку, що головною метою сучасної дошкільної освіти в Україні має стати виховання компетентної особистості. На самостійність як одну зі складових компетентності дитини вказує більшість сучасних дослідників, що вивчали цей феномен.

Розвиток самостійності, характер її виявлення в ранньому онтогенезі досліджували Н. Аксаріна, Л. Божович, А. Валлон, Л. Венгер, Г. Годіна, Д. Ельконін, О. Запорожець, Я. Неверович, Є. Субботський та ін.

Праці Н. Авдєєвої, З. Гуріної, О. Кононко, Т. Лодкіної, Г. Люблінської, Т. Піроженко та ін. було присвячено впливу родини й дошкільного освітнього закладу на становлення самостійності дитини.

Специфіка виховання самостійності в дітей раннього та дошкільного віку вивчалася дослідниками в контексті різних видів діяльності: у грі

(Л. Артемова, Ю. Демидова, М. Марусинець, С. Марутян, Н. Михайленко та ін.), у праці (О. Андрейчик, Р. Буре, Л. Кірдода, Л. Островська та ін.), у спілкуванні (В. Кузьменко та ін.), у продуктивних видах діяльності (Н. Ветлугіна, Г. Григор'єва, О. Дронова, В. Зінченко, Т. Казакова, Т. Комарова, Н. Сакуліна, О. Удіна та ін.).

Аналіз доробків сучасних дослідників указує, що виховання самостійності як базової якості особистості в кожному віковому періоді набуває нових форм та змісту. Психологи, які досліджували особливості розвитку на етапі раннього та дошкільного дитинства, відзначили появу тенденції до самостійності в дітей раннього віку в предметній діяльності та елементарному самообслуговуванні (Д. Ельконін, М. Лісіна, Г. Люблінська та ін.).

Особливості розвитку самостійності в дітей раннього та молодшого дошкільного віку були предметом досліджень З. Власової, З. Гуріної, Т. Гуськової, О. Денисюк та ін. [40; 63; 64; 68].

Згідно з позицією О. Денисюк, самостійність у діяльності дитини раннього віку з'являється за умови активного пізнання довкілля. При цьому відзначається важливість впливу на цю активність родини, у якій зростає дитина. Батьки, які стимулюють вияви активності дитини в задоволенні життєвих потреб, в ознайомленні з довкіллям через спостереження, створюють умови для виникнення та розвитку ігрової діяльності. Тим самим вони сприяють виникненню перших виявів самостійності в дитини [68]. З. Гуріна розглядала самостійність дітей раннього віку як стійке особистісне утворення, тенденцію поведінки, вияв активності, що набуває сталої форми, перетворюється на особистісну якість, засвідчує повторюваність певного стилю і стратегії. Серед критеріїв, що визначають процес становлення самостійності дитини раннього віку, дослідниця виділила незалежність, ініціативну активність, оптимістичне ставлення до труднощів. Крім того, вона відзначила різницю у виявах самостійності дітей раннього віку залежно від їхньої статі. Під час дослідження було зафіксовано, що хлопчики

раннього віку мають вищі показники виявів самостійності, що пояснюється їхньою більшою активністю у власних предметно-маніпулятивних діях, умінням активно відстоювати в ігровій діяльності побудовані власні конструкції. У дівчат ці показники нижчі, що пояснюється їхньою орієнтацією на спілкування, соціальне схвалення, намагання частіше звертатися по допомогу до дорослого [62].

Т. Гуськовою було виділено етапи розвитку самостійності дитини раннього віку. Перший етап – це виникнення здатності самостійно планувати свої дії, що виявляється в позиції «Я сам» і поширюється на все більшу кількість предметних дій малюка. Другий етап – становлення справжньої самостійності, що виявляється в цілеспрямованому, наполегливому досягненні поставленої мети, яке супроводжується розвитком посидючості й цілеспрямованості в дитини. Третій етап, що виникає після трьох років, характеризується здатністю до самоконтролю та самооцінки результату власної діяльності і своїх дій у ній [64].

Важливою для розуміння сутності зазначеного феномена є думка З. Власової. Вона зазначила, що більшість психологів вважає дитячу самостійність здатністю дитини до незалежних дій та суджень, до здійснення будь-якої діяльності без сторонньої допомоги. Вивчаючи вияви самостійності дітей трьох-чотирьох років, учена погодилася з думкою інших психологів про кризу трьох років як феномен, що веде до самостійності. Дослідниця визначила, що самостійність у дитячому віці може розвиватись у різних формах: побутова, поведінкова (реальний поведінковий вибір), комунікативна та пізнавальна (вміння цілеспрямовано організовувати свою пізнавальну діяльність).

Досліджуючи різноманітні форми самостійності в період кризи трьох років і їх взаємозв'язок із розумовим розвитком, пізнавальною і творчою активністю дитини, З. Власовою було виявлено нерівномірність розвитку різних компонентів самостійності дітей. Побутова й поведінкова самостійність яскраво виявляється в більшості дітей трьох-чотирьох років.

Комунікативна самостійність є центральним компонентом загальної самостійності і є внутрішньою детермінантою психічного розвитку дитини цього віку. Взаємопов'язаною з усіма компонентами психічного розвитку виступає пізнавальна самостійність, яка є суттєво важливою для розумового розвитку дитини молодшого дошкільного віку як структурована й цілеспрямована діяльність. На відміну від неї, побутова самостійність є відносно незалежною від пізнавальної і творчої активності [40].

К. Крутій, вивчаючи сутність проблеми розвитку самостійності дітей третього року життя, визначала умови, що впливають на означену якість. Серед них: вплив суспільного виховання, характер орієнтації дорослих на суб'єктивну активність дитини та зміст мотивації досягнень дитини [123].

У дошкільному віці розвиток самостійності набуває істотних змін (Д. Ельконін, М. Лісіна, Г. Люблінська та ін.). У зв'язку з розширенням досвіду, самостійність та ініціативність дошкільника виявляються більш широко та різноманітно, тим самим впливаючи на зміст й особливості спілкування з довірцями, змінюється їх спрямованість і характер вияву.

Самостійність набуває нових форм та змісту на кожному віковому етапі (Л. Виготський), але найбільш оптимальним періодом для виховання самостійності визначено старший дошкільний вік. Розвиток мотиваційної сфери (В. Мухіна, В. Нечаєва, Г. Широкова), формування вольових і моральних аспектів поведінки у зв'язку зі включенням у сферу колективної діяльності (Л. Божович, Н. Кузовкова, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, С. Якобсон), підпорядкування в ній соціально прийнятним нормам та правилам (Л. Виготський, О. Запорожець) є умовами для виховання основ самостійності [45; 86; 130; 132; 133; 178; 190].

Підкреслено, що у старшого дошкільника розвивається потреба бути активним суб'єктом власного життя, зростає потяг до самостійності у своїх діях (В. Котирло, О. Кононко). Змінюється характер цілеспрямованої діяльності. Вона набуває складних форм, орієнтується на мотиви соціального порядку (Д. Ельконін). Удосконалюються процеси планування діяльності:

здатність вислуховувати запропонований план, утримувати його в пам'яті, добирати все необхідне для роботи за цим планом, діяти за ним (Г. Ляміна). Розвиток та вдосконалення гри, продуктивних видів діяльності в дошкільному віці відіграють значну роль у становленні пізнавального інтересу та цілеспрямованості, адже містять задум, пошук умов його реалізації, добір певних знарядь (Л. Подоляк). Розвиток уяви як головного новоутворення в пізнавальній сфері (Л. Виготський) дозволяє дитині в грі виявити свою креативність та творчість [43; 45; 133; 164; 181].

На думку дослідників (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, С. Кулачківська, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.) психічний та фізичний розвиток дітей у старшому дошкільному віці ініціює формування таких критеріїв самостійності як цілеспрямованість та ініціативність у власних діях, відповідальність, наполегливість у досягненні мети, пізнавальний інтерес і творче використання нових знань, самоконтроль власних дій тощо [24; 124; 133; 178; 230].

Л. Артемова розрізняла три етапи самостійності. На першому етапі в дошкільника з'являється прагнення до незалежності в діях, попри неспроможність досягти самостійно потрібного результату, нести відповідальність за свій вибір. Головним є задоволення від самих спроб самостійних дій. На другому етапі, коли накопичено певний досвід, дитина стає більш цілеспрямованою у своїх діях, реально оцінює свої бажання та вміння – рівень самостійності зростає. Третій етап вирізняється здатністю дитини діяти самостійно в багатьох ситуаціях (обслуговує себе, надає певну допомогу іншим, розуміє свої можливості, може робити побутовий вибір), але ще виявляє нестійкість у моральному виборі, хоч і спирається на суспільні норми [121].

У дослідженнях Г. Годіної, Н. Кузовкової, В. Кузьменко підкреслюється, що розвиток самостійності в дітей дошкільного віку впливає на встановлення ними міжособистісних стосунків у колективі однолітків. Крім того, В. Кузьменко було доведено, що від рівня розвитку самостійності

залежить статус дитини у групі, ставлення до неї однолітків, дотримання правил міжособистісного спілкування та діяльності. Несамостійні діти у більшості випадків стають ізольованими від однолітків, відчують негативне ставлення до себе [51;130; 132].

Різноманітність висновків і підходів педагогів та психологів щодо становлення самостійності в дітей дошкільного віку свідчать, що серед науковців немає однаковості в розумінні цього питання. Водночас усі вони відзначили важливість виховання самостійності як базової якості дитини дошкільного віку. Авторами підкреслено значення самостійності для подальшого успішного навчання, трудової діяльності, самореалізації й саморозвитку, спрямованих на становлення життєво компетентної особистості.

Отже, самостійність дітей дошкільного віку визначається як морально-вольова якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Аналіз різних підходів щодо виховання самостійності як особистісної якості дозволив дійти висновку про те, що це багатокomпонентне явище (див. Рис. 1.1). У його складі виділяємо такі компоненти:

- вольовий (М. Брода, О. Кульчицька, М. Лісіна, А. Савченко, О. Смирнова, В. Шапар та ін.);
- поведінковий (О. Денисюк, Д. Дубравська, Г. Люблінська, В. Шапар та ін.);
- морально-ціннісний (М. Брода, О. Козлюк, В. Кузьменко, Г. Марчук, Л. Островська, Т. Поніманська, А. Савченко та ін.);
- когнітивний (Г. Адамів, З. Власова, Н. Гавриш, Я. Галета, Ю. Демидова, О. Зюлькіна, О. Коношевський та ін.).

Рис. 1.1. Компоненти самостійності як особистісної якості дітей дошкільного віку

Кожен із компонентів містить певний перелік складових, що розкривають зміст становлення самостійності в дітей дошкільного віку й виявляються в її індивідуальному розвитку.

Вольовий компонент самостійності є джерелом її розвитку, основну роль при цьому відіграють мотиви поведінки, їх забезпечення та рівень сформованості. Вольовий компонент самостійності виявляється в певній самості дитини, в умінні використовувати свою внутрішню силу з метою досягнення задуманого.

О. Кульчицька, розглядаючи становлення самостійності з психологічного погляду, відзначала її залежність від формування самосвідомості дитини – усвідомлення свого «Я» і своїх можливостей [134].

Цю думку підтримала О. Смирнова. Вона зазначила, що свідомим суб'єктом життя зі свідомою і довільною поведінкою дитина стає саме завдяки самостійній регуляції своїх дій [225].

У розвитку вольового компонента самостійності провідного значення набуває мотиваційна спрямованість дитини на певну діяльність. У працях учених (Л. Божович, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, В. Котирло) підкреслено, що процес і результат діяльності дитини залежать від того, на що вона була спрямована й заради чого була розпочата. Вияви самостійності виникають у діяльності, коли виконання завдання завершується одержанням цікавого для дитини результату (продукту). Заради його отримання вона здатна долати певні перешкоди, виявляти цілеспрямованість і наполегливість.

Прагнення до пізнання себе та інших людей є особистісним мотивом до спілкування в дошкільному віці (М. Лісіна). Означений мотив є поштовхом до усвідомлення своєї самості, індивідуальності, сприяє розвитку вміння співвідносити свої бажання та прагнення з оточуючими, стимулює дитину самостійно встановлювати взаємодію з ними.

Н. Циркун теж наголосила на важливості організації сумісної з однолітками діяльності з метою виховання в дітей самостійності. Умови для цього створює навчання дітей дошкільного віку способам взаємодії, аналізу самостійної поведінки однолітків, вміння встановлювати взаємодію з товаришами, приймати колективне рішення і втілювати його в життя [247].

Аналіз психолого-педагогічних доробків авторів, що підкреслюють значення вольового компонента в розвитку самостійності, дозволяє виділити такі його складові: 1) усвідомлення свого «Я» і своїх можливостей (О. Кульчицька); 2) активність і рішучість у пізнанні довкілля, установленні взаємозв'язків у ньому (Д. Ельконін, М. Лісіна, Н. Циркун); 3) здатність виконувати свідомо мотивовані дії і спрямованість на позитивні досягнення всупереч можливим труднощам (В. Шапар) [134; 247; 252; 258].

Поведінковий компонент самостійності близький до вольового, але характеризує означену якість із позиції діяльності. У дослідженнях учених (Г. Годіна, Ф. Ізотова, М. Крулехт, М. Кухарев, І. Лернер, Л. Порембська) самостійність розглядається з позиції оволодіння дитиною способами діяльності. В її структурі виділяють усі елементи діяльності: мотив, мету,

способи. Виявом поведінкового компонента є умілість дитини – те, як вона вміє застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички [51; 81; 82; 102; 137; 183].

Як засвідчила Г. Люблінська, у процесі становлення самостійності дошкільника є три ступені: перший – коли дитина діє у звичайних для неї умовах на основі сформованих звичок без нагадування, спонукання з боку дорослих; другий – коли дитина використовує звичні для неї способи дії в нових ситуаціях, подібних до звичайних; третій – коли засвоєні правила стають визначальними у власній поведінці дитини в будь-яких умовах, привласнюються нею. Дослідниця підкреслила значення провідної ролі дорослих у розвитку самостійності дітей. На її думку, виховання справжньої самостійності залежить від засвоєння дітьми вимог, формування в них певних стереотипів. Несформованість таких звичок призводить до стихійності в поведінці дитини, до порушення нею правил поведінки в суспільстві [144].

Самостійною дитиною, на думку О. Денисюк, слід вважати ту, яка відповідно свого віку та особистісних здібностей на власний розсуд обирає вид діяльності, роль у грі, матеріал для роботи, знаряддя, сама знаходить правильні рішення, долає певні труднощі, розв'язує проблемні ситуації. Серед критеріїв вияву самостійності в дітей раннього віку вона визначила уміння діяти незалежно, без допомоги дорослого, вияви ініціативи і творчості, стабільність цих виявів [68].

Результати дослідження О. Удіної підтверджують значення вияву вмілості як показника самостійності. Дослідниця виокремила у старшому дошкільному віці чотири етапи становлення самостійності. Після першого етапу, коли відбувається усвідомлення, постановка мети дошкільником, наступні три етапи характеризують самостійність дитини з боку практичного застосування набутих умінь і навичок. А саме: другий – виконання дій за вказівкою дорослого, третій – зіставлення змісту й результатів діяльності, четвертий – пошук способів виконання завдань з умінням ставити нову мету

й шукати шляхи її досягнення. Підкреслено, що вияви самостійності в певних діях дитини ще під час наслідувальної діяльності впливають на формування ідеального образу себе як самостійного діяча, формують власне ставлення до себе, до інших людей, до діяльності [234].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виокремити в поведінковому компоненті такі складові: 1) здатність підпорядковуватись установленим нормам та правилам поведінки, контролювати свої поведінкові вияви (Г. Люблінська, О. Смирнова, Н. Циркун); 2) уміння самостійно обирати діяльність, бути наполегливим у досягненні її результату (О. Денисюк, Д. Дубравська, А. Савченко, О. Удіна).

Дослідники звернули увагу на морально-ціннісний аспект самостійності як особистісної якості. Виявом означеного компоненту є ставлення до себе, інших та ситуації.

В. Гурін, визначаючи п'ять груп моральних якостей особистості дитини, виділив серед інших самостійність. У запропонованій структурі самостійність розглядається як особистісна якість. Автор виділив її в низці вольових якостей, що забезпечують особистості високу активність поведінки, готовність та здатність здолати перешкоди щодо поставленої мети. Отже, дослідник підкреслив поєднання в самостійності морального та вольового компонентів [61].

Набуття самостійності дитиною дошкільного віку, на думку О. Козлюк, Г. Марчук, Т. Поніманської, відіграє важливу роль під час виховання людяності як складової життєвої компетентності. Підкреслюється значущість вміння дитини самостійно регулювати поведінку на основі гуманістичних цінностей. Наголошено, що дійсно моральною можна вважати не ту людину, яка знає, що чинить правильно, а ту, яка не може діяти інакше, попри наявність чи відсутність винагороди за це [182].

Д. Ніколенко зазначив, що активне формування моральної сфери відбувається в дошкільному віці, коли дитина здатна усвідомити зміст певної

ситуації. Саме в цей період вона навчається виявляти самостійність у моральному виборі, приймати рішення морального плану [81].

Самостійності як моральній якості першочергового значення надала у своїх дослідженнях О. Кононко. Відзначено, що самостійність набуває провідного значення для формування простору зовнішнього життя дошкільника. Вона спрямована на його повноцінну реалізацію себе як індивідуальності та соціальної істоти. Підкреслено значення ініціативності як складової самостійності. Автором зазначено, що морально розвинена дитина діє за правилами моралі з власної ініціативи, а не під керівництвом іншого [112].

Дослідниця Н. Гавриш визначає, що одним із головних завдань виховання дитини дошкільного віку є розвиток у неї вміння діяти самостійно і незалежно без допомоги дорослого. Проте, однією з умов ефективного виховання самостійності в дошкільному віці є усвідомлення дорослими (батьками, педагогами) значення цієї якості та свідоме спрямування зусиль на її розвиток [230].

Дорослі (батьки, педагоги) часто оцінюють дитину з позиції отриманого нею результату в процесі будь-якої діяльності, а не з позиції особистісного розвитку. Вони очікують від неї кінцевого продукту: набутих знань, закріплених умінь, сформованих навичок. Цілеспрямований розвиток особистісних якостей при цьому відходить на другий план. Такий підхід ускладнює вияви самостійності та ініціативності з боку дитини. А саме: набуття дитиною ознак самостійності сприятиме формуванню в неї мотивації до спілкування, можливості вияву морального вибору в різних життєвих ситуаціях, побудови взаєностосунків з оточуючими за принципами моралі з власної ініціативи, а не як перевірка дорослими засвоєних моральних правил в ігрових ситуаціях.

Психолог З. Гуріна, вивчаючи становлення самостійності на етапі раннього дитинства, підкреслила неоднозначність зв'язку морального виховання зі становленням самостійності в дитини. Керівна роль дорослих у

дитинстві сприяє тому, що дитина змушена підпорядковуватися встановленим ними правилам, орієнтуватися на усталені в соціумі норми поведінки. Дослідниця зауважила, що без розвитку такої якості, як самостійність, поведінка дитини набуватиме характеристик прямого наслідування без усвідомлення, без розуміння цих норм. Надання певної свободи в такому випадку може призводити до вередування, асоціальних виявів у дитини. Постає необхідність формування звичок самостійної поведінки дитини, а саме: набуття нею вміння самостійно приймати рішення в межах установлених норм та правил, діяти незалежно та виявляти критичність у різних життєвих ситуаціях, спираючись на морально-етичні цінності суспільства [62].

Узагальнюючи вищевказані позиції, зазначимо, що формуванню моральної поведінки дитини на етапі дошкільного дитинства сприяє виховання самостійності як особистісної якості. Самостійна дитина прагне до самостійного прийняття рішення, до дій без допомоги дорослого, спираючись на засвоєні знання про правила й норми поведінки. Серед складових морально-ціннісного компонента самостійності дослідниками виділяються: 1) почуття обов'язку та відповідальності за власні дії (А. Савченко); 2) критичність суджень та свідоме ставлення до діяльності (В. Гурін, Л. Островська, А. Савченко, О. Удіна); 3) здатність діяти згідно з правилами моралі з власної ініціативи, а не під чийсь керівництвом (О. Денисюк, О. Козлюк, О. Кононко, Г. Марчук, Т. Поніманська); 4) уміння самостійно приймати рішення, спираючись на засвоєні знання та вміння щодо правил і норм поведінки (З. Гуріна); 5) самостійні роздуми, оцінки та переживання з опорою на морально-етичні цінності суспільства (В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань).

Когнітивний компонент самостійності як базової якості в дітей дошкільного віку виявляється в обізнаності дитини. Він підкреслює зв'язок зростаючої самостійності дошкільника з його пізнавальною діяльністю. Про

це свідчить низка досліджень, присвячених вивченню саме пізнавальної самостійності на різних вікових етапах.

Вивченню становлення пізнавальної самостійності в дітей дошкільного віку в конструктивній діяльності присвячено працю Ю. Демидової. Авторка визначила самостійність як базову якість особистості, що формується в процесі відповідної діяльності, характеризується здатністю дитини застосовувати набуті знання на практиці та складається з емоційного, змістового (набуття знань, умінь та навичок) і вольового компонентів. Старший дошкільний вік учена визначила як оптимальний для формування першооснов пізнавальної самостійності, коли діти оволодівають мисленнєвими операціями й мають достатній рівень знань для оволодіння певними способами діяльності [66].

З. Власова вивчала індивідуальний розвиток самостійності в дітей від трьох до п'яти років. Авторка підкреслила, що саме пізнавальний компонент самостійності має вирішальне значення в пізнавальному розвитку дитини протягом дошкільного віку. Пізнавальну самостійність дошкільника вона розглядала як дослідницьку активність, що ініціюється самою дитиною в різних видах пізнавальної діяльності [39].

У низці досліджень підкреслено значення творчості як компонента самостійності для розвитку пізнавальної діяльності особистості. Творчість розглянуто як ознаку самостійності (В. Сарієнко), як її інтелектуальну складову (М. Брода), як важливу умову розвитку (В. Моляко). Самостійність вважається головним критерієм творчості (Б. Коротяєв).

Серед складових когнітивного компонента самостійності дослідниками виділено: 1) здатність застосовувати набуті знання на практиці, уміння орієнтуватись у новій ситуації самостійно, без підказок інших (В. Буряк, Ю. Демидова, І. Левіна); 2) прагнення пошуку нових знань, дослідницька активність та власна ініціативність у різних видах пізнавальної діяльності (З. Власова, Я. Галета); 3) вияви критичності та незалежності під час оцінювання нових фактів і явищ, самостійності в здійсненні логічних

операцій, прогностичності та творчості (М. Брода, С. Каяліна, В. Моляко, В. Сарієнко).

Аналіз поглядів педагогів та психологів на складові самостійності як базової якості особистості доводить, що незалежно від умовного поділу на вольовий, поведінковий, морально-ціннісний та когнітивний компоненти самостійності, усі вони тісно переплітаються. Їх складові можуть характеризувати ступінь розвитку кожного з цих компонентів залежно від змісту та спрямованості діяльності дитини, а також її особистісних виявів у ній. Відповідно до цього у структурі самостійності виділяємо особистісний та діяльнісний критерії.

Узагальнюючи результати вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень, зазначимо, що виховання самостійності – складний процес, який поєднує в собі багатокомпонентний комплекс умов та засобів. Серед засобів виховного впливу на дитину дошкільного віку дослідники на перше місце ставлять дитячу діяльність: ігрову, навчальну, трудову.

Виховний вплив трудової діяльності на становлення самостійності в дітей старшого дошкільного віку підкреслювала у своїх дослідженнях низка вчених (Т. Введенська, В. Котирло, Н. Лук'янова, Л. Островська, Г. Поддубська, Л. Подоляк, Л. Порембська та ін.). Так, Л. Островська відзначила важливість трудової діяльності дітей для їхнього морального становлення та вказала, що саме під час праці в дітей формуються важливі особистісні якості. Серед них вона виділила самостійність [172].

Учені (Г. Беленька, З. Борисова, Н. Кот, Н. Кривошея, М. Машовець та ін.) відзначили, що прагнення до самостійності потрібно підтримувати в дошкільників із перших днів їхнього перебування в дошкільному закладі. Особливого значення при цьому набуває використання різних видів трудової діяльності дітей. Використання ручної праці сприяє розвитку в дітей вміння ставити мету, знаходити шляхи її реалізації, переносити набуті знання в повсякденне життя. Праця у природі найчастіше організовується як колективна, групова. Натомість чільне місце в ній посідають індивідуальні

доручення, які сприяють розвитку в дітей самостійності та відповідальності за свою працю. Адже саме в процесі використання цього виду дитячої трудової діяльності виробляються конкретні матеріальні цінності [38].

Л. Кашпірська також відзначила позитивний вплив трудової діяльності на формування самостійності як особистісної риси, що ґрунтується на впевненості в собі. Нею було розроблено поетапну модель розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності. На першому етапі використовувався метод педагогічних ситуацій, що спонукав дошкільників до трудової діяльності. На другому етапі відбувалося закріплення позитивних емоцій від процесу та результату праці. Цілеспрямоване колективне та індивідуальне навчання трудових дій, формування практичних дій відбувалося на третьому етапі. На четвертому – педагог підтримував вияви ініціативності, вольового зусилля з метою досягнення результату, створював умови для вибору, творчості у трудовій діяльності дітей. На останньому етапі відбувалося формування самооцінки дошкільників, закріплення в них впевненості у своїх силах та можливості досягати успіху самостійними зусиллями під час трудових дій [105].

У дослідженнях О. Андрейчик наголошено, що виховні можливості для розвитку самостійності дітей у трудовій діяльності створюються за умови співпраці, зв'язку змісту та методів трудового виховання в дошкільному закладі та родині вихованців. Систематичне залучення батьками дітей до праці, створення позитивної атмосфери під час праці, використання різних видів трудової діяльності, мотивованість діяльності призводять до формування навичок самостійності в дошкільному віці. Підкреслено важливість надання дитині права вибору в розв'язанні локальних завдань щодо організації власної діяльності [8].

Отже, у низці робіт із проблем трудового виховання, самостійність виділено як морально-вольову якість особистості. Вищі почуття, а саме: товариськість, взаємодопомога під час колективної роботи, – сприяють вихованню вміння долати труднощі сумісними зусиллями, почуття

впевненості у власних силах, відповідальності за свою частину роботи перед колективом, а також виникненню бажання спробувати розв'язати поставлене завдання самостійно.

Значний потенціал для виховання самостійності як особистісної якості мають продуктивні види діяльності: конструювання, ліплення, малювання, аплікація тощо. Орієнтація дитини на реалізацію задуму, створення готового продукту впливає на формування в неї навичок самостійності. Для цього потрібні вміння планувати, самостійно добирати матеріали для роботи, підходити творчо до виконання поставленого завдання, спираючись при цьому на власний досвід.

Узагальнення думок різних авторів (Ю. Демидова, Ф. Ізотова, М. Марусинець, Л. Парамонова та ін.), які розглядали феномен дитячої самостійності в конструктивній діяльності, дозволяє підкреслити значення розв'язання конструктивних задач для розвитку когнітивного компонента самостійності. Пошук варіантів розв'язання конструктивної задачі, прагнення отримати доцільний і цікавий продукт сприяє розвитку таких складових пізнавального боку самостійності, як-от: прагнення до пошуку нових знань, дослідницька активність, здатність застосовувати набуті знання на практиці, вияви критичності під час оцінювання отриманого продукту, прогностичність та творчість.

М. Марусинець, яка вивчала умови розвитку пізнавальної активності дошкільників, відзначила певне зниження самостійності та пізнавальної активності під час використання в роботі з дітьми готових правил, принципів, алгоритмів. Така стратегія є доцільною в роботі з дітьми, які відчують певні труднощі. Серед засобів оптимізації пізнавальної активності дітей дослідниця виділила конструктивні ігри. Вони допомагають наочно відчутти динаміку розв'язання завдання, сприяють пошуку різних способів його розв'язання, учать варіюванню задуму. На відміну від електронних засобів та інформаційних систем, вони не сприяють утраті інтересу до проблемних

завдань, самостійних пошуків дітьми, розвивають уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, варіювати тощо [146].

Ефективність впливу конструктивної діяльності на розвиток пізнавальної самостійності в дітей старшого дошкільного віку відзначено в дослідженні Ю. Демидової. Авторка підкреслила, що конструктивна діяльність містить у собі пізнавальну та продуктивну функції, які впливають на формування першооснов пізнавальної самостійності в дітей. Серед компонентів пізнавальної самостійності виділено: емоційно-мотиваційний, когнітивно-змістовий і діяльнісно-перетворювальний. Активізації пізнавальної діяльності, розвитку ініціативності, творчості, відповідальності у виборі діяльності сприяє моделювання спеціальних ситуацій у процесі конструктивної діяльності [66].

Російська дослідниця Л. Парамонова, вивчаючи особливості дитячої творчості, відзначила, що конструювання створює умови для розвитку самостійної діяльності дітей, набуття знань, умінь і навичок, які потім будуть задіяні на практиці, набудуть узагальненого характеру і стануть вихідною позицією для розвитку творчості. Вона зазначила, що важливою складовою самостійних дитячих відкриттів є багаторазове використання в різноманітних ситуаціях способів діяльності, а саме: від закріплення способу дії до нестандартного підходу в розв'язанні нового завдання на основі відомих способів. Значні можливості для розвитку таких складових самостійності, як вияви критичності, інтелектуальної активності, прогностичності та творчості, створюють використання задач, що носять проблемний характер, широке експериментування з матеріалом [174].

Вихованню самостійності сприяє залучення дітей до зображувальної діяльності. Дослідники пропонують використовувати з цією метою виховні можливості ліплення (О. Дронова, Н. Курочкіна, С. Огурцова, Г. Пантюхіна, Н. Халезова та ін.), малювання (В. Зінченко, І. Кабиш, І. Карабаєва, Т. Комарова та ін.) та аплікації (З. Богатєєва, І. Гусарова, Л. Сирченко, Л. Скиданова, О. Удіна та ін.).

Ознайомлення дітей із різними видами мистецтва викликає в них бажання виявити цілеспрямованість і творчу ініціативність у процесі реалізації свого задуму, критичність під час оцінки отриманого результату. При цьому відзначається необхідність переходу від репродуктивної до творчої діяльності. Із цією метою дослідники радять використовувати такі методи роботи, як-от: проблемні ситуації, спостереження, показ зображувальних прийомів, розповіді, бесіди за змістом картини, музичного твору, поетичного слова тощо.

Залежність розвитку самостійності від створення умов організації самостійної художньої діяльності дітей дошкільного віку відзначила Н. Ветлугіна. Автор виділила два провідні методи, що сприяють організації самостійної діяльності дітей: метод показу й точної інструкції, спрямований на точне відображення заданого зразку; метод формування способів самостійних дій, спрямований на пошук дитиною необхідних прийомів, нових варіантів тощо. Серед рекомендацій, спрямованих на активізацію самостійної діяльності дітей, дослідницею виділено такі: 1) відбір доступного й цікавого для дітей репертуару; 2) використання під час занять посібників, що знаходяться в доступному для дітей місці й можуть використовуватись під час самостійної діяльності дітей; 3) навчання прийомів діяльності, що об'єднують різноманітні види художньої діяльності; 4) навчання способів самостійних дій, сприяння самостійному навчанню і взаємодопомозі [215].

В. Зінченко вивчала вплив занять із малювання на розвиток пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку. Учена відзначила необхідність використання з цією метою завдань творчого характеру: пошуку свого варіанту, використання власного досвіду, виявлення індивідуального ставлення до теми. Результати дослідження підтвердили той факт, що ігрова форма проведення занять із малювання за можливостями виховного впливу на становлення самостійності значно переважає суто дидактичні заняття [90].

На думку О. Удіної, значний потенціал для виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку містить такий вид образотворчої діяльності, як аплікація. Авторка підкреслює, що розвитку в дітей самостійного планування дій, передбачення результату діяльності та цілеспрямованості в його досягненні сприяє організація занять з аплікації як ігрових вправ та навчальних завдань. Дослідниця вказала, що аплікація як засіб розвитку самостійності в дітей дошкільного віку буде дієвою за певних умов: організації предметно-розвивального середовища, наявності системи ігрових вправ, наявності особистісно зорієнтованої системи педагогічного впливу [234].

Окрім продуктивних видів діяльності, у яких розвитку самостійності сприяє бажання отримати власний неповторний продукт завдяки самостійним зусиллям, науковці визначили виховні можливості ігрової діяльності. Зокрема відзначається позитивний вплив різних видів ігор на становлення самостійності як базової якості в дітей дошкільного віку: сюжетно-рольових (Р. Геворкян, В. Захарченко, В. Кузьменко, Д. Менджеричька, Н. Михайленко, О. Усова та ін.), будівельно-конструктивних (К. Корзакова, З. Лиштван, В. Нечаєва, В. Селіванов та ін.), дидактичних (Л. Артемова, А. Бондаренко, Р. Миронова, М. Попова та ін.), рухливих (О. Акулова, А. Савченко та ін.), народних (О. Акулова, А. Богущ, Н. Луцан та ін.).

Згідно з науковими даними вчених (Н. Короткова, Н. Михайленко, Н. Непомняща), гра дозволяє дошкільнику реалізувати свої бажання та прагнення, дає можливість управляти тими предметами та діями, які до цього були доступні лише дорослому, дає можливість випробувати свої власні сили, бути самостійним. Самостійній ігровій діяльності сприяє і той факт, що встановлення мотиву й вибір мети у грі постають у наочному вигляді [154; 162].

Цю думку підтримала О. Савчук. Автор зазначила, що в грі закладено найголовніші ознаки самостійності – пізнавальну активність дитини,

можливість добровільного вибору, формування мотивів діяльності. Серед засобів формування навичок самостійної музично-творчої діяльності дослідниця виділила сюжетно-рольові ігри зі співом і танцями, ігри-інсценування, музично-дидактичні ігри [213].

Дослідниця Г. Григоренко серед критеріїв достатньо розвиненої гри дітей дошкільного віку виокремлює прояви задоволення від усвідомлення того, що вони спроможні діяти самостійно, проявляти себе. Такі можливості збільшуються у вільній ігровій діяльності дітей, де вони діють без примусу, орієнтуючись на власні потреби та інтереси, мають можливість власного вибору. Гра, яка розгортається з ініціативи дорослого та за його вимогами, стає регламентованою. У такій грі дитина вже не намагається проявити себе, а діє за вказівкою дорослого [58].

Від рівня самостійності в ігровій діяльності залежить ставлення однолітків до дитини. Так, у дослідженнях В. Кузьменко було виявлено, що компетентність у грі дитини дошкільного віку високо оцінюється однолітками. Сумісна ігрова діяльність дітей з високим рівнем самостійності сприяє виявленню ними адекватної оцінки ігрових умінь одне одного, спрямовує на узгодження змісту гри, розвиток її сюжету, конструктивне вирішення конфліктів. Серед засобів оптимізації самостійної активності дошкільників дослідниця також називає сюжетно-рольові ігри, ігри-інсценування та ігри з будівельним матеріалом [132].

Спираючись на дослідження означених авторів, можна дійти висновку, що використання різних видів ігор створює можливості для розвитку не лише самостійної діяльності дитини дошкільного віку, а виховання самостійності як базової якості особистості зокрема. У грі розвиваються всі компоненти самостійності. Спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового компонента самостійності. Бажання бути прийнятим у гру однолітками, отримати певну роль у ній змушують дошкільника підпорядковуватись певним правилам гри, формують у нього

відповідальність перед колективом, розвивають уміння діяти узгоджено з бажаннями інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Розв'язання будь-яких пізнавальних задач, що педагог ставить перед дитиною, відбувається значно легше, якщо пропонується дитині в ігровій формі. Гра сприяє розвитку в неї пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних знань і вмінь та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання – це створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблеми виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку засвідчує, що ефективності її розв'язання сприяє організація різних видів діяльності дітей. Беззаперечним залишається той факт, що самостійна діяльність дошкільників є відбитком тих вражень, знань, умінь і навичок, які були отримані під керівництвом дорослого в спеціально організованих формах роботи. Такими можуть бути різні види занять з аплікації, ліплення, малювання, конструювання, трудової, рухливої, музично-ритмічної діяльності, а також у формі пізнавальних бесід, розповідей, екскурсій та спостережень, показу різних прийомів роботи, праці (самообслуговування, ручної, у природі), свят тощо. Проте, особливого значення надано діяльності, організованій в ігровій формі. Саме гра найбільше сприяє засвоєнню дітьми нових знань, розв'язанню поставлених педагогом завдань, вправлянню у вміннях та навичках.

1.3. Характеристика ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Діяльність – це активність людини, спрямована на пізнання та перетворення середовища з метою задоволення її потреб. Діяльність має внутрішні й зовнішні компоненти, що взаємодіють, створюючи процеси інтеріоризації та екстеріоризації [191].

На думку Г. Щедровицького, діяльність безперервно транслюється від покоління до покоління різними засобами і способами: через показ, через передавання засобів, продуктів діяльності, через надання знаків, що використовувались у побудові діяльності тощо. Передумовою оволодіння новою діяльністю є досвід використання іншої діяльності [190].

Дослідження різних авторів (В. Асмін, В. Давидов, П. Гальперін, Л. Занков, О. Запорожець, П. Зінченко, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Н. Менчинська та ін.) дозволили дійти висновку, що самостійність формується в діяльності, а поведінкові вияви в ній можуть свідчити про рівень розвитку означеної якості. Спрямованість дошкільника на отримання результату чи продукту своєї діяльності сприяє виявленню й розвитку в нього цілеспрямованості та наполегливості. Успішність цієї діяльності надає йому впевненості у своїх силах, зацікавленість нею сприяє бажанню дійти до мети навіть усупереч труднощам, що виникають. Важливого значення набуває рівень опанування дитиною цією діяльністю. Наявні в її досвіді знання та навички, що дозволяють розв'язати поставлене завдання, поглиблюють прагнення до самостійності.

Про рівень розвитку означеної якості свідчить усвідомлення дошкільниками змісту й мети діяльності, прийняття ними задачі. Але розв'язання дитиною поставленого завдання з метою отримання схвалення дорослого не вказує на її прагнення до самостійності у власній діяльності, хоч і може бути мотивом для її виявів у майбутньому.

Наявні наукові дані свідчать про виховні можливості різних видів діяльності з метою розвитку самостійності дитини. Серед них у ранньому віці пріоритетними є спілкування з дорослими, предметна діяльність та самообслуговування. У дошкільному віці на перший план виходять гра, праця, продуктивні види діяльності, пізнавальна діяльність, а спілкування набуває глибини й нових форм. Усі вони впливають на становлення різних компонентів самостійності й водночас удосконалюються паралельно з її розвитком. Чим глибше дитина оволодіває певним видом діяльності, тим

більше самостійності з'являється в її діях. Вона сама обирає вид діяльності, осмислює та визначає її мету, добирає все необхідне для її досягнення, співвідносить свої бажання та можливості, розмірковує над планом дій. Отже, як рівень розвитку певної діяльності може свідчити про рівень розвитку самостійності, так і сама самостійність може слугувати одним із показників розвитку тієї чи тієї діяльності.

Вирішальним для особистісного становлення дитини є рівень розвитку її провідної діяльності. Згідно з визначенням О. Леонтєва, провідний вид діяльності – це така діяльність, у розвитку якої відбуваються головні зміни у психіці дитини, набувають розвитку основні психічні процеси, що сприяють переходу до наступного етапу розвитку. Такою на етапі дошкільного дитинства є гра. Опанування зовнішнього світу дошкільником під час його розвитку відбувається від простого усвідомлення предметного світу, до прагнення діяти з цими предметами як дорослий. Гра не є продуктивною діяльністю, її мотив лежить не в її результаті, а в змісті самої дії. Це дозволяє вирішити суперечність, що виникає в дитини: з одного боку, вона прагне до здійснення цих дій, а з іншого – вона не здатна здійснювати потрібні операціональні дії [139].

Гру трактують як природний мотиватор діяльності (З. Фрейд), як можливість набуття дитиною соціального досвіду (Е. Еріксон), умову соціалізації (А. Валлон), важливе джерело формування соціальної свідомості дитини (Д. Ельконін), спосіб активного засвоєння людської культури (Л. Виготський), засіб розвитку базових засад особистості (Н. Непомняща), національно-культурного й морального виховання (В. Зеньківський), конкретний прояв індивідуальної та колективної ігрової діяльності дитини (Н. Кудикіна) [45; 129; 162; 171; 184; 186].

Виховні можливості гри відзначили у своїх працях Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін. Дослідженню особливостей гри на етапі раннього та дошкільного дитинства було присвячено праці

Л. Артемової, Р. Жуковської, С. Марутян, Д. Менджерицької, П. Саморукової, О. Усової та ін. [12; 45; 86; 147; 150; 196; 236; 259].

На кожному віковому етапі розвитку особистості гра має свої особливості та форми здійснення. Дітям раннього віку притаманні предметні ігрові дії, у дошкільному віці переважають сюжетно-рольові та дидактичні ігри, у шкільному віці на перший план виходять спортивні та інші ігри [81].

На думку Д. Ельконіна, гра як діяльність містить у собі все розмаїття компенсаторних форм, які виникають через бажання дитини увійти до світу дорослих. Саме у грі виникає первинна емоційно-діяльнісна орієнтація у змісті людської діяльності, бажання бути дорослим і розуміння своєї обмеженості в системі відносин дорослих. В основі виникнення означеного бажання лежить прагнення до самостійного здійснення дій, притаманних світу дорослих. Розвиток самостійності тісно пов'язаний із розвитком самої гри. Так, у ранньому віці дитину цікавлять предмети і способи діяльності з ними, а оволодіння цими діями, їх самостійне здійснення перецентрують увагу дитини з предмета на людину, яка стоїть за ним. Отже, новий етап розвитку гри підпорядковано інтересу дитини до дій дорослого та його самого як зразка поведінки [258].

Гра дитини є вільною діяльністю, що підпорядкована потребам, бажанням та інтересам самої дитини (К. Бюлер, В. Штерн). При цьому вона видозмінюється й розгортається як суб'єктивна діяльність, у ній відбувається засвоєння різноманітних змістів і розвиток психіки дитини (Г. Щедровицький).

Дослідниці А. Богуш, Н. Луцан визначили зміст ігрової компетентності дитини дошкільного віку. На їх думку, вона виявляється у сформованості ігрових дій, ініціативності та самостійності дітей в ігровій діяльності; творчому відображенні ними реальних і казкових ситуацій; ініціюванні та розгортанні ігрового задуму і сюжету гри; умінні об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотриманні норм та етикету спілкування [24].

У дослідженнях Н. Кудикіної підкреслюється, що ігрова діяльність за своїм змістом є обов'язковим компонентом дитячого життя. Вона створює умови, в яких дитина відчуває емоційний комфорт, прагне до саморозвитку і залучається до народної культури. Водночас, гра дозволяє реалізувати такі педагогічні функції: креативна, адаптаційна, мотиваційна, розвивальна, виховна, навчально-пізнавальна, коригуюча, здоров'язбереження, збагачення емоційно-почуттєвої сфери [129].

Завдяки грі діти набувають соціального досвіду, пізнають довкілля і взаємовідносини в ньому, опановують соціальні ролі та функції, оволодівають загальнолюдськими цінностями, культурою, системою соціально вироблених знаків (Н. Захарова, Н. Гавриш, Н. Кудикіна). При цьому дитина не просто копіює соціальну дійсність, відображуючи її у грі, а комбінує свої враження, намагається передати власне ставлення (В. Захарченко, Т. Маркова). Ігрова діяльність закріплює у малюка нові поведінкові навички і способи взаємодії з однолітками, стимулює розвиток вербальних та невербальних комунікативних навичок, інтенсифікує процеси розвитку, виховання та навчання. Коли дитина бере на себе роль у грі, вона діє не лише відповідно її характеристик, а й постійно співвідносить з ігровою роллю свої риси, здібності та прагнення, учиться розуміти себе і свої бажання (С. Копилов). Труднощі, що виникають під час розв'язання навчальної задачі, у грі долаються дітьми набагато легше, без напруги. Саме гра задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби дитини (О. Бизикова).

У грі формуються особистісні якості дитини, уміння та навички, що знадобляться їй у майбутньому під час навчання, праці, спілкування з оточуючими. Серед означених якостей виділяємо самостійність як базову якість дитини дошкільного віку. Саме у грі створюються умови для самостійної діяльності дітей, вияву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших критеріїв самостійності. Порівняно з працею і навчанням, вона більше відповідає

фізичним і психічним можливостям дошкільника, є для нього більш доступною.

Сучасні теоретико-експериментальні праці акцентують увагу на вихованні таких показників самостійності, як-от: цілеспрямованість (А. Бондаренко, А. Матусик), активність (Р. Миронова), ініціативність (О. Старинська, Т. Ткачук), наполегливість (З. Діхтяренко), самооцінка (С. Ладивір, І. Мельник), креативність (Г. Ожиганова), творчість (Л. Шульга), пізнавальна активність (О. Безсонова, І. Литвиненко, В. Суржанська), дисциплінованість (О. Беляєва, Д. Латишина) та ін. У більшості з них гра визначається одним із засобів виховного впливу на дитину [20; 26; 42; 136; 149; 152; 229].

Дослідниками підкреслено, що у грі розвивається вміння доводити розпочате до кінця, формується цілеспрямованість та ініціативність, бажання долати труднощі з метою досягнення поставленого ігрового завдання. Гра сприяє розвитку творчості, самостійності, активності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, вибрати напрям діяльності, який їй до вподоби, проявити свою індивідуальність.

Так, у дослідженнях А. Бондаренко, А. Матусик гру виділено як один із найкращих засобів виховання цілеспрямованості в дошкільників. Спочатку цілеспрямованість залежить від зацікавленості та задоволення, яке отримує дитина у грі. Поступово, у зв'язку із накопиченням знань та досвіду, відбувається збагачення й розширення цілей. Великі можливості з цієї позиції носять довготривалі колективні ігри, коли попереднє обміркування мети, змісту гри сприяє розвитку в дітей самостійного мислення, творчого виконання [42].

Р. Жуковська з метою розвитку самостійності у використанні отриманих у грі знань, умінь і навичок радила організовувати колективні ігри. Особливе значення також має цілеспрямоване планування розвитку самодіяльності дошкільників у грі [190].

За визначенням О. Безсонової, Н. Гавриш, дитяча гра є своєрідним розвивальним середовищем для повноцінного розвитку особистості дошкільника. Тому не слід зменшувати її вплив за рахунок інших видів дитячої діяльності, оскільки саме гра залишається однією з найпродуктивніших форм навчання і розвитку дітей [48]. Так, вивчаючи проблему використання гри в освітньому просторі дошкільного закладу, професор Н. Гавриш пропонувала різні способи її застосування вихователем. Це: навчально-ігрове, сюжетно-ігрове, ігрове заняття, заняття-гра, гра-стратегія, інтелектуальна гра [47]. Крім того, нею було введено поняття «моногра», що розкривається як гра дитини для себе, презентація продукту власної творчості глядачам [46].

Важливим у контексті означеної проблеми є дослідження Т. Авдулової [1]. Вивчення нею гри на сучасному етапі дозволило дійти висновку про зниження значення ігрової культури у зв'язку з орієнтацією на прискорений розвиток сучасного дошкільника. Жага дорослих збагатити знання, уміння та навички дитини призвела до симпліфікації самого розвитку. Більшість сучасних ігор (зокрема й електронних, комп'ютерних) та іграшок не сприяють розвитку творчості, фантазії дитини, включенню до колективних взаємовідносин, а спрямовані на індивідуальність і споживацькі інтереси. Відзначається їх одноманітність, спрощеність сюжету. Дослідження вчених (О. Гударева, О. Смирнова) дозволили відзначити зниження кількості сучасних дітей, які мають бажання і здібності до ігрової діяльності. Їм важко будувати взаємостосунки в колективі, соціальну дійсність вони пізнають однобічно, орієнтуючись на зовнішні атрибути, матеріальний бік, а не на зміст. У сучасній грі дитини все меншим орієнтиром постає дорослий, не знаходить відображення в іграх і нормативна поведінка, загальнолюдські цінності та правила (В. Собкін). Підвищується роль раннього інтелектуального розвитку і знижується значення міжособистісного спілкування, морального становлення особистості, порушується передавання гри від покоління до покоління.

Розв'язанню цієї ситуації сприятиме перебудова ігрового простору, у якому зростає дитина, і зміна ставлення до нього дорослого.

Так, причиною зниження інтересу дітей до гри є зниження уваги дорослого до неї, коли увага заміщується наданням великої кількості іграшок. Змінити ситуацію може орієнтація дорослого на сумісну партнерську гру, а не ознайомлення дитини з правилами, допомога в оволодінні новими, більш складними способами гри, навчання дитини вміння пояснювати свої дії і співвідносити їх з діями партнерів по грі (Г. Григоренко, В. Кузьменко, Н. Короткова, Н. Михайленко). Означений підхід сприяє розвитку впевненості дошкільника у своїх силах і бажанню діяти самостійно.

Із метою набуття дитиною самостійності дослідники рекомендують використовувати в ігровій діяльності проблемні ситуації, що спонукають її звертатися до отриманого раніше досвіду і сприяють пошуку нового (О. Безсонова, Н. Гавриш). Підкреслюється значення правильно підібраного ігрового матеріалу для розгортання самостійної гри дошкільника (Д. Ельконін, Д. Менджерицька, Л. Славіна, О. Усова).

Беззаперечною в плані виховання самостійності дошкільників залишається провідна позиція вихователя у грі, прийоми його виховного впливу на розвиток гри.

У дослідженнях словацьких авторів (Я. Бердихова, О. Голециова, Л. Кліндова) зазначено, що завдяки грі дитина розуміє завдання дотримуватися певних правил, прагне краще виконати взятую на себе роль, вчиться обирати один серед багатьох способів. Роль вихователя у грі визначається як роль розумного керівника, який має надавати дітям можливість самостійно спробувати розв'язати суперечну ситуацію, зрозуміти важливість узгодження своїх власних інтересів із колективними. Надання дитині свободи та самостійності у власних діях під час гри сприятиме розвитку цих якостей у поведінці дитини, під час свідомого виконання певної діяльності в майбутньому [52].

Педагог-практик Р. Миронова відзначила, що подолання труднощів у досягненні мети, самостійний пошук розв'язання завдання є важливим моментом у грі. У зв'язку з цим вихователь увесь час повинен пам'ятати про те, що включатись у гру і брати на себе ролі він може лише за необхідності, коли діти потребують цього. Наприклад, із метою активізації пасивних дітей, регулювання взаємостосунків і внесення коректив у гру для ускладнення її змісту [152].

У дослідженні В. Захарченко зазначено, що гра дає можливість дитині виявити самостійність під час спілкування з однолітками, оскільки в ній дитина невимушено залучається до міжособистісного спілкування. Визначальною для цього є наявність досвіду самостійної діяльності. Саме педагог має допомогти дитині у його набутті. Наприклад, під час організації діяльності дітей з ознайомлення з предметами довкілля він ставить дітям завдання, слідкує за процесом виконання і оцінює, що допоможе дітям засвоїти алгоритм самостійної діяльності [88].

А. Бурова оцінила роль дорослого в дитячій грі з іншого боку. Вона зазначила, що розвиток самостійності дитини в грі може гальмуватися самим педагогом, коли він ігнорує вияви ініціативності дітей у грі, не розуміє їхні творчі задуми й диктує сам умови гри, нав'язує певний ігровий матеріал. Тактовне втручання з боку дорослого в дитячу гру повинно мати на меті лише активізацію та розвиток гри. Для цього дорослому необхідно добре знати особливості кожного вихованця, їхні інтереси, більше спостерігати за іграми дітей, аналізуючи їх. Дослідниця зазначила, що гра, вільна від обов'язків перед дорослим, є своєрідним проявом самостійності. Показником якості роботи в дошкільному закладі в цьому напрямку може бути рівень розвитку творчої гри дітей [33].

Близькими до означеної думки є погляди Г. Григоренко, яка наголосила на необхідності зміни позиції дорослого у грі з метою набуття нею якостей самостійної діяльності дітей. Для забезпечення цього вихователю необхідно: розвивати у себе вміння відгукуватись на дитячу гру,

діяти в ній відповідно до індивідуальних особливостей та емоційних станів дітей; змінювати зміст спілкування відповідно до розвитку ігрового сюжету; давати у доступній формі уявлення про оточуючу дійсність, що стала предметом гри, стимулювати прояви творчості; вміти добирати найбільш вдалі засоби педагогічного впливу на формування у дітей образу дорослого як позитивного прикладу для наслідування; вміти передбачити майбутній результат гри й особливості поведінки кожної дитини у ній [58].

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що ігрова діяльність має великий потенціал для виховання самостійності як базової якості в дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку таких її компонентів, як-от: активному пізнанню довкілля й себе в ньому, усвідомленню свого «Я» і своїх можливостей; прагненню застосовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях, уміти орієнтуватись у нових умовах; цілеспрямованості, наполегливості та рішучості у грі, долаючи різні перешкоди; самостійності в здійсненні логічних операцій, прогностичності та творчості; умінню критично оцінювати отриманий результат, прагнути до його вдосконалення, умінню приймати власні рішення; розумінню відповідальності за власні дії перед колективом, умінню діяти згідно зі встановленими правилами і підпорядковувати себе їм за власною ініціативою, а не під керівництвом дорослого.

В умовах дошкільного навчального закладу важливе значення мають як організована ігрова діяльність, так і самостійна. Організована вихователем ігрова діяльність передуює виникненню самостійної гри дошкільника. Виникнення самостійності дитини у виборі теми гри, створенні предметно-ігрового середовища відповідно до неї, планування самої гри й розгортання сюжету, розподіл ролей неможливі без попередньої навчально-виховної роботи педагога. Отже, без допомоги дорослого, що виявляється у прямому й непрямому керівництві з домірним ігровій ситуації втручанням, самостійна гра дошкільника може затримуватись у розвитку й не досягати належного рівня.

Є різні класифікації дитячих ігор. Дослідники розрізняють їх за такими параметрами: щодо віку дитини (Ж. Піаже), застосування психічних чи фізичних сил дитини (Ф. Фребель), сюжетів зі сфери несвідомого (З. Фрейд), за відображенням різних функцій із життя людини (К. Гросс), за наявністю правил у грі (П. Лесгафт), за етапами розвитку гри (Ю. Аркін), розвитку здатності до символізації (Н. Ньюкомб), відповідно до об'єктивних спонукань діяльності (Д. Ельконін) тощо.

Щодо розуміння ініціативи гравців як особистісного вияву, дослідниця С. Новосьолова розподілила ігри на: ті, що відбуваються з ініціативи дітей; ті, що відбуваються з ініціативи дорослого з навчальною чи розважальною метою; етнічні ігри [166].

Н. Кудикіна, спираючись на думку О. Леонтьєва про те, що ігрова діяльність трансформується від творчих ігор до ігор за готовими правилами, наводила свою класифікацію. Вона виділила творчі ігри та ігри за правилами. Творчі ігри визначені дослідницею як креативна діяльність дитини за власною ініціативою. На відміну від них, ігри за правилами спрямовані на реалізацію вже створених дорослим певної змістової та процесуальної основ гри. Серед творчих ігор автор назвала: сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації та театралізації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування. До ігор із правилами віднесено: дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, рухливі, спортивні, хороводні, народні, інтелектуальні, комп'ютерні, ігри-розваги. Не дивлячись на різноманіття ігор, умовою методичного супроводу ігрової діяльності учена назвала розвиток самостійної, активної діяльності дітей паралельно з використанням системи педагогічних методів та прийомів, спрямованих на мобілізацію всіх структурних компонентів гри та досягнення позитивного результату [171].

А. Богуш, Н. Луцан пропонують класифікацію народних ігор. У ній автори розрізняють шість груп, кожна з яких відрізняється за виховними, дидактичними, розвивальними завданнями. Серед них: дидактичні (сюжетні, ігри-драматизації), народні рухливі, словесні, ігри з іграшками, музичні, ігри-

розваги та ігри-забави. Найбільший потенціал для розвитку самостійності як особистісної якості, на думку вчених, мають ігри дидактичної групи [142].

Кожен вид ігор має свої особливості, відрізняється умовами організації, метою та завданнями. Така різноманітність надає можливості для розвитку кожного структурного компонента самостійності як багатогранного явища у виховному процесі.

У дослідженнях Д. Менджеричької підкреслено позитивний вплив різних видів ігор на розвиток самостійності в дитини. Ігри з правилами потребують мобілізації знань дітей і спрямовують на самостійний вибір вирішення ігрового завдання. Творчі ігри заохочують їх до виявів самостійності: самим розігравати ролі та події, розмірковувати над ними, самостійно встановлювати зв'язки між різними подіями, за власним розсудом обирати найкращий спосіб реалізації задуму, застосувати на практиці вже отримані раніше знання, виражати їх словом. Зумовленість поведінки будь-яким типом гри привчає дітей до дисциплінованості й розвиває в них цілеспрямованість, відповідальність, самостійність [150].

У іграх із правилами – творчих та рухливих – основним смислом є суворе дотримання правил із метою виграшу. Але дотримання правил у старшому дошкільному віці виходить на перше місце, коли зростає вміння узгоджувати свої дії з діями інших учасників гри, з'являється орієнтація на колективну гру (З. Богуславська, Н. Пантіна, Б. Хачапуридзе).

З. Богуславська відзначила, що використання дидактичних ігор сприяє розвитку пізнавальної самостійності. Успішність розв'язання ігрових дидактичних задач формує стійкий пізнавальний інтерес, що згодом набуває самостійної спрямованості [190]. Під час використання дидактичних ігор, розв'язання навчальних завдань сприймається дитиною як самостійний вибір. Саме дидактична гра, на думку А. Бурової, сприяє отриманню дитиною задоволення від самостійного досягнення мети, самостійного розумового зусилля та усвідомленого подолання труднощів [32].

У доробку О. Акулової, присвяченому формуванню самостійності в старших дошкільників, запропоновано використовувати з цією метою систему організації рухливих та народних ігор. Дослідниця відзначила, що рухливі ігри відіграють важливу роль у формуванні соціально-комунікативної компетентності дітей і виховують такі ціннісні соціальні якості, як самостійність, відповідальність, співдія. Рухлива гра у своїй структурі містить правила, рухливу задачу, яку дитина дошкільного віку має розв'язати самостійно, але через аналіз умов її виконання. Педагог під час гри знайомить дітей із її змістом та правилами, називаючи тільки рухову задачу й основний рух, тим самим дає дітям можливість самостійно обрати спосіб рухової дії на основі власного рухового досвіду та індивідуальних особливостей. Дорослий не має занадто опікуватися дітьми, обирати сам ведучого, постійно уточнювати правила й робити висновки. Це гальмує вияви самостійності в дітей, бажання доводити гру до кінця, сприяє перекладенню відповідальності за свої дії на інших. Учасники гри мають відчувати певну свободу.

Автор виділила певні прийоми, що сприяють розвитку самостійності старших дошкільників: використання вправ, що вчать діяти узгоджено під час гри, розуміти важливість підпорядкування рухів; уведення ролі ведучого (дитини-лідера) як засобу заохочення дітей до самостійної гри та стимулу до наслідування в організації цієї гри [3].

На відміну від ігор з правилами, творчі ігри є виявом вільної самостійної діяльності дітей. Вони будуються на уявній ситуації, відповідно до якої розгортається сюжетна лінія гри, визначаються ролі та рольові дії.

Умови для розвитку окремих складових самостійності створюють театралізовані (А. Богуш, О. Аматыєва, Н. Гавриш, Н. Водолага, Л. Фурміна), режисерські ігри (Л. Артемова, Е. Гаспарова, І. Карабаєва) [6; 12; 23; 41; 46; 98; 241].

Так, професор А. Богуш зазначала, що театралізовані ігри як один з найефективніших засобів розвитку особистості дитини дошкільного віку,

сприяють виникненню самостійної ігрової діяльності. Отримані дошкільником уявлення він намагається відобразити у власній грі. Це сприяє виникненню театралізованої діяльності, що, в свою чергу, створює умови для вияву дитиною таких складових самостійності як активність та ініціативність [23].

Особливе значення дослідники приділили сюжетно-рольовій грі як такій, що призводить до розвитку самостійності в дітей дошкільного віку. У її складі виділили сюжет, зміст гри, ігрові дії. Сюжет гри може бути різноманітним: на побутову тематику, виробничу, різні суспільно-політичні явища. Але широта сюжету тісно пов'язана з рівнем знань дитини про довкілля. Чим більше уваги дорослий приділяє знайомству малюка з довкіллям, розширенню його кругозору, тим менше одноманітності буде в сюжетах гри дитини, тим більш високого рівня розвитку вона досягне. Цю особливість відзначали у своїх працях Л. Виготський, А. Сорокіна, О. Усова, Ф. Фрадкіна [45; 190; 236].

Так, на думку Л. Венгера, сюжетно-рольова гра – це вільний вид сумісної діяльності дітей, у якому вони об'єднуються за власною ініціативою, самі обирають сюжет, розподіляють ролі та ігровий матеріал, окреслюють план і розвивають зміст гри, виконуючи ті чи ті ігрові дії. Зазначено, що відображення різних ситуацій у грі відбувається через моделювання й заміщення явищ дійсності, сприяючи розвитку уяви, творчості, мислення [197]. Дії дитини під час сюжетно-рольових ігор носять активний характер, спрямований на пошук, ініціативність, формують здатність розуміти думку іншої людини. Такі навички сприяють становленню самостійності як особистісної якості.

У роботах Л. Артемової, А. Богущ, В. Захарченко, Н. Луцан зазначається, що сюжетно-рольова гра є своєрідним показником високої стадії розвитку ігрової діяльності дошкільника. Однією з характерних рис сюжетно-рольової гри виступає самостійність. Оскільки сюжетно-рольова гра надає дитині можливість для самореалізації, спонукає до опанування і

привласнення способів поведінки, взаємин, цінностей, що притаманні обраній ролі, стимулює включення до сфери людської діяльності, яка є цікавою і яка через вікові можливості дитини поки що є недоступною. Так, під час сюжетно-рольової гри діти самі обирають тему гри, визначають її сюжет, обговорюють і самі розподіляють ролі. Застосування сюжетоскладання з дітьми та вправлення в ігрових діях з боку вихователя сприяє набуттю дітьми досвіду, самостійній організації та проведенню ними нових ігор [12, 24, 88, 121].

П. Саморукова, вивчаючи виховні можливості ігрової діяльності з метою розвитку самостійності дошкільників, підкреслювала особливі можливості в цьому плані творчих рольових ігор. У таких іграх самостійність дошкільника виявляється у виборі теми гри, ролі, у розгортанні сюжету, рольових дій і відносин тощо. На її думку, про розвиток самостійності дитини в грі можна говорити, коли вона виявляє ініціативність у визначенні теми гри, її задуму. Але про високий розвиток самостійності свідчать її вияви в колективних іграх, коли дитина дошкільного віку здатна виконувати прийняту на себе роль, виходячи зі свого задуму і враховуючи ігрові задуми та ролі інших у грі. Тому вихованню самостійності в дошкільників сприяє не лише ігрова діяльність як така, а саме досвід колективних ігор [190].

У дітей дошкільного віку самостійність розвивається у процесі самодіяльних ігор. Такі ігри розпочинаються із власної ініціативи дитини, її бажання програвати різні сюжети, без втручання дорослого. Учені (К. Карасьова, Т. Піроженко) відносили до означеного виду ігор сюжетно-рольові та режисерські. При цьому режисерські ігри не виділили як окремий вид ігор, а назвали підготовчими до оволодіння сюжетно-рольовими. На їхню думку, вони сприяють розвитку в дітей прагнення до реалізації самостійного і колективного задуму. Наголошено, що використання сюжетно-рольових ігор в дошкільному віці уможлиблює навчання самостійно ставити мету і планувати кроки її досягнення [101].

На сучасному етапі пріоритетним напрямом став пошук нових технологій, що сприяють розв'язанню освітніх завдань. Серед них: спрямованість на власну самореалізацію вихованців та учнів; активізація їх самостійної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку в них базових якостей (самостійності, відповідальності, дисциплінованості, розсудливості, ініціативності тощо). З огляду проблематики дослідження особливу увагу привертає метод проектів. Дослідники (В. Гузеєв, Т. Давиденко, Н. Матяш, О. Пехота, М. Романовська, Г. Степанова, Т. Шамова та ін.) одноголосно підкреслили можливості проектної технології з метою розвитку особистісних якостей, зокрема й самостійності.

У роботі з дошкільниками найбільш зручні ігрові проекти, оскільки гра є домінуючим видом діяльності. Використання ігрової форми цього методу допомагає привчати дитину до досягнення поставленої мети й одночасно набуття нею необхідних знань (Г. Ващенко). У грі дитині легше долати труднощі, які виникають під час розв'язання поставленого ігрового завдання, бути цілеспрямованою, ініціативною, доводити розпочате до кінця. Організація самостійної роботи у процесі ігрового проектування вимагає відповідальності за свої результати та чіткого розуміння цілей (Т. Качеровська).

Серед особливостей ігрових проектів дослідники виокремили високий ступінь творчості. Часто учасники беруть на себе певні ролі та імітують соціальні й ділові стосунки, які ускладнюють вигаданими ситуаціями (О. Пехота). Тому в сучасних дослідженнях з'явилися такі види ігрового проектування, як-от: рольово-ігрове (О. Мачехіна), соціально-ігрове (Н. Гавриш, О. Малахова) тощо.

Наприклад, соціально-ігрове проектування передбачає насамперед розв'язання чітко окресленої проблемної ситуації. Залежно від її змісту необхідно скласти точний і послідовний план, який буде розкривати дії кожного учасника відповідно до його ролі в грі. Результати дослідження О. Малахової довели ефективність використання соціально-ігрового

проектування. За його допомогою діти привчались планувати свої дії, ураховуючи інтереси інших, удосконалювали комунікативні навички, виявляли самостійність у розв'язанні ігрових проблем [145].

Отже, самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити критерії та показники, що характеризують рівень вихованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Серед них: особистісний та діяльнісний критерії. Особистісний критерій складається з показників: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил поведінки у грі. Діяльнісний критерій складається з показників: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри.

Особистісний критерій самостійності пов'язаний зі ставленням дитини до себе, інших, до ігрової ситуації. Бажання бути прийнятим у гру однолітків, зацікавленість сюжетом гри, знання змісту ролей, постають поштовхом до виникнення виявів самостійності, активності та ініціативності в рольових діях. Від успішності їх реалізації залежить бажання дитини й надалі брати на себе певні ролі, активно діяти в них, активізувати і спрямовувати інших учасників гри та їхні рольові стосунки. Розширення та поглиблення знань дитини з різних тем, накопичення ігрового досвіду, яскраві враження допомагають їй бути незалежною та творчою у процесі визначення задуму гри, узгоджуючи його з іншими учасниками. Прийняття дитиною правил поведінки у грі підводить її до розуміння відповідальності за їх дотримання перед партнерами, орієнтує на досягнення спільного задуму, розуміння бажань та очікувань партнерів по грі.

Відповідно до цього особистісну самостійність у дошкільному віці можна характеризувати з позиції трьох етапів: залежність (невпевненість у ігрових діях, залежність від задуму партнерів по грі, виявлення активності лише в разі заохочення іншими учасниками гри); часткова залежність (вияви самостійності тільки в знайомій ігровій ситуації, орієнтація на задум інших, дотримання правил лише в разі критики партнерами по грі), незалежність (виявлення наполегливості, ініціативності та активності під час виконання рольових дій, незалежність і творчість у процесі здійснення задуму гри, дотримання правил гри).

Успішність ігрової діяльності залежить від рівня обізнаності дитини про роль та зміст гри, це надає їй впевненості у своїх силах, спрямовує на розгортання сюжету гри, появу нових сюжетних ліній. Важливого значення при цьому набуває вміння оперувати ігровими діями, виконання їх згідно з сюжетом, змістом ролі, спираючись на встановлені правила поведінки у грі. Отримання задоволення від гри поглиблює прагнення дитини до самостійності в ігровій діяльності, сприяє виявленню й розвитку в неї цілеспрямованості та наполегливості в досягненні результату гри.

1.4. Стан виховання самостійності в сучасній практиці ДНЗ

Сучасні зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти відображено у Базовому компоненті дошкільної освіти. Його зміст спрямовано на виховання життєво компетентного дошкільника, який здатен поводитися самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях. Самостійність при цьому визначається як одна з базових характеристик особистості, що має бути сформована наприкінці дошкільного дитинства й виділяється у змісті більшості освітніх ліній («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини»). Самостійність набуває важливого значення в розвитку ігрової компетенції дитини дошкільного віку. Так, освітня робота педагога має бути спрямована на стимулювання в

дошкільників самостійності у виборі гри та іграшок, визначенні сюжету гри, засобів виразності та змісту ігрових дій, реалізації власного ігрового задуму, здатності самостійно запропонувати нове ігрове правило тощо [14].

Виховання самостійності як базової якості особистості постає одним із першорядних завдань сучасної дошкільної освіти в межах компетентісно орієнтованої освіти. На розв'язання означеної проблеми спрямовано сучасні програми виховання, навчання та розвитку дітей раннього та дошкільного віку («Впевнений старт», «Дитина в дошкільні роки», «Дитина», «Українське дошкілля» та ін.).

Автори означених програм підкреслили можливості періоду старшого дошкільного дитинства в процесі становлення самостійності як базової якості. Поряд із цим, відзначили необхідність підтримання перших виявів самостійності з раннього віку.

Автори програми виховання й навчання дітей дошкільного віку «Дитина» з метою розвитку самостійності в дітей відзначили важливість створення вихователем належних умов. Серед них: надання права вільного вибору і збільшення ступеня свободи дітей, можливість варіативного і гнучкого використання простору дошкільного закладу, різноманітність ігрових куточків, де кожна дитина може виявляти власні інтереси, обирати справу, яка їй цікава. Завдання з виховання самостійності з'являються з раннього віку і полягають у стимулюванні активності малюків, виявів у них самостійності в самообслуговуванні. Із цією метою в середній групі дітей вправляють у різноманітних діях, а в старшій – закріплюють навички й підтримують вияви самостійного пошуку рішення в нестандартних ситуаціях, стимулюють творчість. Завдання виховання самостійності концентруються в розділі «Граючись, зростаємо». Автори радять використовувати різні види ігор (дидактичні, сюжетно-рольові, театралізовані тощо) з метою набуття дитиною навичок самостійності. Крім того, у програмі зазначено необхідність створення різноманітних зон: ігрової, бібліотечної, будівельної, природознавчої, етнографічної, музичної,

спортивної, зон художньої діяльності та різних видів праці, розвитку мовлення й письма, краси й охайності, куточку мрії тощо. Вони сприятимуть вирішенню таких завдань, як-от: заохочення дитини до самостійних дій, проявів ініціативи у виборі ігрового куточку та виховання навичок самостійності [72].

Основним завданням освітньої програми «Дитина в дошкільні роки», що включає програму для дітей раннього віку «Маляточко», є «озброєння дитини наукою життя; формування базових характеристик», серед яких авторами виділено самостійність. Завдання програми розкриваються в поєднанні структурних компонентів: створення фондів «Хочу», «Можу» та показники компетенції дитини. Саме фонд «Можу» покликаний допомогти вихователю організувати діяльність дитини з метою самостійного застосування нею на практиці набутих знань і навичок. Гра виділяється як важлива складова набуття дитиною самостійності. У переддошкільному віці самостійну діяльність у грі автори програми рекомендують розвивати за допомогою дидактичних іграшок і будівельного матеріалу, починаючи з простих дій із ними, а потім об'єднуючи нескладним сюжетом. У дошкільному віці самостійність у грі (самостійність у виборі теми гри, іграшок, створенні та реалізації ігрового задуму, організації умов для гри) визначається як один із показників компетенції дитини [73].

У програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» серед загальних освітніх завдань визначено виховання самостійності як базової якості і створення сприятливих умов для її підвищення. Автори програми приділили увагу розвитку самостійності в розділах «Пізнавальний розвиток» (стимуляція самостійної пізнавальної активності дитини), «Образотворча діяльність» (самостійне оволодіння технічними навичками в різних видах продуктивної діяльності, самостійності у виборі художнього образу, у доборі необхідних художніх засобів тощо). Одним із першорядних освітніх завдань, виділених у розділі «Ігрова діяльність», визначено

створення умов для вільної самостійної ігрової діяльності дітей, що має важливе значення для становлення самостійності в дошкільному віці [188].

Автори програми «Українське дошкілля» звернули увагу на розвиток навичок самостійності у грі в розділі «Ігрова діяльність». Під час організації ігрової діяльності дітей раннього віку визначені освітні завдання, що спрямовані на розвиток вміння самостійно добирати іграшки та атрибути для ігор. В ігровій діяльності дітей молодшого дошкільного віку висувуються освітні завдання, спрямовані на заохочення дітей до самостійності під час вибору гри та зміни сюжету, спонукання до активної участі в ній; в ігровій діяльності дітей середнього дошкільного віку – на прояви самостійності під час організації та вибору теми гри, задуму, його розширення, опанування рольовими діями; в дітей старшого дошкільного віку – на стимулювання бажання поводитися самостійно, без допомоги дорослого, проявів ініціативності під час вибору теми гри, визначення її сюжету, добору необхідного ігрового матеріалу. Для розв'язання означених освітніх завдань автори рекомендували використовувати переважно сюжетно-рольові, конструкторсько-будівельні, рухливі та народні ігри [187].

Аналіз освітніх програм дозволяє дійти висновку, що в них зазначено шляхи виховання самостійності в дітей дошкільного віку, визначено завдання становлення означеної якості в період раннього та дошкільного дитинства. Зазначимо, що представлені програми не розкривають зміст та шляхи розв'язання проблеми виховання самостійності. Тому організація виховної роботи в цьому напрямку потребує розробки методичних рекомендацій для педагогів щодо використання ігрової діяльності як засобу виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Організовуючи процес виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку, необхідно проаналізувати рівень усвідомлення педагогами та батьками значущості виховання означеної особистісної якості, шляхи її формування на етапі дошкільного дитинства. Крім того, важливого значення

набуває виявлення рівня володіння вихователями технологіями формування самостійності в ігровій діяльності.

Із метою розв'язання поставлених завдань було використано анкетування, у якому взяли участь 150 вихователів різних категорій, які працюють у дошкільних закладах Донецької (м. Слов'янськ, Краматорськ, Дзержинськ, Костянтинівка), Харківської (м. Куп'янськ) областей, АР Крим (м. Красноперекопськ) та проаналізовано 30 планів освітньої роботи вихователів у ДНЗ.

Під час аналізу планів освітньої роботи педагогів ми намагалися виявити відбиття завдань із виховання самостійності дітей, які найчастіше визначають педагоги. Визначити, у яких видах діяльності, які методи та прийоми використовують, у яких формах роботи найчастіше виховують самостійність, які способи керівництва обирають. Крім того, було проаналізовано роботу методиста з керівництва навчально-виховною діяльністю педагогів ДНЗ. Вивченню підлягали питання: відображення завдань виховання самостійності в річному плані роботи ДНЗ, у протоколах педагогічних нарад, проведення консультацій із вихователями щодо розвитку самостійності в дітей раннього та дошкільного віку, організація консультативної роботи з батьками щодо виховання самостійності в дитини.

Вивчаючи плани освітньої роботи вихователів, було звернено увагу на той факт, що завдання з виховання самостійності виділяються, проте, визначення цих завдань у перспективному плані не завжди знаходить своє відображення в практичній діяльності вихователів. Так, рідко приділяється увага розвитку самостійності дітей під час навчально-пізнавальної діяльності (заняття, спостереження, екскурсії, пізнавально-розвивальні бесіди, експериментування тощо). Вихователі ставлять за мету перевірку засвоєння дитиною матеріалу, опанування нею нових знань, умінь і навичок. Більше уваги розвитку самостійності в дітей дошкільного віку приділено під час організованої образотворчої діяльності (самостійне застосування засвоєних прийомів роботи з різними матеріалами в ліпленні, малюванні, аплікації),

трудової діяльності (особливо під час чергування), комунікативно-мовленнєвої діяльності (розвиток уміння самостійно висловлювати власну думку, вступати в діалог тощо). Значну увагу розвитку самостійності дошкільників у планах навчально-виховної роботи приділено під час проведення бесід, розмов із дітьми на особистісні та загальні теми. Вихователь, використовуючи індивідуальний підхід, ставить перед дитиною завдання залежно від засвоєння нею певних знань, рівня оволодіння потрібними вміннями та навичками, особливостей характеру. Серед методів і прийомів найчастіше застосовують заохочення та спонукання до самостійної діяльності під час занять; показ, роз'яснення та контроль за ходом виконання дітьми поставлених дорослим завдань під час їх партнерської взаємодії.

Планування організованої самостійної діяльності дітей часто залишається поза увагою вихователів і розцінюється як таке, що не потребує спеціальної організації з боку дорослого. Під час проведення розваг та ігор серед завдань, що сприяють вихованню самостійності, зазначено лише підбір та виготовлення дітьми атрибутів до них, самостійний розподіл ролей (у старшій віковій групі). При цьому заохочення та спонукання до самостійності було відзначено лише під час планування сюжетно-рольових ігор. Інші види ігор із метою виховання самостійності в дошкільників не використовуються.

Аналіз річних планів роботи ДНЗ дозволив виявити, що питання виховання самостійності не знаходять відбитку в змісті навчально-виховної роботи педагогів. Різні аспекти проблеми можна зустріти в планах педагогічних нарадах, консультаціях методиста для вихователів та планах батьківських зборів (переважно, присвячених готовності дітей до школи).

Плани освітньої роботи дали можливість проаналізувати лише організовану діяльність вихователя. Поза увагою залишається роль педагога в самостійній діяльності дітей. Крім того, у плануванні не відображено особистісний чинник педагога та його професійну майстерність.

Метод анкетування, який було застосовано в роботі з вихователями, мав на меті з'ясувати рівень їхніх знань про самостійність як особистісну якість та усвідомлення значущості її формування з дошкільного віку; з'ясувати педагогічні умови, методи та прийоми, які, на думку педагогів, сприяють розвитку самостійності дітей дошкільного віку (див. дод. А).

Кількісний аналіз відповідей представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Кількісний аналіз відповідей вихователів за результатами анкетування

Параметри оцінювання самостійності вихователями	Варіанти відповідей	Кількість вихователів	% відображення
1	2	3	4
Розуміння поняття «самостійність»	Здатність розв'язувати власні проблеми без сторонньої допомоги	64	42,7
	Здатність і вміння виконувати поставлене завдання	53	35,3
	Якість, що сприяє загальному розвитку особистості	22	14,7
	Уміння ініціативно, критично, цілеспрямовано та відповідально ставитись до діяльності	11	7,3
Вияви самостійності в дошкільному віці	Навички самообслуговування та вміння зайняти себе	60	40
	Вияви критичності й незалежності	58	38,7
	Вияви ініціативності та відповідальності, здатності розв'язувати поставлену задачу	32	21,3
Значення самостійності в особистісному розвитку	Загальний розвиток особистості	25	16,7
	Розвиток вольових якостей	53	35,4
	Розвиток пізнавальних якостей	19	12,7
	Розвиток моральних якостей	14	9,3
	Фізичний розвиток	6	4
	Потрібні звички та навички	11	7,3
	Підготовка до школи	11	7,3
Методи та прийоми роботи, що сприяють вихованню самостійності дітей	Немає відповіді	11	7,3
	Гра та праця	62	41,3
	Читання, розповідання, бесіди (морально-етичні)	43	28,7
	Приклад, експериментування, дослідження, створення проблемних ситуацій	30	20
	Підтримка й заохочення	15	10

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
Види діяльності дошкільників, що сприяють вихованню самостійності	Ігрова та трудова	82	54,7
	Пізнавальна	40	26,6
	Продуктивна	28	18,7
Види ігор, що сприяють розвитку самостійності дітей	Сюжетно-рольові та дидактичні	105	70
	Дидактичні та рухливі	28	18,7
	Конструктивні	17	11,3
Необхідна допомога дорослого дитині з метою розвитку в неї самостійності	Стимулювання активності	36	24
	Віра в можливості дитини, підтримка виявів самостійності	34	22,7
	Створення умов для самостійної діяльності, надання свободи вибору в ній	25	16,7
	Надання певних знань, приклад, роз'яснення	22	14,7
	Управління в практичних діях, надання посильних доручень	19	12,6
	Активна допомога дорослого	14	9,3
Умови виховання самостійності в дітей	Ігрові зони з раціональним розміщенням матеріалу, сучасними меблями та обладнанням	52	34,7
	Розвивальне середовище	44	29,3
	Атмосфера довіри, підтримки	24	16
	Цікаві форми роботи	11	7,3
	Професійний колектив вихователів	7	4,7
	Час для самостійної діяльності	6	4
	Куточки усамітнення	6	4

Така неоднозначність простежувалась у відповідях вихователів на запитання: «Яку дитину можна вважати самостійною?». Серед відповідей педагогів траплялись такі: «Самостійна дитина – це та, яка уникає надмірної опіки...», «...може сама гратися...», «...контролює свою поведінку». Відповіді на ці запитання показали, що 40 % педагогів здатні вбачати вияви самостійності в дитини, яка має навички самообслуговування та вміє протягом певного часу займати себе діяльністю, що її цікавить. 38,7 % педагогів називали самостійною дитину, яка вміє діяти незалежно від допомоги дорослого, не потребує постійного керівництва з його боку і здатна виявляти власне ставлення до діяльності. 21,3 % педагогів схилилися до думки, що самостійна дитина здатна приймати й розв'язувати поставлену

задачу, виявляє при цьому ініціативність, цілеспрямованість, відповідальність, творчість. Ці відповіді дають можливість припустити, що неповне й досить однобічне розуміння виявів самостійності дошкільника більшістю вихователів, заважають їм визначати всі аспекти означеної особистісної якості в процесі постановки виховних завдань щодо її розвитку.

Цю думку підтвердили відповіді на запитання «Яке значення має самостійність для розвитку особистості дитини дошкільного віку?». Так, 35,4 % опитаних вважали, що самостійність насамперед впливає на розвиток вольових якостей у дитини, а саме: цілеспрямованості, ініціативності, впевненості у власних можливостях тощо. 16,7 % вихователів відзначили, що самостійність має досить важливе значення в розвитку особистості дитини, але яке саме не розкрили. 12,7 % педагогів підкреслили позитивне значення самостійності для розвитку пізнавальної сфери, 9,3 % вихователів – для моральної сфери, 4 % – для загального фізичного розвитку. 7,3 % вихователів вважали, що розвиток самостійності дошкільника пов'язаний з оволодінням ним потрібними вміннями й навичками. Така сама кількість (7,3 %) пов'язує розвиток самостійності з успішною підготовкою дитини до школи. Були вихователі, які не знайшли відповіді на поставлене питання (7,3 %).

Важливим для нас було виявити, які методи та прийоми для виховання самостійності в роботі з дошкільниками частіше використовують практики у своїй діяльності. Провідними методами у вихованні самостійності відзначають гру та працю (41,3 %). Крім того, серед методів та прийомів, які сприяють виникненню зацікавленості в дітей самостійною діяльністю виділяють читання, розповідання, перегляд картин та ілюстрацій, бесіди за означеною темою (28,7 %); розв'язання проблемних ситуацій, експериментування, спостереження, демонстрування власного прикладу (20 %); необхідність підтримки, похвали та заохочення до самостійних дій дошкільника (10 %). При цьому, у деяких відповідях вихователів було зазначено дієвість означених методів за умов роз'яснення та інструктажу, здійснення контролю за діяльністю дитини.

На думку педагогів-практиків, вихованню самостійності в дошкільному віці сприяють усі види діяльності: ігрова, трудова, продуктивна, пізнавальна діяльність, спілкування. Але більше виховних умов для становлення самостійності як базової якості створюється в трудовій та ігровій діяльності (54,7 %). 26,6 % вихователів схиляються до думки, що виховні можливості створює пізнавальна діяльність, спілкування; 18,7 % – вказують на продуктивну діяльність. Проте, відзначаючи виховні можливості гри, вихователі часто обмежуються її застосуванням лише під час самостійної діяльності дітей, вільної від допомоги й керівництва дорослих.

Немає однакості серед відповідей педагогів на запитання «Які види ігор сприяють набуттю самостійності в дошкільному віці?». Так, 70 % педагогів наголосили на дієвості сюжетно-рольових та дидактичних ігор, невелика кількість опитаних додали до цього переліку також театралізовані ігри. 18,7 % вихователів указали на виховні можливості рухливих та дидактичних ігор, серед останніх зазначено необхідність застосування ігор на розвиток логіки, мислення, пам'яті. Лише 11,3 % педагогів відзначили виховні можливості для становлення самостійності в будівельно-конструктивних іграх.

Серед відповідей вихователів немає єдності щодо необхідної допомоги дорослого дитині з метою виховання в неї самостійності. 24 % вихователів указують на необхідність стимулювання активності дитини, спонукання до самостійних дій. 22,7 % опитаних вважають, що замість допомоги дитині потрібна віра в її можливості та підтримка. 14,7 % вихователів відзначили необхідність надання дитині певних знань, наведення прикладів, роз'яснення. 12,6 % опитаних обмежують свою допомогу вправлінням дитини в практичних діях, наданням їй посильних доручень. 16,7 % – зазначили, що самостійні дії дитина здійснює лише в діяльності, до якої включилася за власним бажанням, і відкидали спонукання, заохочення. 9,3 % – пропонували активну допомогу і співпрацю.

У визначенні змісту умов, які необхідно створити в дошкільному закладі з метою виховання самостійності в дітей дошкільного віку, майже всі вихователі вказали на необхідність «створення розвивального середовища». Проте, його трактування у відповідях розкривалося по-різному. На думку 29,3 % опитаних, створення предметно-ігрового, природного, соціального середовища в дошкільному закладі надасть дошкільникам можливість виявляти себе в різних сферах, знаходити шляхи своєї самореалізації. 34,7 % опитаних вважали, що для цього також необхідне сучасне оснащення педагогічного процесу (меблі, обладнання, дидактичні матеріали), влаштування різноманітних ігрових зон. Серед умов педагогами виділено атмосферу довіри, позитиву, підтримки та заохочення до самостійних дій із боку дорослих (16 %). Вихователями запропоновано таке: зменшення кількості дітей у групах, створення куточків самостійної роботи (4 %), збільшення часу для самостійної діяльності дітей (4 %), професіоналізм педагогічного колективу (4,7 %), цікаві форми роботи з дітьми та батьками (7,3 %). Такі відповіді підтверджують припущення, що відсутність чіткого розуміння змісту феномена самостійності заважає вихователям у визначенні завдань із виховання означеної якості й, таким чином, у виявленні необхідних умов для її розвитку.

Із метою більш широкого огляду проблеми виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку було проведено анкетування батьків дітей старшого дошкільного віку (184 анкети). Для цього було розроблено анкету з відкритим типом запитань, які було спрямовано на виявлення ставлення батьків до проблеми становлення самостійності в дітей дошкільного віку, розуміння сутності означеної якості, визначення умов, які створюються в родині для розвитку самостійності в дитини, методів, які вважаються батьками найбільш дієвими з метою виховання самостійності (див. дод. А₁).

Кількісний аналіз результатів анкетування представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Кількісний аналіз відповідей батьків за результатами анкетування

Параметри оцінювання самостійності батьками	Варіанти відповідей	Кількість батьків	% відображення
Вияви самостійності дитини дошкільного віку	Володіє навичками самообслуговування та виконує нескладні доручення	87	47,3
	Відповідальна, ініціативна, здатна приймати власне рішення	58	31,5
	Не потребує постійного контролю та керівництва з боку дорослого, уміє зайняти себе певний час	35	19
	Не може бути самостійною в цьому віці	4	2,2
Значення самостійності в особистісному розвитку	Підготовка до навчання у школі	48	26,1
	Становлення та розвиток особистості	36	19,5
	Оволодіння навичками самообслуговування, самоконтролю	34	18,5
	Невизначена відповідь	32	17,4
	Розвиток цілеспрямованості, упевненості, уміння діяти в незвичайних ситуаціях	25	13,6
Причини несамостійності дитини	Не впливає на розвиток дошкільника	9	4,9
	Надмірна опіка з боку дорослих	101	54,9
	Особливості характеру дитини	50	27,2
	Відсутність роз'яснення, прикладу та контролю з боку дорослих	20	10,9
Наявність у родині в дитини певних обов'язків, самостійне виконання доручень	Вікові можливості дитини	7	3,8
	Немає відповіді	6	3,2
	Володіння навичками самообслуговування, виконання нескладних доручень, пов'язаних із допомогою по господарству	159	86,4
Дієві методи виховання самостійності	Самостійна ігрова, продуктивна діяльність, конструювання на прохання дорослих	22	12
	Відсутність обов'язків та доручень	3	1,6
	Доручення	82	44,6
	Показ і роз'яснення	79	42,9
Відсутність обмежень, свобода дій	Відсутність обмежень, свобода дій	13	7,1
	Гра	10	5,4

Аналіз відповідей батьків на запитання «Яку дитину можна вважати самостійною?» виявив, що 47,3 % опитаних під самостійністю дошкільника розуміють володіння ним навичками самообслуговування та здатність виконувати певні доручення дорослих. 31,5 % опитаних розуміють

самостійність як особистісну якість, що характеризується ініціативним, критичним, відповідальним ставленням до власної діяльності, умінням планувати цю діяльність, ставити перед собою завдання та наполегливо шукати шляхи їх розв'язання без сторонньої допомоги. 19 % батьків називали самостійною дитину, яка вміє виконувати певну роботу без постійного контролю та керівництва з боку дорослих, уміє на деякий час зайняти себе. Четверо з опитаних (2,2 %) зазначили, що самостійною можна вважати лише дорослу особистість, бо дошкільник не може бути самостійним через відсутність потрібного досвіду.

Аналіз відповідей батьків на перше запитання дозволив умовно розділити їх за трьома категоріями. Перша категорія батьків (34 %) зауважила, що самостійною дитину можна буде назвати, коли вона оволодіє культурно-гігієнічними навичками та зможе на деякий час залишатися без нагляду дорослого, займаючи себе цікавою діяльністю. Друга категорія батьків (39 %), крім оволодіння культурно-гігієнічними навичками, виділила у самостійної дитини вміння виконувати знайомі дії, не потребуючи постійної уваги та контролю з боку дорослих. Третя категорія батьків (27 %) зазначила, що самостійною можна буде назвати дитину, у якої виховують ініціативність та цілеспрямованість у досягненні певної мети, розвивають уміння приймати самостійні рішення й бути відповідальною за них.

На запитання анкети «Чи потрібно виховувати самостійність із дошкільного віку? Чому?» були отримані такі результати: 26,1 % батьків убачали необхідність виховання самостійності в дитини лише з метою успішного навчання у школі; 19,5 % батьків визначили важливість розвитку цієї якості для становлення особистості в цілому й підкреслили важливість її розвитку з дошкільного віку; 18,5 % опитаних погодилися з необхідністю розвитку самостійності з дошкільного віку, але тільки в плані оволодіння дитиною навичками самообслуговування та самоконтролю; 17,4 % батьків зазначили важливість розвитку означеної якості, але не можуть точно розкрити її значення («Ця якість знадобиться в подальшому житті...»),

«...дитина повинна бути самостійною»). Лише 13,6 % батьків відзначили необхідність розвитку самостійності як особистісної якості з дошкільного віку й підкреслили, що вона сприятиме розвитку в дитини впевненості у своїх діях, уміння діяти в незвичайних ситуаціях на основі набутих знань, цілеспрямованості під час досягнення певного результату й відповідальності за свої вчинки. Викликає тривогу той факт, що 4,9 % опитаних батьків на друге запитання дали негативні відповіді. Вони не вбачають за потрібне виховувати самостійність із дошкільного віку, обґрунтовуючи свій вибір низкою причин: тим, що вміння бути самостійним з'являється у значно старшому віці; тим, що самостійність – це якість, «яка або притаманна людині, або ні», тому цілеспрямоване виховання на неї не впливає. На їхню думку, розвиток самостійності буде йти успішніше, якщо дорослі не будуть заважати її формуванню, утручатися в самостійну діяльність.

Більш одностайними були батьки під час визначення причин виникнення несамотійності в дітей дошкільного віку. Так, більше половини батьків (54,9 %) підкреслили, що причиною небажання дитини виявляти самостійність у діях, з якими вона здатна впоратися, виступає надмірна опіка з боку дорослих. Коли батьки не виявляють терплячості і вважають, що швидше і краще впораються за дитину; вважають її недостатньо дорослою для надання свободи в діях; намагаються отримувати якомога більше уваги дитини через надмірну турботу про неї. Серед інших причин вияву несамотійності батьки вказали також на особливості характеру самої дитини («недостатньо самостійна через непосидючий характер», «невпевнена у своїх силах дитина, сором'язлива», «через особливості темпераменту», «через власну впертість або просто лінується») – 27,2 % опитаних. А також недостатню увагу до дітей із боку батьків, що не роз'яснюють, не наводять приклади очікуваної поведінки, не виступають радниками в цих питаннях для дитини, не контролюють процес оволодіння навичками самостійної діяльності, не заохочують вияви самостійності дошкільника – 10,9 % опитаних. 3,8 % батьків головною причиною несамотійності дошкільника

вважають його неспроможність діяти самостійно через вікові можливості. 3,2 % опитаних не змогли дати відповідь на означене запитання.

Аналіз відповідей на запитання «Що може робити самостійно Ваша дитина? Що Ви можете доручити їй зробити самостійно?» виявив, що більшість дітей з опитаних родин (86,4 %) володіють навичками самообслуговування, здатні прибирати за собою, виконують невеликі доручення батьків щодо хатнього прибирання чи догляду за домашніми тваринами. Але відповіді батьків засвідчили той факт, що означені вміння та навички в дітей виявляються тільки в разі використання цілеспрямованих доручень і, загалом, потребують нагадування та контролю з боку дорослого. Серед означених відповідей лише троє батьків вказали, що їхня дитина має певні обов'язки вдома, домірні її віку: «без нагадування прибирає ввечері свої іграшки», «... завжди прибирає сама після себе стіл, чим би не займалася». 12 % батьків зазначили, що їхня дитина може самостійно грати, зайняти себе продуктивною діяльністю, конструюванням. Троє батьків (1,6 %) відповіли, що їхні діти ще досить малі для виконання певних доручень і не мають обов'язків.

Порівняно з педагогами, батьками було окреслено більш вузьке коло методів та прийомів, що сприяють вихованню самостійності в дітей дошкільного віку. Близько половини опитаних (44,6 %) вважають достатнім використання доручень із метою розвитку самостійності; інша половина опитаних (42,9 %) більш дієвими вважає показ і роз'яснення. Крім того, в означених відповідях батьки підкреслили, що ці методи є дієвими, якщо дорослі контролюють самостійне виконання дитиною дорученого, підтримують і заохочують дитину під час її самостійних спроб. Підкреслили, що будь-які самостійні дії дитини будуть успішнішими, якщо підкріплені довірою з боку дорослого, його повагою й розумінням бажань дитини, роз'ясненням необхідності виконання тих чи тих дій дитиною самостійно. 7,1 % опитаних батьків замість вибору методів виховання самостійності вважають більш дієвою відсутність обмежень у діях дитини, надання їй

свободи вибору. Серед різних методів виховні можливості гри з метою розвитку самостійності в дітей дошкільного віку відзначили тільки 5,4 % батьків. Це засвідчує недостатню обізнаність батьків про форми та методи виховання означеної особистісної якості та вказує на необхідність цілеспрямованої консультативної роботи з батьками щодо шляхів розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Отримані дані дозволяють говорити про те, що розуміння дорослими (педагогами, батьками) проблеми виховання самостійності в дітей дошкільного віку є незадовільним. Це зумовлено низкою причин, серед яких головною виступає неповне й достатньо однобічне розуміння феномена самостійності в старшому дошкільному віці.

Педагоги не в повній мірі володіють умінням будувати педагогічний процес, спрямований на виховання та розвиток у комплексі таких складових самостійності, як незалежність, ініціативність, відповідальність за свої вчинки, наполегливість у досягненні поставленої мети тощо. Вони зорієнтовані на виховання в дітей навичок самообслуговування та розвиток умінь самостійної роботи в групі під час організованої діяльності, яка не потребуватиме постійного контролю з боку дорослого. Непослідовність та необґрунтованість у визначенні умов, форм та засобів розвитку самостійності в дошкільному віці дає підстави припустити, що більшість педагогів не має чіткої технології виховання означеної базової якості. Труднощі викликає в них і вибір методів виховання, вважаючи всі методи «дієвими» з цією метою, вони не застосовують жодний із них продуктивно. Виділяючи метод гри як найбільш продуктивний для виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства, більшість вихователів не визначає особливості його застосування, шляхи організації такої гри, що стимулювала б та активізувала самостійність дітей.

Батьки потребують розробки рекомендацій щодо особливостей виховання самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку. Неповне розуміння ними змісту й виховних можливостей означеної

базової якості на етапі дошкільного дитинства заважає її повноцінному розвитку в дітей. Батьки не знають, яка допомога потрібна дитині. Гру більшість опитаних вважає лише розвагою, що дозволяє дитині зосередитись на своїх справах і певний час не потребувати уваги дорослих.

Отже, проведений аналіз отриманих даних дозволив дійти висновку, що більшість педагогів і батьків виявляє необізнаність щодо форм і методів виховання самостійності в дітей, не завжди враховує і не достатньо використовує виховний потенціал ігрової діяльності з метою розвитку самостійності в старших дошкільників.

Висновки з першого розділу

1. Проведений теоретичний аналіз досліджень самостійності як особистісної якості довів, що означена проблема є предметом міждисциплінарного вивчення. Феномен самостійності розглядають у контексті вивчення питань самостійної діяльності та самостійної роботи особистості. Самостійність розглядається як вольова якість, що відображає індивідуальні та вікові вияви особистості, залежить від впливів довкілля (предметного, соціального) і характеру взаємодії з ними.

Узагальнення наукових підходів до вивчення проблеми дозволило дійти висновку, що самостійність – це якість особистості, яка характеризує її ставлення до виконання певних завдань; залежить від оточуючих впливів і характеру взаємодії з ними; потребує цілеспрямованого виховання та розвитку.

Теоретичне осмислення проблеми самостійності особистості дало змогу уточнити змістову складову терміна. Самостійність як педагогічну категорію визначено як морально-вольову якість особистості, що характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

2. Виховання самостійності як базової якості особистості в кожному віковому періоді набуває нових форм та змісту. У ранньому віці перші вияви самостійності з'являються в предметній діяльності та елементарному самообслуговуванні. У дошкільному віці розвиток самостійності набуває істотних змін. У зв'язку з розширенням досвіду самостійність та ініціативність дошкільника виявляються ширше й різноманітніше, чим впливають на зміст й особливості спілкування із середовищем, змінюється їх спрямованість і характер вияву. Сприятливі умови для цього створюють такі вікові новоутворення старшого дошкільного віку, як-от: розвиток мотиваційної сфери, формування вольових і моральних аспектів поведінки у

зв'язку зі включенням у сферу колективної діяльності, підпорядкування в ній соціально прийнятним нормам та правилам.

Самостійність дітей старшого дошкільного віку розглядаємо як морально-вольову якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою до дорослого лише в разі потреби.

Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

3. Систематизовані погляди на проблему самостійності як особистісної якості дали змогу виділити в її структурі такі компоненти: вольовий (виявляється в певній самості дитини, у вмінні використовувати свою внутрішню силу з метою досягнення задуманого), поведінковий (виявляється у вмінні дитини застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички), морально-ціннісний (виявляється у ставленні до себе, інших та ситуації), когнітивний (виявляється в обізнаності дитини, прагненні до пошуку нових знань, дослідницькій активності, ініціативності, критичності).

Означені компоненти перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Їх складові можуть характеризувати ступінь розвитку кожного з цих компонентів залежно від змісту та спрямованості діяльності дитини, а також її особистісних виявів у ній. Відповідно до цього у структурі самостійності виокремлено особистісний та діяльнісний критерії, які знаходяться у взаємозалежності: самостійність зростає у відповідності з оволодінням дитиною якомога більшою кількістю різних видів діяльності паралельно з опануванням усіх етапів особистісної самостійності.

4. Узагальнюючи результати вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень зазначено, що виховні можливості для розвитку самостійності в дітей дошкільного віку створюють різні види дитячої діяльності. У дошкільному віці на перший план виходять гра, праця, продуктивні види діяльності, пізнавальна діяльність, а спілкування набуває глибини й нових форм. Кожен вид діяльності здійснює специфічний вплив на розвиток різних компонентів самостійності.

Виховні можливості гри в плані розвитку самостійності як особистісної якості дошкільника набагато ширші. Можливість використання в ігровій діяльності елементів інших видів діяльності сприяє розвитку всіх компонентів самостійності. Спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового та поведінкового компонентів самостійності. Бажання бути прийнятим у гру однолітками, отримати певну роль у ній змушують дошкільника підпорядковуватися установленим правилам гри, формують у нього відповідальність перед колективом, розвивають уміння діяти узгоджено з бажаннями інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Розв'язання будь-яких пізнавальних задач, що педагог ставить перед дитиною, відбувається значно легше, якщо воно пропонується дитині в ігровій формі. Гра сприяє розвитку в дітей пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних способів діяльності та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання, тобто створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності.

5. За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури було виокремлено критерії (особистісний і діяльнісний) та показники, що характеризують рівень розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Показниками особистісного критерію самостійності в ігровій діяльності було визначено: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання

правил поведінки у грі. Показниками діяльнісного критерію самостійності виступили: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри.

б. Аналіз стану виховання самостійності в сучасній практиці дозволив дійти висновку, що в освітніх програмах, на яких будується виховний процес дошкільних освітніх закладів, визначено завдання становлення означеної якості в період раннього та дошкільного дитинства. При цьому слід зазначити, що чинні програми виховання, навчання й розвитку дітей дошкільного віку не розкривають зміст та шляхи розв'язання проблеми виховання самостійності. Тому робота в цьому напрямку потребує розробки рекомендацій для педагогів та батьків щодо організації ігрової діяльності з метою виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Вивчення обізнаності батьків та педагогів щодо методики виховання самостійності у дітей дошкільного віку в ігровій діяльності вказує на її незадовільний стан. Це зумовлено низкою причин, серед яких головною є неповне й однобічне розуміння феномена самостійності в старшому дошкільному віці. Непослідовність та необґрунтованість у визначенні умов, форм та засобів розвитку самостійності в дошкільному віці дає підстави припустити, що більшість дорослих не мають чіткого уявлення щодо процесу виховання означеної базової якості. Вони окреслили метод гри як найбільш продуктивний для виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства, але не визначили особливості його застосування, шляхи організації такої гри, що стимулювала б та активізувала самостійність дітей. Необізнаність більшості батьків у формах та методах виховання самостійності заважає її повноцінному розвитку в дітей. Із цією метою потребують роз'яснення й уточнення виховні можливості гри, яку більшість опитаних вважає лише розвагою, що дозволяє дитині зосередитися на своїх справах і певний час не потребувати уваги дорослих.

Результати роботи першого розділу подано в таких публікаціях автора: 201, 202, 203, 204, 208, 209, 210.

РОЗДІЛ II

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Програма дослідно-експериментальної роботи включала чотири етапи.

I етап (2009-2010 рр.) – пошуковий – спрямований на обґрунтування ключових положень організації виховної роботи з розвитку самостійності старших дошкільників у ігровій діяльності, визначення педагогічних умов, що сприяють вихованню самостійності дітей у ігровій діяльності. Серед методів, які використовувались для розв'язання означених завдань, були: контент-аналіз для уточнення термінів і виділення робочих понять нашого дослідження.

II етап (вересень-жовтень 2011 р.) – констатувальний – спрямований на визначення критеріїв, показників та надання характеристики рівням вияву самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Серед методів, що застосовували: спостереження, анкетування вихователів та батьків.

III етап (жовтень 2011 р. – квітень 2012 р.) – формувальний – спрямований на впровадження моделі виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності та перевірку ефективності педагогічних умов, що її супроводжують. Серед методів, що використовували на означеному етапі, були: розробка та впровадження ігрових проектів, управління у вміннях та навичках ігрової діяльності, показ способів організації гри, організація безпосередньої ігрової діяльності, заохочення до самостійних ігрових дій, змагання, створення проблемних ситуацій, оцінка діяльності дітей.

IV етап (травень-червень 2012 р.) – контрольний – спрямований на проведення контрольного обстеження, аналіз результатів використання експериментальної моделі виховання самостійності у дітей старшого

дошкільного віку в ігровій діяльності. Серед методів, що застосовували: психолого-педагогічний експеримент із метою порівняльного аналізу результатів констатувального й контрольного зрізів експерименту.

Експериментальне дослідження проводилось на базі дошкільних навчальних закладів № 3 м. Слов'янська, № 31 м. Костянтинівки Донецької області. Усього до дослідження було залучено 100 дітей старшого дошкільного віку. Об'єм вибірки педагогів та батьків, що брали участь в анкетуванні, включав 150 осіб (вихователів, методистів, завідуючих) та 184 особи (батьків дітей старшого дошкільного віку).

Крім того, було вивчено предметно-ігрове середовище групових кімнат експериментальних дошкільних закладів (наявність ігрового обладнання, атрибутів, іграшок, ігрових куточків різної тематики), проведено спостереження реалізації вихователями експериментальних груп умов виховання самостійності.

2.1. Характеристика рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Відповідно до мети дослідження констатувальний етап експерименту було спрямовано на визначення рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

У процесі побудови методичної системи дослідження керувались загальноприйнятими методиками: вивчення критеріїв розвитку ігрової діяльності Д. Ельконіна; вивчення ігрової діяльності дітей дошкільного віку Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіної; оцінка вольових якостей (ознаки самостійності) А. Висоцького; методика непрямої експрес-діагностики рівня психічного розвитку дошкільників П. Мясоєда [160; 235; 259].

Теоретичний аналіз довів значний потенціал у плані виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку сюжетно-рольової гри. Оскільки вона є найбільш показовою в плані вияву старшими дошкільниками незалежності під час визначення задуму, наполегливості в його реалізації,

характеристики обізнаності про роль та зміст гри, активності та операціональності в ігровій діяльності.

Для набуття об'єктивних даних щодо стану і характеру самостійності дітей у сюжетно-рольових іграх було обрано метод спостереження. У процесі проведення спостереження дотримувалися таких вимог: об'єктивності, систематичності, гуманістичної спрямованості, урахування психологічних особливостей віку дітей.

Використовували стандартизоване спостереження, що проводилося за спеціально розробленою схемою, у якій відображалися показники самостійності дітей в ігровій діяльності, їх зміст, ступінь вияву, оцінка, кількість сеансів спостереження. Отримані результати фіксувались у відповідних протоколах.

Спостереження проводилося упродовж місяця в умовах експериментальних дошкільних навчальних закладів (ДНЗ № 3 м. Слов'янська, № 31 м. Костянтинівки Донецької обл.). Організація спостережень відбувалась у першу та другу половини дня, під час вільної самостійної діяльності дітей. Час проведення сеансів спостереження визначався інтересом дітей до гри, їх бажанням зайнятись іншою діяльністю, об'єктивними обставинами (перехід до наступного режимного моменту, повернення дитини додому тощо) і фіксувався у відповідних протоколах.

Включення до гри дітей відбувалося за пропозицією вихователя. Для стимулювання виникнення та розгортання сюжетно-рольової гри використовували ігрові завдання, уведення нових ігрових атрибутів, включення до гри експериментатора, ігрового персонажа. Для виявлення рівня вихованості кожного з критеріїв самостійності, використовували низку ігрових завдань, що сприяли їх вияву дітьми під час спостереження.

Для чистоти експериментального дослідження за кожним досліджуваним було здійснено по три сеанси спостережень в ігровій діяльності. Для цього було обрано сюжетно-рольові ігри, в які найчастіше грають діти всіх експериментальних груп. Серед них було виділено такі:

«Магазин», «Лікарня», «Родина». Для цих ігор було обладнано відповідні куточки в ігрових кімнатах експериментальних груп з атрибутикою до цих ігор.

Кількість дітей під час організації ігор визначалась їхнім угрупованням за інтересами і складала від двох до шести дітей. Отже, під час одного сеансу спостереження за перебігом сюжетно-рольової гри фіксувалися вияви самостійності в ігровій діяльності одразу кількох дітей.

Оцінка рівня вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності проводилася за виділеними раніше критеріями: особистісним та діяльнісним. Кожен із критеріїв визначається низкою показників, які представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Критерії	Показники
Особистісний	<ul style="list-style-type: none"> – активність під час виконання рольових дій; – незалежність у визначенні задуму гри; – відповідальність за дотримання правил поведінки у грі.
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – обізнаність з ігровими ролями та змістом гри; – операціональність у виконанні ігрових дій; – наполегливість у досягненні результату гри.

Відповідно до змісту та ступеня вияву структурних компонентів творчої гри, розроблених Д. Ельконіним (обговорення задуму, здійснення задуму, виконання ігрових та рольових дій, входження в роль, дотримання правил), було визначено ознаки показників самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності та рівень їх вияву (див. табл. 2.2).

Ознаки показників вияву вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники самостійності в ігровій діяльності	Ознаки та рівень вияву	
Особистісний критерій	Активність під час виконання рольових дій	1.	У реалізації ролі виявляє активність лише за вимогою інших.
		2.	У реалізації ролі активно діє.
		3.	У реалізації ролі активізує інших учасників гри.
		4.	У реалізації ролі активізує та спрямовує інших учасників, їх рольові стосунки.
	Незалежність у визначенні задуму гри	1.	Приймає задум інших.
		2.	Пропонує власний задум.
		3.	Узгоджує власний задум з іншими.
		4.	Виявляє незалежність у визначенні задуму гри й показує позитивний приклад у цьому для інших.
	Відповідальність за дотримання правил поведінки у грі	1.	Розуміє правила поведінки у грі, але не дотримується їх.
		2.	Розуміє і пропонує іншим дотримуватися правил поведінки у грі.
		3.	Розуміє і приймає правила поведінки у грі.
		4.	Розуміє власну відповідальність за дотримання правил поведінки у грі й вимагає її від інших.
Діяльнісний критерій	Обізнаність з ігровими ролями та змістом гри	1.	Ролі не називаються, а визначаються іграшкою, не пов'язані між собою.
		2.	Ролі називаються, розподіляються й реалізуються в рольових діях.
		3.	Ролі названі на початку гри, розподілені, з'являється діалог.
		4.	Ролі названі до початку гри, розподілені, є діалог, відсутні позаігрові стосунки, конфлікти розв'язуються за рахунок рольової взаємодії.

Продовж. табл. 2.2

	Операціональність у виконанні ігрових дій	1.	У реалізації змісту обмежується предметами, одноманітними, повторюваними діями.
		2.	З'являються ігрові дії, що відповідають ролі і змісту гри.
		3.	Ігрові дії послідовні та різноманітні, визначаються роллю та змістом.
		4.	Ігрові дії послідовні, різноманітні та спрямовані на партнерів по грі.
	Наполегливість у досягненні результату гри	1.	Досягає результату за допомогою партнерів по грі.
		2.	Досягає власного результату гри, попри очікування інших дітей.
		3.	Досягає спільного з іншими дітьми результату гри.
		4.	Прогнозує разом з іншими майбутній результат наступної гри.

Як видно з таблиці, кожен показник має чотири ступені вияву. Це свідчить про його рівень вихованості: 1 – низький рівень; 2 – середній рівень; 3 – достатній рівень; 4 – високий рівень. Згідно з цим було розроблено протоколи спостереження (Додаток Б), у яких фіксували вияви самостійності кожної дитини в ігровій діяльності за трьома сеансами.

На підставі визначених показників та рівнів їх вияву було схарактеризовано чотири рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

До означених критеріїв та показників було розроблено ігрові завдання діагностичного обстеження. Для визначення ступеня вияву показників особистісного критерію використовували такі завдання: «Обери собі бейдж» (активність під час виконання рольових дій), «Давай пограємо» (незалежність у визначенні задуму гри), «Правила поведінки у грі» (відповідальність за дотримання правил поведінки у грі). Для визначення ступеня вияву показників діяльнісного критерію використовували такі завдання: «Нові іграшки» (обізнаність з ігровими ролями та змістом гри), «Навчи Пізнайко

грати» (операціональність у виконанні ігрових дій), «Продовж гру» (наполегливість у досягненні результату гри).

Завдання «Обери собі бейдж».

Мета: визначити рівень вияву активності дітей у реалізації ролі, спрямованості на активізацію партнерів у сюжетно-рольовій грі.

Матеріал: бейджі із зображеннями ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: експериментатор пропонує підгрупі дітей пограти в сюжетно-рольову гру «Магазин» («Лікарня», «Родина») і дає їм кошик із бейджами, на яких зображено ролі відповідно до теми гри. Пропозиція: «Кожен може обрати собі бейдж, який схоче, але тоді у грі він має виконувати роль, позначену на цьому бейджі». Діти мають розподілити ролі на основі обраних бейджів. Після цього дошкільники можуть розпочати гру.

Експериментатор слідкує за самостійним розподілом дітьми ролей за допомогою бейджів, висловленнями дітей щодо вибору ролі собі, пропозиціями обрати роль іншим. У процесі гри фіксується бажання кожної дитини діяти відповідно до обраної ролі: діє за вимогою інших, активно діє сама, активізує інших учасників гри, спрямовує рольові стосунки партнерів по грі.

Завдання «Давай пограємо».

Мета: визначити рівень вияву дитиною незалежності під час визначення задуму сюжетно-рольової гри, орієнтацію та узгодження власного задуму з партнерами у грі.

Матеріал: бейджі із зображеннями ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: завдання пропонується під час розподілу дітьми ролей на основі бейджів за сюжетно-рольовими іграми. Експериментатор звертається до учасників гри із запитанням: «Як будете грати?». Аналізуються пропозиції дітей щодо задуму гри, орієнтація на

бажання партнерів, прийняття задуму інших, висловлення власних пропозицій.

Далі кожному з учасників гри пропонуються такі запитання: «Що ти будеш робити? Що тобі для цього потрібно?». Аналізується орієнтація дитини на прийнятий партнерами задум, доповнення його власними пропозиціями, орієнтація на власну, незалежну лінію поведінки у грі.

У процесі гри експериментатор слідкує за діями дітей: узгоджує власний задум з іншими; продовжує діяти згідно з власним задумом; змінює власний задум, орієнтуючись на інших; орієнтується на задуми інших, діє за їх прикладом.

Завдання «Правила поведінки у грі».

Мета: виявити рівень розуміння дитиною відповідальності за дотримання правил поведінки у грі, їх прийняття та дотримання у процесі гри.

Матеріал: бейджі із зображеннями ролей до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина».

Процедура спостереження: завдання вводиться після розподілу дітьми ролей відповідно до бейджів, визначення задуму гри. Експериментатор звертається до дітей: «У кожного з вас є бейдж, але є правила, за якими він може бути у вас. Порушуючи ці правила, ви позбавляєтеся бейджа й виходите із гри. Це три правила: 1) не перебивати один одного під час гри; 2) не сваритися; 3) не відбирати атрибути та іграшки в тих, із ким граєте».

У процесі гри експериментатор фіксує дотримання кожною дитиною встановлених правил поведінки, порушення правил і реакцію інших учасників гри на цей факт; аналізує висловлення дітей щодо прийняття правил та дотримання їх іншими, пропозиції ввести додаткові правила поведінки.

Завдання «Нові іграшки».

Мета: визначити рівень вияву обізнаності дитини з ігровими ролями та змістом гри, вміння вступати в рольову взаємодію.

Матеріал: нові ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображеннями ролей до них.

Процедура спостереження: експериментатор пропонує підгрупі дітей пограти в сюжетно-рольову гру «Магазин» («Лікарня», «Родина») і дає їм один з нових наборів з атрибутами відповідно до теми гри. Поруч з ігровим місцем розкладаються бейджі для гри, але користуватися ними діти можуть за бажанням. Експериментатор не висловлює пропозицій щодо їх використання.

Експериментатор аналізує процес розподілу дітьми ролей, використання з цією метою бейджів з їх зображенням, визначення ролі новим атрибутом. Кожній дитині пропонуються уточнювальні запитання: «Ким ти будеш у грі? А що ти маєш робити?».

Фіксується входження дітьми в роль, наявність рольового мовлення, ігрових та позаігрових стосунків у процесі розгортання сюжету гри.

Завдання «Навчи Пізнайко грати».

Мета: визначити рівень вияву операціональності дитини у виконанні ігрових дій, їх відповідності ролі.

Матеріал: ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображеннями ролей до них; іграшка Пізнайко.

Процедура спостереження: завдання вводиться після розподілу дітьми ролей, визначення сюжету гри. Експериментатор звертається до дітей, тримаючи ляльку Пізнайко, зі словами: «Діти, до нас завітав Пізнайко. Він побачив, як ви граєте. Йому стало дуже цікаво, як грати в цю гру. Навчіть його». Він пропонує ляльку всім дітям по черзі і просить показати, що буде робити учасник гри відповідно до своєї ролі. Наприклад: «Ти обрав роль покупця, як зазначено на бейджі. А що ти маєш робити? Покажи».

Аналізується послідовність ігрових дій, їх різноманітність, підпорядкування змісту гри, узгодження з партнерами по грі.

Завдання «Продовж гру».

Мета: визначити рівень вияву обізнаності дитини про роль та зміст гри, уміння вступати в рольову взаємодію.

Матеріал: ігрові набори з атрибутами до сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Лікарня», «Родина»; бейджі із зображеннями ролей до них.

Процедура спостереження: експериментатор у процесі гри співвідносить отримані на її початку відповіді дітей про те, як вони будуть грати, з ігровими діями дітей. Фіксується спрямованість дитини на задуманий результат, залежність результату від партнерів по грі, узгодження з ними власних прагнень у грі.

Наприкінці гри експериментатор ставить кожній дитині запитання: «Сподобалась гра? Чи будете завтра знову у неї грати? Що будете робити?». Фіксується вміння дитини планувати майбутній результат гри, пропозиції щодо розширення сюжету, уведення нових ігрових ліній.

Для кількісного обрахунку рівнів вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності їх показникам було надано бальну характеристику. Так, показники низького рівня оцінювалися по 1 балу, середнього рівня – по 2 бали, достатнього – по 3 бали, високого – по 4 бали.

На основі визначених показників рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності та їх бальної оцінки було складено протоколи обстеження, у яких фіксувалися зведені дані, що були отримані за кожен сеанс спостереження.

Рівень вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку визначали через обчислення середніх арифметичних величин [177]. Для цього використовували формулу:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}, \text{ де}$$

Σ – сума значень дитини, за якою спостерігали, за всіма показниками;

$x_i = \{x_1; x_2; \dots x_6\}$ – оцінка, отримана за кожним із показників;

$n = \{6\}$ – кількість показників.

Оскільки величини показників самостійності в ігровій діяльності отримували неодноразово, а на основі трьох сеансів спостережень за кожною дитиною, то визначали зважене середнє арифметичне. Для цього було використано таку формулу:

$$\bar{X} = \frac{\sum \bar{x}}{\sum n}, \text{ де}$$

$n = \{3\}$ – число серій.

Отримані числові дані для зручності зводили в таблицю (Додаток В), що містила підсумкові показники середніх арифметичних, отриманих респондентом за кожную серію спостережень, та зважене середнє арифметичне, за допомогою якого визначали рівень вихованості самостійності дитини старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

На основі переведення отриманих результатів у середні арифметичні показники визначали рівень вихованості самостійності в ігровій діяльності кожної дитини. Так, середній арифметичний показник, наближений до цілої одиниці, свідчив про низький рівень вихованості самостійності дитини в ігровій діяльності. Середнє арифметичне, наближене до двох цілих, свідчило про середній рівень вихованості. Середній арифметичний показник, наближений до трьох цілих – про достатній рівень, а наближений до чотирьох – про високий рівень вихованості самостійності старшого дошкільника в ігровій діяльності.

Проаналізуємо кількісні та якісні результати, отримані під час виконання дітьми ігрових завдань за особистісним та діяльнісним критеріями.

За особистісним критерієм дітям пропонували ігрові завдання «Обери собі бейдж», «Давай пограємо», «Правила поведінки у грі».

Метою ігрового завдання «Обери собі бейдж» було визначити ступені вияву дітьми активності під час виконання рольових дій. Кількісні

результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Ступені вияву активності під час виконання ролевих дій у грі дітей старшого дошкільного віку

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	7	14	7	14
Достатній	11	22	10	20
Середній	16	32	16	32
Низький	16	32	17	34

Як засвідчує таблиця, до високого ступеня вияву активності під час виконання ролевих дій було віднесено – по 14 % в експериментальній та контрольній групах, до достатнього рівня – 22 % дітей в експериментальній та 20 % дітей в контрольній групах. Ці діти не лише виявляли власну активність у реалізації ролі, а й активізували дітей із більш низьким ступенем вияву означеного показника – пропонували їм обрати той чи той бейдж. Їхні дії було спрямовано на розгорнення сюжету гри, заохочення до сумісної гри інших дітей. Дошкільники, яких було віднесено до високого ступеня, у реалізації власної ролі не лише активізували інших дітей, а були прикладом для них, надавали їм необхідну допомогу, спрямовували їхні ролеві дії, скеровували ролеві стосунки під час гри.

До середнього ступеня вияву активності під час виконання ролевих дій було віднесено 32 % дітей експериментальної та 32 % – контрольної груп. Ці діти були достатньо активними в реалізації ролі, яку обирали для себе за бейджем, вона відповідала їхнім інтересам, були обізнані про цю роль. Діти захоплено виконували відомі їм ролеві дії, прагнули отримати певний результат гри. Проте, під час виконання ролевих дій, які їм пропонували інші учасники гри у процесі розподілу ролей за бейджами, або малознайомих, нецікавих для них – виявляли невпевненість або, навпаки,

упертість. Їм важко було узгоджувати свої дії з іншими учасниками, що призводило до передчасного припинення гри. Подаємо фрагмент протоколу:

Паша Ж. і Назар Л. розбирають бейджі до сюжетно-рольової гри «Магазин».

Паша Ж.: Давай будемо грати в іграшковий магазин.

Назар Л.: Давай! Тільки я буду продавцем (виймає бейдж із відповідною позначкою).

Паша Ж.: Ні, я буду продавцем! А ти будеш купувати (бере собі другий бейдж із позначкою «Продавець»).

Назар Л.: Я не хочу... Ні, я теж хочу бути продавцем (розкладає на вітрині іграшки для продажу).

Паша Ж.: А хто ж в нас тоді купувати буде? Давай, ти купуватимеш, а я іграшки розкладу.

Назар Л.: Ну, тоді сам і продавай, а я взагалі грати не буду.

Отже, ігрова взаємодія хлопців завчасно припинилась, попри вияв обома активності під час вибору теми гри, ролей. Причиною цього є невміння узгоджувати власні ігрові дії з іншими учасниками, небажання враховувати інтереси партнерів по грі. Це свідчить про середній ступінь вияву ними активності під час виконання рольових дій.

32 % дітей експериментальної та 34 % дітей контрольної груп було віднесено до низького ступеня вияву активності в ігровій діяльності. Вони довго примірялися до гри, не могли обрати собі бейдж, спостерігали за діями однолітків, вихователя, виявляли невпевненість у діях, вагання. У процесі ігрової взаємодії вони рідко виявляли ініціативність, не пропонували свої ідеї, а дублювали рольові дії, продемонстровані іншими учасниками гри, частіше брали роль виконавця й діяли під керівництвом інших дітей.

Метою ігрового завдання «Давай пограємо» було визначити ступені вияву дітьми незалежності у визначенні задуму гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.4.

**Ступені вияву незалежності у визначенні задуму гри дітей
старшого дошкільного віку**

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	6	12	3	6
Достатній	8	16	12	24
Середній	15	30	17	34
Низький	21	42	18	36

Як засвідчує таблиця, до високого ступеня було віднесено 12 % дітей експериментальної та 6 % дітей контрольної груп. Вони були активними учасниками сюжетно-рольових ігор, висловлювали пропозиції щодо змісту та розвитку гри, при цьому узгоджували свій задум з іншими дітьми, були досить толерантні у своїх оцінках, показували іншим позитивний приклад здійснення задуму та спрямованості на його досягнення. Їхні пропозиції сприяли включенню до гри інших дітей, а підтримка з їхнього боку сприяла розгортанню ігрового сюжету.

Достатній ступінь вияву незалежності у визначенні задуму гри було відзначено у 16 % дітей експериментальної та 24 % контрольної груп. Вони узгоджували свій задум з іншими учасниками гри, проте їхні пропозиції та дії носили авторитарний характер, вони вказували на «неправильність» здійснення задуму іншими, не помічаючи власного відхилення від теми.

30 % дітей експериментальної та 34 % контрольної груп виявили середній ступінь незалежності в процесі здійснення задуму. Вони пропонували власний задум, діяли за ним, проте не узгоджували з іншими учасниками гри, що не сприяло її розгортанню.

42 % дітей експериментальної та 36 % дітей контрольної груп було віднесено до низького ступеня, оскільки вони не виявляли незалежності в здійсненні задуму гри, а приймали задум інших, орієнтувалися на підказки вихователя. У процесі гри за задумом, який запропонували інші учасники

гри, активність цих дітей поступово згасала, подекуди вони передчасно виходили з гри. Вони або так і не визначилися, яку роль для себе обрати, поки їх не зорієтували партнери по грі, або копіювали ігровий задум інших дітей. Подаємо фрагмент протоколу:

Ваня Д., Ростик З. розподіляють ролі в сюжетно-рольовій грі «Родина».

Ваня Д.: Я буду батьком, буду будувати для всіх нас дім. Для цього мені потрібен конструктор (відбирає будівельний матеріал). А поруч із домом буде гараж для моєї машини.

Ростик З.: І я з тобою хочу.

Ваня Д.: Добре, тоді ти будеш моїм сином, допомагай мені гараж будувати.

Грою зацікавлюється Сергій Ч.

Сергій Ч.: А я буду автомобілістом, де мені можна припаркуватися?

Ваня Д. (завершуючи будувати дім): Біля гаражів, адже гараж для моєї машини. Ти будеш собі гараж будувати поруч зі мною?

Сергій Ч.: Так, я хочу жити поруч з вами. Я куплю квартиру поруч, і будемо жити разом. Я поїду привезу свої речі.

Ростик З. (відволікається на гру з машинками інших хлопців і кидає гру): Я потім гараж добудую.

Сергій Ч. «вийжджає» за речами, але відволікаючись на цю ідею, до гри разом із Ванею Д. не повертається.

Означена ігрова взаємодія вказує, що Ваня Д. виявив незалежність у процесі визначення задуму гри. Проте, прагнення до реалізації власного результату призвело до небажання враховувати пропозиції інших учасників гри, через що рольова взаємодія не отримала розвитку в цій грі. Це свідчить про середній ступінь вияву незалежності в процесі здійснення задуму хлопця. В свою чергу, Ростик З. та Сергій Ч. орієтувалися на задум, запропонований Ванею Д. Запропонований іншим ігровий задум, зацікавив їх на початку, але невміння знайти цікаву для себе роль у цій грі призвело до передчасного

виходу з неї. Отже, Ростика З., Сергія Ч. було віднесено до низького ступеня вияву незалежності у визначенні задуму гри.

Метою ігрового завдання «Правила поведінки у грі» було визначити ступені вияву дітьми відповідальності за дотримання правил поведінки у грі. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Ступені вияву відповідальності за дотримання правил поведінки у грі
дітей старшого дошкільного віку**

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	4	8	5	10
Достатній	9	18	12	24
Середній	15	30	14	28
Низький	22	44	19	38

Із таблиці видно, що високий ступінь вияву відповідальності за дотримання правил поведінки у грі було визначено у 8 % дітей експериментальної та 10 % – контрольної груп. Їх відрізняло усвідомлене ставлення до визначених у грі правил поведінки, дотримання їх протягом усієї гри, роз'яснення іншим учасникам того, як вплине порушення ними правил на перебіг гри.

Розуміли і приймали правила поведінки у грі 18 % дітей експериментальної та 24 % – контрольної груп, їх було віднесено до достатнього ступеня. Ці діти намагалися дотримуватися встановлених у грі правил поведінки, але в процесі гри не завжди помічали їх порушення з боку інших.

30 % дітей експериментальної та 28 % дітей контрольної груп було віднесено до середнього ступеня – вони розуміли та приймали правила поведінки у грі, але не завжди їх дотримувалися, хоча слідкували за дотриманням правил іншими учасниками гри.

До низького ступеня було віднесено 44 % дітей експериментальної та 38 % – контрольної груп. З'ясувалось, що ці діти не виявляли відповідального ставлення щодо дотримання правил поведінки, установлених у творчій грі її учасниками. Їм був зрозумілий зміст правил, але протягом гри ці діти намагалися їх обходити, що часто призводило до конфліктів з іншими учасниками гри. Подаємо фрагмент протоколу:

Поліна Б. виконує роль продавця у продуктовому магазині, відпускає товар усім бажаючим, називає його вартість, бере «гроші» й обов'язково дає всім «здачу».

Соня З.: У вас є приправи для приготування супу?

Поліна Б.: Ні, на жаль, немає. У нас залишились фрукти, овочі та соки.

Соня З.: Тоді дайте мені сік (забирає з рук Соні упаковку з-під соку і йде до плити, де «кухovarить»).

Поліна Б.: Соня, так не можна, ти не розплатилась і за правилами відбирати іграшки не можна (виходить із-за прилавка, відбирає в Софії упаковку з-під соку, ставить на місце).

Через певний час вихователь пропонує дітям закінчувати гру і збиратися на прогулянку.

Поліна Б.: Усе, магазин зачиняється на перерву (виходить із-за прилавка й полишає гру).

Соня З., спостерігаючи за її діями, очікує поки Поліна Б. залишить ігровий куточок. Підходить до стелажу з «продуктами» і сама бере «сік», потім повертається на своє ігрове місце.

Під час гри Поліна Б. дуже уважно стежила за дотриманням правил поведінки іншими учасниками, хоча сама дозволяла собі їх обходити в деяких випадках. Це вказує на середній ступінь вияву в дівчинки відповідальності за дотримання правил у грі. На відміну від неї, Соня З. зовсім уникала дотримання правил поведінки, що призвело до суперечки з партнерами по грі. Тому ступінь вияву відповідальності за дотримання правил поведінки у грі Соні З. було визначено як низький.

Отримані під час спостереження результати за рівнем вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку за особистісним критерієм згруповано в таблицю 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку за особистісним критерієм

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	6	12	5	10
Достатній	9	18	11	22
Середній	15	30	16	32
Низький	20	40	18	36

Як видно з таблиці, визначено такі рівні вихованості самостійності в ігровій діяльності за особистісним критерієм: високий рівень – 12 % дітей експериментальної та 10 % контрольної груп; достатній рівень – 18 % дітей експериментальної та 22 % контрольної груп; середній рівень – 30 % дітей експериментальної та 32 % контрольної груп; низький – 40 % дітей експериментальної та 36 % контрольної груп.

За діяльнісним критерієм дітям пропонували ігрові завдання «Нові іграшки», «Навчи Пізнайку грати», «Продовж гру».

Метою ігрового завдання «Нові іграшки» було визначити ступені вияву дітьми обізнаності про роль та зміст гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Ступені вияву обізнаності з ігровими ролями та змістом гри дітей старшого дошкільного віку

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	5	10	6	12
Достатній	7	14	10	20
Середній	19	38	17	34
Низький	19	38	17	34

У процесі спостереження за іграми дітей було визначено залежність ступеня вияву обізнаності дітей з ігровими ролями та змістом гри з рівнем їхньої самостійності в ігровій діяльності. Більш розгорнутими та самостійними були ігри дітей, які виявляли до неї більший інтерес. Обізнаність з ролями допомагала їм краще відобразити зміст гри, рольові стосунки в ній. Так, високий ступінь вияву обізнаності з ігровими ролями та змістом гри було виявлено в 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. У реалізації визначеної через розподіл ролі, вони намагалися відобразити крім дій, які можна було здійснювати з новими ігровими атрибутами та іграшками, рольову поведінку, уявити особливості характеру образу, діяли в межах ігрових стосунків. Конфлікти, що виникали, намагалися розв'язати за рахунок рольової взаємодії. До достатнього ступеня було віднесено 14 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп, які намагалися відобразити зміст ролі через ігрові дії, користувалися рольовим мовленням, проте під час виникнення суперечливих ситуацій, припиняли гру й починали деструктивно розв'язувати конфліктну ситуацію.

До середнього ступеня було віднесено 38 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп. Ці діти називали роль, яку вони планували взяти на себе у грі, проте реалізували її тільки в рольових діях із новими атрибутами чи іграшкою. Вони брали участь у розподілі ролей на початку гри, але завжди обирали для себе роль виконавського характеру, яку могли відобразити в діях.

38 % дітей експериментальної та 34 % дітей контрольної груп було віднесено до низького ступеня вияву обізнаності про роль та зміст гри. Вони виявляли відсутність інтересу до сюжету гри, що впливало на їхню активність у грі: потребували постійних підказок із боку зацікавлених у грі партнерів, швидко втрачали до неї інтерес, переключалися на ігри, у яких могли діяти самостійно. Це, у свою чергу, призводило до спрощення змісту гри, визначеності ігрових дій іграшкою, незв'язності ролей (переключення від однієї ролі до іншої), безсюжетності. Подаємо фрагмент протоколу:

Соня З. за пропозицією вихователя пограти в сюжетно-рольову гру «Родина» підходить до ігрового куточку «Кухня», певний час розглядає іграшки. Бере найяскравішу каструлю, ставить її на плиту зі словами «Буду кашу варити». Протягом 7 хв. стоїть біля плити, «помішуючи кашу» ложкою.

Експериментатор: Соню, що ти робиш?

Соня З.: Я готую кашу.

Експериментатор: Для кого ти готуєш?

Соня З.: Для дітей.

Експериментатор: А коли їх годувати будеш?

Соня З.: Потім, я ще не приготувала.

Експериментатор: Перед тим, як дітей годувати, можливо потрібно підготувати посуд, сервірувати стіл?

Соня З.: Потім (продовжує «помішувати кашу»).

Отже, попри підказки дорослих, різноманітність змісту ігрових дій інших дітей у ігровому куточку «Кухня», зміст ігрової діяльності Соні З. відрізнявся спрощеністю, не набув потрібного розвитку, а рольові дії поширювались лише на маніпуляції з іграшковим посудом. Це вказує на низький ступінь вияву обізнаності з ігровими ролями та змістом гри.

Метою ігрового завдання «Навчи Пізнайку грати» було визначити ступені вияву дітьми операціональності у виконанні ігрових дій. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Ступені вияву операціональності у виконанні ігрових дій дітьми старшого дошкільного віку

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	7	14	6	12
Достатній	7	14	10	20
Середній	19	38	15	30
Низький	17	34	19	38

Як бачимо з таблиці, до високого ступеня вияву операціональності у виконанні ігрових дій було віднесено 14 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. Ігрові дії, які вони демонстрували Пізнайку, відповідали змісту гри, не потребували підказок із боку інших, були різноманітними. У процесі гри ці діти узгоджували власні ігрові дії з партнерами, допомагали іншим спрямовувати власні дії на реалізацію ролі в ключі змісту гри. До достатнього ступеня було віднесено 14 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп. Їхні ігрові дії також визначалися роллю та змістом гри, що обговорювалися перед цим, відрізнялися послідовністю та різноманітністю, проте під час гри вони не враховували інтереси інших, продовжували діяти згідно з обраною лінією поведінки.

Якісний аналіз спостереження за дітьми у вільній ігровій діяльності зазначив той факт, що не завжди ступінь обізнаності дитини про роль та зміст гри впливав на її вміння виконувати ігрові дії. Так, були діти, які виявили достатній ступінь за попереднім показником (були активними під час визначення змісту гри, самостійно розподіляли ролі, розповідали, які дії притаманні тому чи тому образу), але на етапі безпосередньої демонстрації рольових дій були несміливими, діяли одноманітно, потребували показу й підказки з боку партнерів у грі. Таких дітей було віднесено до середнього ступеня – 38 % дітей експериментальної та 30 % – контрольної груп. Подаємо фрагмент протоколу сюжетно-рольової гри «Магазин»:

Назар Л. та Ярослав Б. беруть на себе ролі охоронців у магазині, певний час стежать за «покупцями».

Назар Л.: Давай, ще будемо стоянку біля магазину охороняти, зберемо машинки – ніби покупці поставили.

Ярослав Б.: Давай... Треба пастку для грабіжників влаштувати, які машини захочуть вкрасти.

Швидко створюють споруду, збирають машини.

Ярослав Б.: Дивись, як я до стоянки буду в'їжджати.

Назар Л.: А я ось як можу...

Катають машинки на підлозі, обганяючи один одного. Під час гри кожен з учасників відволікається на інші ігрові угруповання дітей, гра припиняється.

Отже, визначення обома хлопцями задуму гри, ігрових ролей не набуло потрібного розвитку під час їх реалізації. Ігрові дії Назара Л. та Ярослава Б. було віднесено до середнього ступеня вияву операціональності.

Низький ступінь вияву операціональності у виконанні ігрових дій було виявлено в 34 % дітей експериментальної та 38 % – контрольної груп. У реалізації змісту сюжетно-рольових ігор («Магазин», «Лікарня», «Родина») вони обмежувалися діями з предметами (атрибути продовжувала визначати сюжет гри), їхні дії були одноманітні та повторювані.

Метою ігрового завдання «Продовж гру» було визначити ступені вияву дітьми наполегливості в досягненні результату гри. Кількісні результати, отримані під час спостереження за означеним показником, представлені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Ступені вияву наполегливості в досягненні результату гри дітей старшого дошкільного віку

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	3	6	6	12
Достатній	9	18	10	20
Середній	20	40	15	30
Низький	18	36	19	38

Як бачимо з таблиці, до високого ступеня було віднесено 6 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. Ці діти, були не лише наполегливі в досягненні спільного результату гри, а виявляли бажання продовжити гру наступного разу, пропонували майбутній результат наступної гри. Достатній рівень наполегливості в досягненні результату гри виявили 18 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп. Вони

брали активну участь у реалізації задуму сюжетно-рольової гри, який було запропоновано на початку гри. Проте, їх більше цікавила сумісна гра, спрямована на досягнення результату, а не бажання розгортати сюжет, планувати розвиток гри з наступними результатами.

До середнього ступеня було віднесено 40 % дітей експериментальної та 30 % – контрольної груп. Ці діти виявляли спрямованість на результат гри, прагнули її продовження, намагалися розв'язувати проблеми, що виникали під час гри, проте не враховували очікування партнерів по грі, що призводило до конфліктних ситуацій, припинення гри іншими її учасниками. До низького ступеня вияву наполегливості в досягненні результату гри було віднесено 36 % дітей експериментальних та 38 % – контрольних груп. Під час сюжетно-рольових ігор вони продовжували гру лише за вимогою партнерів або припиняли ігрові дії, переключалися на іншу діяльність. Подаємо фрагмент протоколу сюжетно-рольової гри «Родина»:

Марієтта Т.: У що ви граєте?

Дарина З.: У нас у Лізи ніби день народження, ми готуємося до нього: випікаємо паски.

Марієтта Т.: Я теж буду з вами паски готувати.

Дарина З.: Не потрібно, ми самі вже все зробили. Я зараз паску шоколадом поллю й буде готовою.

Еліна Ж.: А я білу паску печу. Даринка – шоколадну, а я – білу.

Марієтта Т.: А мені що тоді робити?

Дарина З.: Треба на день народження гостей запросити.

Еліна Ж.: І чайник поставити.

Марієтта Т.: Але я хочу теж щось готувати... Ну, той не потрібно, і на день народження ваш я не прийду.

Конфліктна ситуація між Марієттою Т. та Дариною З. виникла через невміння дівчат враховувати бажання інших учасників гри, хоча обидві були зацікавлені в результаті гри, прагнули її продовження та розвитку. Тому ступінь наполегливості в досягненні результату гри Марієтти Т. та Дарини З.

було визначено як середній. Еліна Ж. брала участь у грі лише під чітким керівництвом з боку Дарини, а коли закінчила виконувати її доручення («випекла паску») – швидко переключилась на іншу гру (розпочала будувати дім з піску). Це свідчить про низький ступінь наполегливості в дівчинки.

Підсумуємо результати, отримані під час спостереження за виявами показників діяльнісного критерію самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Рівні вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку за діяльнісним критерієм

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	5	10	6	12
Достатній	8	16	10	20
Середній	19	38	16	32
Низький	18	36	18	36

Як видно з таблиці, визначено такі рівні вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності за діяльнісним критерієм: високий рівень – 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп; достатній рівень – 16 % дітей експериментальної та 20 % – контрольної груп; середній рівень – 38 % дітей експериментальної та 32 % – контрольної груп; низький – по 36 % дітей експериментальної та контрольної груп.

На підставі кількісних результатів, одержаних під час спостереження за особистісним та діяльнісним критеріями самостійності, визначили рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (див. табл. 2.11).

**Рівні вихованості самостійності в ігровій діяльності
дітей старшого дошкільного віку**

Рівень	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абсолютне число	%	Абсолютне число	%
Високий	5	10	6	12
Достатній	8	16	9	18
Середній	20	40	17	34
Низький	17	34	18	36

Як видно з таблиці, на високому рівні було виявлено 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп. До достатнього рівня було віднесено 16 % дітей експериментальної та 18 % – контрольної груп. На середньому рівні було виявлено 40 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп. До низького рівня віднесено 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп.

На підставі кількісних результатів, отриманих під час констатувального експерименту, визначили якісну характеристику рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Діти **високого рівня** вихованості самостійності в ігровій діяльності характеризувалися активним та ініціативним ставленням до гри, були спрямовані на взаємодію з партнерами по грі, виявляли незалежність у визначенні ігрового задуму й заохочували інших дітей до висловлення власних ідей. Вони не тільки не потребували контролю щодо дотримання правил поведінки у грі, а вимагали їх дотримання від інших дітей, роз'яснювали значення правил для реалізації ігрового задуму. Під час реалізації обраної ролі діти означеного рівня користувалися рольовим мовленням, непорозуміння, що виникали у грі розв'язували за рахунок рольової взаємодії, були послідовними та різноманітними в ігрових діях. Серед ролей означеної підгрупи дітей переважали керівні, вони самостійно організовували гру, залучали до неї товаришів. Їхня гра відрізнялася не лише

втіленням особистих прагнень у грі, а також спрямованістю на партнерів, прагненням спільно з іншими досягати результату гри, планувати разом із ними нову, як продовження попередньої, прогнозувати її результат. Означена підгрупа дітей отримала умовну назву «Організатори».

Для дітей **достатнього рівня** вихованості самостійності в ігровій діяльності були характерні активні дії, спрямовані не лише на реалізацію власної ролі, а й на активізацію інших учасників гри. Вони висловлювали власні ідеї щодо організації гри, орієнтуючись на задоволення вимог щодо задуму гри всіх її учасників. Самостійно називали та розподіляли ролі між партнерами по грі, у реалізації своєї ролі виявляли обізнаність, користувалися рольовим мовленням, але під час незгодженості з партнерами, виходили з ролі, вступали в конфлікт. Діти цієї підгрупи не потребували підказок із боку дорослого щодо урізноманітнення та уточнення ігрових дій, самостійно регулювали дотримання визначених правил поведінки у грі, були наполегливими в реалізації замисленого результату гри, спрямовуючи з цією метою власні ігрові дії та дії партнерів у необхідному напрямку. Прагненню до самостійності в ігровій діяльності означеної підгрупи дітей перешкоджало недосконале володіння ігровими діями, тому ця група отримала умовну назву «Зацікавлені».

Для дітей **середнього рівня** вихованості самостійності в ігровій діяльності були характерні вияви певної активності в реалізації прийнятої на себе ігрової ролі, вони висловлювали власні ідеї щодо визначення ігрового задуму й намагалися їх втілити, самостійно визначали ролі, що відповідали задуму, брали участь у їх розподілі, намагалися реалізувати взятую на себе роль за допомогою рольових дій відповідно до змісту. Ці діти виявляли розуміння наявності певних правил поведінки у грі, проте не завжди їх дотримувалися, хоча виявляли обурення з приводу порушення правил іншими учасниками гри. Вони були наполегливими в реалізації власного ігрового задуму, але не узгоджували свої прагнення з партнерами по грі. Діти з середнім рівнем самостійності в ігровій діяльності цікавилися більше

реалізацією рольових дій, з якими ознайомив їх вихователь, застосуванням у грі набутого досвіду. Вони виявляли більший інтерес у тих сюжетно-рольових іграх, у яких могли виконувати доручену їм нескладну роль і не приймати самостійних рішень, які впливали б на хід загальної гри. Означена підгрупа дітей отримала умовну назву «Виконавці».

Діти **низького рівня** вихованості самостійності в ігровій діяльності відрізнялися відсутністю активності під час вибору та реалізації ігрової ролі, орієнтувалися на ігрові задуми інших дітей і не пропонували власні ідеї щодо організації самостійної гри, намагалися діяти за зрозумілою і доступною саме їм лінією гри. Їхні ігрові дії або відрізнялися відсутністю сюжету й визначались іграшкою, ігровим атрибутом або обмежувались одноманітними й повторюваними діями з предметами, що супроводжували сюжет. Ці діти не виявляли наполегливості в досягненні власного результату гри, не дотримувалися встановлених іншими гравцями правил поведінки у грі. Під час ігор з іншими дітьми вони були пасивними, відрізнялися відсутністю прагнення до самостійної реалізації отриманих ігрових навичок, досить часто замість активної участі у грі з інтересом спостерігали за діями інших учасників. Для подальшої корекційної роботи означеній підгрупі дітей було надано умовну назву «Спостерігачі».

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більшість дітей перебувала на низькому та середньому рівнях вихованості самостійності в ігровій діяльності, що обмежує їхні можливості в плані прийняття самостійних рішень, реалізації власних бажань у грі, уміння встановлювати самостійно взаємодію з партнером у грі й досягати її результатів без допомоги інших. Це вказує на необхідність проведення цілеспрямованої роботи з дітьми старшого дошкільного віку з метою підвищення в них рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності.

Теоретичний аналіз досліджень із проблем виховання самостійності в ігровій діяльності дітей дошкільного віку зазначив важливість впливу

дорослих на ігрову діяльність дітей. Тому педагоги та батьки дітей експериментальних груп були виділені в якості учасників експерименту.

Із метою аналізу виховного впливу дорослих на ігрову діяльність дітей експериментальних груп було розроблено анкети закритого типу (обирається один із можливих варіантів). Їх завданням було визначити, як педагоги та батьки оцінюють вияви самостійності дітей старшого дошкільного віку, рівень вихованості самостійності дітей в ігровій діяльності. Результати цієї анкети порівнювались з результатами, які дитина отримала на діагностичному етапі. Крім того, за допомогою анкет ми намагались визначити залежність рівня вияву самостійності в ігровій діяльності дитини старшого дошкільного віку від типу сім'ї, у якій вона виховується. Із цією метою вивчали склад родин: кількість членів сім'ї, що постійно проживають із дитиною, їхній вік, освітній рівень; кількість дітей у родині, їхню стать, вік (Додаток Д, Д₁).

Результати анкетування зазначили, що оцінки рівня самостійності дитини вихователями та батьками здебільшого не збігаються. При цьому, зауважимо, що більш високу оцінку, порівняно з педагогом, дають батьки дітей з достатнім рівнем вихованості самостійності в ігровій діяльності (23 %). Батьки дітей, які мали середні та низькі показники, давали їм оцінку близьку до оцінки вихователя (29 %). Розбіжності у відповідях батьків та вихователів було виявлено насамперед під час визначення частоти виявів самостійності дитини, видів діяльності, у яких вона прагнула до самостійності чи використовувала набутий досвід для розв'язання нових ситуацій, наскільки була об'єктивною під час оцінки власних результатів та результатів інших людей.

Різними були оцінки батьків та вихователів у рівнях вихованості самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності. Батьки очевидно через нерозуміння особливостей ігрової діяльності дитини, незнання критеріїв її розвитку надавали більш високу характеристику грі власної дитини порівняно з вихователем. На думку більшості батьків (63 %), їхня

дитина завжди є ініціатором спільної гри: пропонує тему, розподіляє ролі, вигадує сюжет тощо. Проте, за результатами нашого дослідження, більшість цих дітей у грі виступала лише виконавцями, не виявляла в ній ініціативи, зацікавленості, спрямованості на результат. Неадекватно висока оцінка дитячої гри батьками може вказувати на їхню байдужість до цієї діяльності або незнання особливостей її розвитку в старшому дошкільному віці, позитивного впливу на загальний розвиток особистості. Це, у свою чергу, не сприяло вихованню означеної якості в ігровій діяльності в домашніх умовах.

Аналіз результатів експериментальної роботи дозволив підтвердити ще один факт: у порівнянні з родинами, які мають одну дитину, у родинах із кількома дітьми визначено більш високий рівень вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Так, 65 % дітей, яких було віднесено до високого та достатнього рівнів розвитку самостійності в ігровій діяльності, мали братів чи сестер. Серед дітей, яких було віднесено до середнього та низького рівнів, 72 % виховувалися в однодітних родинах.

Із метою аналізу виховного впливу педагога на розвиток самостійності в дітей дошкільного віку у грі було проведено цілеспрямоване спостереження за діяльністю вихователів експериментальних груп. Спостереження було спрямоване на виявлення того, як вихователі на практиці виховують самостійність у дітей старшого дошкільного віку та володіють технологією формування означеної якості в ігровій діяльності.

У кожній експериментальній групі було проведено по три сеанси спостережень за діями вихователів під час організованої та самостійної діяльності дітей, режимних моментів. Для фіксації результатів спостереження використовували спеціально розроблену «Карту реалізації умов виховання самостійності у грі». Вона містила такі складові: форму організації діяльності дітей; управління дітей у вміннях та навичках ігрової діяльності; спосіб розподілу ролей, ігрових обов'язків серед дітей; урахування індивідуальних виявів кожної дитини; реакцію на вияви ініціативи та самостійності; реакцію на звернення дітей по допомогу

(відмова, докора, пасивна допомога, активна допомога); прийоми стимулювання самостійних ігрових дій дошкільників; ступінь участі в ігровій діяльності дітей; ступінь втручання в конфлікти; методи керівництва ігровою діяльністю; оцінка самостійних дій дитини у грі (Додаток Ж).

Одержані дані показали, що участь педагогів експериментальних груп в ігровій діяльності старших дошкільників виявилася незадовільною. Вони взагалі не цікавилися грою дітей або брали в ній надто активну участь, знижуючи рівень прояву самостійності з боку окремих дітей. Організація ігрової діяльності вихователями не завжди проводилась з урахуванням індивідуального підходу до дітей. Під час ознайомлення з новими іграми, проведення вже знайомих, управління дітей у вміннях та навичках ігрової діяльності більшість педагогів обмежувалася словесними підказками. Під час спостережень лише один педагог заохочував дітей до самостійного розподілу ролей та обов'язків у грі (за допомогою лічилок), більшість обмежувалася розподілом на власний розсуд. При цьому ті педагоги, які активно залучали дітей до гри, показували зацікавленість у виявах самостійності дітей в ігровій діяльності, рідко слідкували за розвитком гри дітей, не цікавилися її результатом.

Серед методів керівництва ігровою діяльністю дітей спостерігалися заохочення до активних дій, спонукання, попередня позитивна оцінка. Такі методи, як навідні запитання, роз'яснення, проблемні ситуації, вправлення в діях майже не застосовували. Натомість вони мали місце під час проведення організованої педагогами діяльності (занять, екскурсій, спостережень тощо).

Серед прийомів, що стимулюють самостійність дітей в ігровій діяльності, вихователі використовували заохочення, залучення одних дітей до гри з іншими, розподіл головних ролей, а також докора тим дітям, які відмовлялися діяти самостійно.

Вияви самостійності дітей отримували позитивну оцінку з боку вихователя, але тільки в тих випадках, коли були помічені. Крім того, оцінка не була різнобічною, мала лише характер підкріплення («Молодець!»).

Оцінок, які б розкривали зміст досягнення, заохочували до розвитку сюжетної лінії не було відзначено. Хоча вони активно використовувалися педагогами під час організованої діяльності дітей, проведення режимних моментів.

Спостереження за реакцією педагогів на звернення дошкільників за допомогою виявило, що здебільшого вони обмежувалися словесною докорою або активною допомогою з показом, що не стимулювало дітей до засвоєння певних рольових дій та бажання спробувати самим відобразити їх у грі. Пасивна допомога, підказки, проблемні запитання, ситуації майже не використовувалися.

Таку саму позицію було відзначено під час розв'язання конфліктних ситуацій, що виникали в дітей під час гри. Жоден із вихователів не спробував допомогти дітям розв'язати конфлікт у межах ігрової ситуації, не виходячи з ролі. Використовувалось або активне втручання, розбір ситуації «Хто винен?», що часто призводило до припинення гри, або ігнорування ситуації («Самі розбирайтеся, уже дорослі»).

Самостійні ігрові дії дитини подекуди помічалися вихователями, хоча й отримували завжди позитивну оцінку, рідко можна було помітити стимулювання самостійних дій у дітей із низьким рівнем самостійності в ігровій діяльності, підтримку та диференційовану оцінку їхніх виявів самостійності.

Одним із чинників, що регулює та коригує рівень розвитку самостійності дітей в ігровій діяльності, є зміст предметно-розвивального ігрового середовища. Тому ігрове середовище групових кімнат дошкільних закладів, які брали участь в експериментальній роботі, потребувало безпосереднього вивчення. Критеріями вивчення були елементи предметно-розвивального ігрового середовища, що стимулюють здатність дітей до самостійного вибору, власної організації змістової ігрової діяльності (Додаток II). Увагу звернено на таке: 1) відповідність іграшок та ігрових атрибутів віку дітей; 2) наявність у групі ігрового обладнання, спортивного

інвентарю; 3) ігрові куточки з атрибутами на різну тематику; 4) куточки творчої праці з приладдям та матеріалами для ліплення, малювання, аплікації, конструювання, дизайну; 5) наявність атрибутів для рухливих ігор; 6) наявність атрибутів для творчих ігор (театралізованих, режисерських, сюжетно-рольових).

Вивчення предметно-розвивального середовища виявило, що зміст більшості групових кімнатах дошкільних закладів не сприяє вихованню самостійності дітей в ігровій діяльності. У групах наявні іграшки, що відповідають віку дітей, їхнім інтересам, достатньо різноманітні, багатофункціональні. Натомість їх більшість було призначено для сюжетно-рольових ігор. Іграшки та атрибути для рухливих, конструктивно-будівельних, дидактичних, театралізованих ігор та ігор-драматизацій, ігор з елементами праці не відрізнялися різноманітністю та достатньою кількістю. Ігрове обладнання для рухливих ігор знаходилось у вільному доступі для дітей лише в половині обстежених груп. Ігрове обладнання для дидактичних, пізнавальних ігор було достатньо однотиповим (переважали пазли) чи застарілим (сюжети ігор не були цікавими сучасним дітям).

Усі групові кімнати в експериментальних дошкільних закладах мали спеціально влаштовані ігрові куточки. Але їх тематика не відрізнялася різноманітністю, мобільністю. Так, переважали влаштовані вихователем ігрові зони «Перукарня», «Кухня», «Магазин», у яких організовували ігри дівчата. Для хлопців ігрові зони спеціально не було створено: конструктивно-будівельний матеріал та іграшковий транспорт зберігався або на полицях, або в шухлядах, додаткові атрибути для ігор були відсутні.

Зазначимо, що в усіх групах було створено куточки творчої праці з приладдям та матеріалами для ліплення, малювання, аплікації, конструювання. Водночас, спостереження виявило, що жоден із дітей не використовував цю зону з метою підготовки до певної гри, створення атрибутів чи конструкцій для творчих ігор. Діти здебільшого використовували куточок творчої праці з метою малювання побутових

сюжетів, розмальовування (майже завжди використовуються тільки олівці та фломастери, малювання фарбами не заохочувалося), створення невеличких споруд із конструктора типу «Лего». Враження, що виникали під час цієї діяльності, рідко переносилися дітьми в ігрову діяльність. Проілюструємо прикладом.

Ваня Ш. під час вільної діяльності дітей не знаходить собі заняття і влаштується в куточку творчої праці для конструювання. За його діяльністю певний час стежить Сергій Ч.

Сергій Ч.: Що ти робиш?

Ваня Ш.: Робота.

Сергій Ч.: І я буду (починає конструювати). А що може твій робот?

Ваня Ш.: Він уміє літати. Бачиш, я крила зробив. А коли перед ним океан, він перетворюється на корабель. Крила отак вбираються, і він може пливти.

Певний час мовчки конструюють.

Сергій Ч.: І мій літає (додає деталі).

Ваня Ш.: Ходімо грати до хлопців?

Сергій Ч.: Ходімо.

Разом розбирають «роботів», складають конструктор і долучаються до гри інших хлопців із машинками.

У жодній із груп не було створено умов для самостійної організації дітьми театралізованих, режисерських ігор, ігор-драматизацій. Наявні для цих ігор ляльки, атрибути, костюми, їх елементи знаходились у недоступних місцях, використовувалися вихователем лише під час організованої діяльності.

Отримані під час констатувального експерименту результати переконали нас у необхідності пошуку педагогічних умов, які задовольняли б запити сучасного дошкільного закладу, сприяли збагаченню ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку, підвищенню в них рівня самостійності у грі. Ураховуючи важливість розвитку самостійності в ігровій

діяльності, вважаємо за необхідне створення та апробацію моделі виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

2.2. Педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Педагогічні умови – це свідомо створені педагогом обставини, від яких залежить успішність протікання педагогічного процесу, спрямованого на виховання особистості дитини.

Під час пошуку умов, що сприяють вихованню самостійності в ігровій діяльності, ми спирались на праці дослідників, присвячені питанням становлення й розвитку самостійності в дітей дошкільного віку (О. Андрейчик, Н. Ветлугіна, О. Голуб, В. Кузьменко, В. Ляшенко, С. Марутян, Л. Самборенко, Г. Сарган, О. Удіна та ін.), організації самостійної ігрової діяльності на етапі дошкільного дитинства (О. Акулова, Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Р. Жуковська, В. Захарченко, Н. Короткова, Н. Луцан, Д. Менджерницька, Р. Миронова, Н. Михайленко та ін.) та отримані результати діагностики. Це уможливило виокремлення педагогічних умов, які б забезпечили виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Серед них:

- наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля;
- педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності;
- організація предметно-розвивального ігрового середовища;
- занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Розглянемо докладніше вищезазначені умови.

Рівень самостійності дітей дошкільного віку в будь-якій діяльності залежить від рівня їх знань про цю діяльність та досвіду володіння нею. Вони є основою вияву самостійності дітей у діяльності, бо дозволяють адекватно, ефективно й конструктивно діяти в ситуаціях, пов'язаних із розв'язанням певних завдань. Саме тому педагогічна умова – наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля – є першочерговою в плані

виховання самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку.

На необхідність збагачення знань дітей про довкілля з метою розвитку їхньої ігрової діяльності вказували Л. Артемова, А. Бузова, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Зворигіна, О. Низковська, Т. Носачова, Г. Тарасенко та інші. Так, Г. Тарасенко наголосила, що для організації ігрової діяльності з дітьми, педагогу слід урахувувати рівень їхніх знань про предметний і соціальний світ. При цьому слід прагнути не до кількісного збільшення знань про події та явища реального світу, а до якісного: слідкувати за глибиною їх засвоєння, рівнем усвідомленості, сприйняття. Значення при цьому набуває емоційність надання цих знань дітям, уміння їх зацікавити [171].

Несформованість необхідного запасу знань заважає дитині виявити себе у грі, вільно діяти в ній. Ось чому невідготовлені до ігрової діяльності діти невпевнені у своїх діях, виявляють меншу активність порівняно з дітьми краще обізнаними з теми гри; швидко втрачають інтерес до цієї гри й переключаються на більш знайомі; потребують постійних підказок із боку учасників гри, вихователя. Ігри цих дітей вирізняються спрощеністю змісту, безсюжетністю, а ігрові дії визначаються наявними іграшками.

Із метою виділення інформаційного кола знань, необхідних для розвитку ігрової діяльності дошкільників та виховання самостійності в ній, педагог насамперед виокремлює об'єкти предметного довкілля з його безліччю зв'язків. Оскільки дитяча гра є соціальною за своєю природою, вона не може існувати без ознайомлення дітей із подіями та явищами соціального світу. Це дозволяє збагачувати уявлення дітей про різні соціальні ролі (їх зміст, притаманні дії, особливості поведінки тощо).

Озброєння дітей системою знань про соціальне довкілля має бути насиченим відповідними контактами з однолітками, рідними й близькими, а також сторонніми людьми (О. Низковська). Слід звертати увагу на моральний аспект цих знань – старші дошкільники мають уміти спільно

визначати й розвивати сюжет, із розумінням ставитися до партнерів по грі та узгоджувати свої дії з ними.

Озброєння дітей системою знань про предметне та соціальне довкілля відбувається за допомогою різноманітних форм та методів: бесіди, спостереження, екскурсії, елементарні досліди, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач за темою гри, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів для гри або іграшок засобами зображувальної та трудової діяльності. Відповідно до обраної теми гри доцільно визначити «джерела» відповідних знань: місце, притаманні умови, необхідні предмети, соціальні ролі тощо.

Наступна педагогічна умова – підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності. Її значення для ефективної реалізації функцій гри, спрямованих на виховання та розвиток дітей дошкільного віку підкреслювали у своїх працях О. Запорожець, Д. Ельконін, Н. Кудикіна, О. Усова та ін. [86; 128; 236; 258].

У роботах учених (О. Андрейчик, Н. Гавриш, Л. Кашпірська, О. Кононко, Л. Самборенко, Г. Сартан, Н. Чуб) відзначено вплив позицій дорослих на розвиток самостійності в дітей. Надмірна вимогливість, твердість та постійний контроль із боку дорослих призводять до невпевненості дітей у своїх силах, недовіри, замкненості. Надмірна опіка чи відсутність твердості й контролю ведуть до несамостійності, безвідповідальності, невміння стримувати себе з боку дитини. Оптимальною є модель, коли з боку дорослих дитина має розумний контроль й доброзичливу підтримку, позитивне підкріплення виявів самостійності [8; 47; 105; 113; 214; 217; 250].

Педагогічна підтримка дорослого є одним зі стимулів самостійної ігрової діяльності дошкільників, уселяє в них віру у власні можливості, активізує їхні самостійні дії щодо вибору сюжету, розподілу ролей, реалізації задуму. Але підтримка виявів самостійності не повинна переходити у прямі вказівки, зауваження, втручання педагога у гру, носити оцінювальний

характер дій дитини під час гри (І. Карабаєва). Дії педагога мають орієнтуватися на конкретні потреби кожної дитини. Він може включатись у гру на пропозицію дітей, але тоді має дотримуватися правил поведінки у грі, установлених дітьми, діяти «на рівних» із ними, урахувати їхні бажання.

У дослідженні В. Кузьменко підкреслюється значення підтримки педагогом виявів самостійності дітей дошкільного віку й відзначається її особливе значення для невпевнених у своїх силах дітей. Дослідниця вказала на необхідність створення вихователем умов для самореалізації таких дітей, забезпечення їм визнання й підтримки у групі [131].

Реальні можливості для підтримки виявів самостійності забезпечують такі прийоми, як-от: стимулювання самостійного вибору, заохочення самостійних ігрових дій, непряма допомога у процесі гри у вигляді підказок, порад, запитань.

Наступна умова – значення організації предметно-розвивального середовища – відзначено у працях Н. Ветлугіної, З. Гуріної, О. Денисюк, О. Долинної, К. Крутій, Н. Кудикіної, О. Низковської, Л. Парамонові та ін. [63; 68; 77; 78; 122; 128 174; 215].

Предметно-розвивальне середовище, на думку К. Крутій, представляє «природні, комфортні, раціонально-організовані обставини, насичені різноманітними сенсорними, дидактичними та ігровими матеріалами, під час добору яких педагоги орієнтуються на пізнавальні запити та інтереси дітей. У такому середовищі дітям забезпечено підтримку щодо встановлення, затвердження відчуття упевненості в собі, можливості випробувати й використати свої здібності, самостійність, затвердити себе як активного діяча з побудови власного образу Я» [126, с. 132].

О. Долинна, О. Низковська зауважили, що розвиток самостійної вільної ігрової діяльності дітей залежить від низки чинників, серед яких виокремлюють наявність предметно-ігрового, природного, соціального розвивального середовища, урахування простору власного «Я» кожної дитини. Насиченість предметно-ігрового середовища сприяє виникненню

бажання дітей розгортати самостійну гру, стимулює їхню ініціативність, цілеспрямованість у грі. Серед вимог, що ставляться до предметно-ігрового середовища, виділяють: домірність іграшок та обладнання віку дітей, їх різноманітність, зручність розміщення в доступних місцях без скупчення [79].

Отже, предметно-розвивальне ігрове середовище є спеціально створеним ігровим центром, метою якого є створення ситуації вибору, сприяння виникненню творчих задумів та прагнення до змістовної зайнятості. До його складу входять різноманітні іграшки, ігрові атрибути, зменшені предметні зразки простору й об'єктів уявного світу (макети, копії, моделі) тощо. Певне значення для розгортання гри має використання предметів-замінників, вони сприяють розвитку уяви дітей, допомагають розширювати предметне поле гри.

У предметно-розвивальному ігровому середовищі не слід розміщувати весь наявний іграшковий матеріал, велику кількість макетів, предметів. Їх потрібно вводити поступово. Це сприятиме розгортанню гри, її тривалості, розвитку ігрового сюжету (Л. Славіна). Ігровий простір має бути не лише тлом для ігрових дій дітей, а також стимулом до розгортання самостійної ігрової діяльності.

Послідовне збагачення предметно-розвивального ігрового середовища не може проходити без участі дітей. Добір іграшок, атрибутів, костюмів, обговорення того, як їх розмістити, з яких матеріалів виготовити нескладні макети та атрибути до гри, має відбуватися за активної участі дітей (Р. Миронова). Це сприятиме підвищенню їхнього інтересу до гри, цінуванню ігрового матеріалу, накопиченню досвіду створення власного предметно-ігрового середовища.

Аналіз теоретичних праць та результати експериментального дослідження дозволили виокремити чинники, що сприяють продуктивності означеної педагогічної умови. Серед них: різноманітність іграшок, атрибутів та ігрових матеріалів; їх відповідність віковій групі; зручне розташування без

скупчення; наявність атрибутів та ігрових матеріалів, що застосовуються під час організованої вихователем діяльності; гнучкість і мобільність ігрового простору.

Розглянемо наступну умову – занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність. За визначенням Психологічного енциклопедичного словника, гру трактують як вид психічної активності в умовних обставинах, що дозволяє вправляти психічні та психофізіологічні можливості індивіда. Так само, психічна активність виявляється як психічна діяльність, здійснення пізнавальних, емоційних та вольових актів [84]. Отже, рівень розвитку ігрової діяльності дітей взаємопов'язаний із рівнем інтенсивності її впливу на розвиток пізнавальної, емоційної та вольової сфер. Чим вищий рівень розвитку ігрової діяльності дошкільника, тим більш значущий її виховний вплив на становлення й розвиток особистості дитини.

Активність в ігровій діяльності дитини дошкільного віку з'являється в силу її вікових особливостей, що виявляється в гострій потребі опанувати соціальний досвід світу дорослих (Д. Ельконін, О. Леонтьєв). Рівень цієї активності залежить від наявності досвіду певної діяльності, умов, у яких вона відбувається, ставлення дорослого до неї. Особливе значення має можливість дитини самостійно зануритись у цю діяльність, спробувати в ній свої сили, утілити бажання, спираючись на власні спонукання.

Дослідниками підкреслено, що активній самостійній ігровій діяльності дітей дошкільного віку заважає надмірна опіка з боку дорослого, пригнічення їхньої ініціативності (А. Бурова, А. Богущ, Н. Гавриш, О. Долинна, О. Низковська та ін.). Водночас позитивний вплив здійснює надання права вибору й певного ступеня свободи дітям (О. Акулова, Л. Кашпірська, М. Монтессорі, Г. Сартан, О. Удіна).

Занурення дітей у самостійну ігрову діяльність потребує часу й її планування педагогом (З. Гуріна). Завдяки цьому вихователь може в непрямій формі забезпечити належний рівень самостійності дітей в ігровій діяльності, сприяти її змістовності. Вихователь через підказки допомагає

дітям самим обрати тему гри, іграшки та атрибути до неї. Педагог може періодично вносити зміни в предметно-розвивальне ігрове середовище, доповнювати його, чим спрямовувати увагу дітей на нові об'єкти та предмети з метою появи в їхніх іграх нових сюжетних ліній.

Зазначимо, що обговорення з дітьми результатів попередньої гри сприяє самостійній розробці ймовірних результатів майбутньої гри, визначенню її перспектив. Так, учені (К. Карасьова, Т. Піроженко) зазначили, що обговорення задуму гри та участі в його реалізації кожної дитини стимулює виникнення бажання дітей активно діяти в цій грі; спонукає до самостійних роздумів щодо умов реалізації діяльності, формує навички взаємодії, спрямовує на аналіз наявних результатів та прогнозування майбутніх досягнень [101].

Отже, занурення в активну самостійну ігрову діяльність й успіхи в ній забезпечують упевненість дітей у власних зусиллях, емоційно-ціннісне ставлення до себе, а головне – сприяють вихованню в них самостійності в грі.

Реалізація окреслених педагогічних умов (наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність) забезпечує ефективність виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Системно поєднати ці умови та втілити їх у виховній роботі з дітьми дозволило нам застосування методу ігрових проєктів. Означений метод може використовуватися не лише з метою кращого опанування знань і розвитку інтелектуальної сфери взагалі, а створює широкі можливості для соціального та психологічного розвитку особистості (Н. Борисова, О. Ковшар, Н. Кузьміна, Є. Полат, І. Цветкова, Д. Чернилевський та ін.). Робота в колективі під час розв'язання задач проєкту надає можливість оволодіти комунікативними вміннями та навичками, застосовувати їх для опанування різних соціальних ролей, сприяє набуттю широких людських контактів,

знайомству з різними культурами й різними поглядами на одну проблему (І. Богданова).

Однією з особливостей методу проектів є можливість урахування інтересів і потреб кожної дитини залежно від її віку та індивідуальних особливостей (В. Маршицька). Характерною рисою проектів виступає їх спрямованість на розв'язання будь-якого практичного завдання і створення певного продукту (О. Савенков). Це створює умови для залучення кожної дитини до самостійної ігрової діяльності, у якій вона поступово оволодіває вмінням самостійно виконувати ту чи ту роль, діяти спільно з іншими учасниками гри, узгоджуючи з ними свій задум, дотримуючись установлених правил, прагне до втілення визначеного результату гри. Такі вияви самостійності в діяльності згодом переходять у самостійність особистісну, коли дошкільник виявляє власну ініціативність та активність у пошуку й засвоєнні нових знань (Л. Морозова), критичність і незалежність під час оцінювання результатів діяльності, усвідомлює необхідність бути відповідальним за свою роботу (Л. Швайка).

На думку О. Хілтунен, саме в проектній діяльності дитина може побачити, осмислити, апробувати практично результат власної діяльності. Щоб це зробити, їй потрібні навички самостійного мислення й пошуку розв'язання, уміння аналізу, синтезу, прогнозування й побудови причинно-наслідкових зв'язків. Отже, проектна діяльність потребує, з одного боку, набуття дітьми навичок самостійної діяльності на основі осмислення вже наявних знань і вмінь. З іншого – спрямована на отримання конкретного результату чи рішення, що сприяє вдосконаленню означених навичок і розвитку особистісних якостей (самостійності, ініціативності, творчості тощо). Дослідниця відзначила, що метод проектів дозволяє організувати діяльність дітей старшого дошкільного віку так, щоб кожен відчував себе повноправним учасником подій, дії якого в колективі досить значущі та цінні [244].

Аналіз педагогічних досліджень у галузі проектної діяльності підтверджує можливість застосування методу проектів у плані виховання самостійності в ігровій діяльності дітей дошкільного віку. Його використання в роботі дошкільного навчального закладу сприяє активізації дитячої самостійної ігрової діяльності, розвиває мотивацію до неї, прагнення використовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях; розгортає виховний процес згідно з бажаннями та пропозиціями дітей; сприяє вихованню в них відповідальності за власне рішення, уміння дотримуватися встановлених у грі правил поведінки, цілеспрямованості в досягненні поставленої мети.

2.3. Експериментальна модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

На основі аналізу теоретичних джерел із теми та отриманих результатів констатувального етапу дослідження було визначено змістову лінію формульовального етапу: виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності полягає у стимулюванні бажання використовувати отриманий під час гри досвід у житті.

Робота щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності здійснювалася за трьома напрямками: із дітьми, їх батьками та вихователями.

В основу дослідження було покладено загальнодидактичні принципи та принципи виховання. Серед них: принцип зв'язку гри з життям; свідомості та активності; наочності; індивідуалізації та диференціації; емоційної насиченості; цілеспрямованості; комплексного підходу до виховання; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю вихованців; єдності педагогічних вимог дошкільного закладу та сім'ї.

Розглянемо більш докладно кожен із принципів.

Під час розробки моделі експериментальної роботи керувались принципом цілеспрямованості. Це дозволило визначити завдання та зміст

роботи для кожного з етапів моделі, дібрати оптимальні методи та прийоми, окреслити очікувані результати для кожного з ігрових проєктів.

Принцип зв'язку з життям передбачав розробку ігрових проєктів, зміст яких був зрозумілий дітям, а знання отримані під час гри були б необхідними їм для застосування у різних життєвих ситуаціях.

Принцип наочності було впроваджено через застосування під час гри різноманітних тематичних матеріалів. Для цього використовували різні види наочності (малюнки, фотографії, відеозаписи, аудіозаписи), виготовляли разом з дітьми необхідні для гри атрибути, добирали необхідні матеріали та іграшки.

Принцип поєднання комплексного підходу у вихованні застосовували під час визначення змісту кожного з ігрових проєктів. Він передбачав набуття дітьми старшого дошкільного віку не тільки певних уявлень з теми гри, а закріплення у них відповідних умінь та навичок для життя, поєднання у грі елементів інших видів діяльності (пізнавальної, мовленнєвої, зображувальної тощо).

Принцип свідомості та активності враховували під час побудови роботи з педагогами та батьками дітей. Він полягав у засвоєнні та осмисленні дорослими нових знань щодо виховання самостійності дітей в ігровій діяльності.

Крім того, врахування під час роботи з дорослими принципів наступності та єдності педагогічних вимог дошкільного закладу та сім'ї сприяло оптимізації ігрової діяльності дітей.

Позиція вихователя під час організації ігрової діяльності визначалась принципом педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю вихованців.

Принцип індивідуалізації та диференціації був реалізований під час побудови експериментальної роботи з дітьми. Це знайшло свій відбиток у застосуванні додаткових ігрових вправ для дітей різних рівнів. Принцип емоційної насиченості реалізовувався через створення емоційного комфорту

для дітей в ігровій діяльності, добір цікавих тем для гри, сприяння розвитку та поглиблення сюжету.

Методика виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності будувалася з урахуванням специфіки організації навчально-виховної роботи дошкільного навчального закладу (програми «Впевнений старт», тематичного перспективного планування освітнього процесу, календарних планів вихователів груп старшого дошкільного віку, алгоритмів та технологічних карт роботи профільних центрів).

Формувальний етап експерименту тривав з жовтня 2011 р. по квітень 2012 р. У формувальному експерименті взяли участь 100 дітей старшого дошкільного віку, із них: 49 дівчаток і 51 хлопчик.

На основі аналізу науково-теоретичної бази дослідження та отриманих під час констатувального етапу експерименту результатів було розроблено експериментальну модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, яка охоплювала: чотири етапи (інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний); завдання, методи і прийоми виховання самостійності та відповідні педагогічні умови (див. рис. 2.2).

Організація ігрової діяльності з дітьми відбувалась у таких формах: групова, індивідуально-групова (для роботи з дітьми різних рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності згідно з результатами, отриманими на констатувальному етапі експерименту), індивідуальна (використання окремих вправ та завдань із дітьми з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, засвоєння знань та вмінь, що потрібні для організації гри).

Дамо більш докладну характеристику етапів роботи.

Метою **інформаційно-ознайомлювального етапу** було збагачення знань дітей для гри (уточнення, поглиблення та систематизація уявлень і практичних дій дітей у життєвому аспекті); включення самих дітей у процес

Рис. 2.2. Модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

забезпечення умов гри засобами образотворчої та трудової діяльності; залучення батьків до спільних ігрових проектів.

На цьому етапі було використано такі методи та прийоми: спостереження, екскурсії, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач з теми ігрового проекту, бесіди з теми гри, бесіди із фахівцями, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів для гри засобами образотворчої та трудової діяльності.

На інформаційно-ознайомлювальному етапі реалізувалися такі педагогічні умови, як наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля та організація предметно-розвивального ігрового середовища.

Тренувально-ігровий етап передбачав стимулювання подальшого ознайомлення дітей із тематичним полем ігрового проекту; практичне використання дітьми самостійних рольових дій (відображення особливостей поведінки, притаманних персонажу дій, мовних штампів, зовнішнього вигляду, варіантів образу (веселий, сумний, злий тощо), використання атрибутів); залучення дітей до розподілу ролей ігрового проекту; безпосередня реалізація ролей ігрового проекту разом із вихователем у тренувальному режимі (за варіантами); залучення батьків до організації відповідних тренувально-ігрових дій у домашніх умовах; тренування ігрових дій в умовах створеного рольового міні-середовища; стимулювання й підтримка творчих виявів у реалізації ролі дитиною; сприяння налагодженню партнерської взаємодії в ігрових ситуаціях (самостійно домовлятися, справедливо розподіляти ролі, попереджати конфліктну поведінку або самостійно розв'язувати конфліктну ситуацію в етично-прийнятій формі); з'ясування та вивчення правил гри.

Цей етап передбачав такі методи та прийоми роботи з дітьми: обговорення плану логічних дій ігрового проекту; моделювання рольових портретів та карт ігрового проекту, вправляння в умінні роботи за ними; прищеплення умінь позитивного розв'язання конфліктних ситуацій у грі;

підготовки та відбору атрибутів до кожної ролі; заохочення творчих виявів дітей у грі; вправлення в умінні розігрувати рольові дії відповідно до теми проекту; тренування ігрових дій, взаємотренування; змагання; роз'яснення правил поведінки у грі; безпосередня гра, організована вихователем.

На тренувально-ігровому етапі реалізувалася така педагогічна умова, як педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності.

Самостійно-діяльнісний етап зазначеної моделі було зорієнтовано на реалізацію самостійної ігрової діяльності дітей; стимулювання спрямованості дітей на життєтворчі вияви у грі, цілеспрямованість у реалізації ролі та змісту гри; підтримку інтересу дітей до ігор та бажання включатись у гру однолітків; стимулювання бажання грати разом і спільно користуватись атрибутами гри; розширення змісту ігрового проекту.

Використовували такі методи та прийоми роботи: гра, організована дітьми самостійно; вправлення в побудові діалогу за сюжетом ігрового проекту; елементи змагання.

На цьому етапі реалізувалися такі педагогічні умови, як організація предметно-розвивального ігрового середовища та занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Метою **оцінно-рефлексивного етапу** було стимулювання відповідального ставлення до гри, наполегливості в досягненні результату гри, критичності щодо оцінки себе та інших учасників гри, адекватного сприйняття й висловлення взаємооцінки, вміння планувати подальші дії, розширюючи зміст сюжету; стимулювання виявів творчості дітей під час гри; підтримка ініціативи розвитку ігрового проекту, прагнення діяти без сторонньої допомоги, звертатися за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Серед методів та прийомів роботи, що застосовувалися на цьому етапі, були такі: обговорення результатів гри, вправлення в умінні самостійно працювати з картою системних логічних дій ігрового проекту в плані її

розширення новими сюжетними лініями, вправлення у виготовленні нових атрибутів.

На оцінно-рефлексивному етапі реалізувалася така педагогічна умова, як занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Переважала групова форма організації роботи, спрямована на проведення святкових заходів, оформлення теки за результатами ігрового проекту разом із батьками.

Кожен етап моделі виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності передбачав реалізацію завдань через спеціально-організовану, партнерську та самостійну діяльність дітей [127].

2.4. Зміст роботи з виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Експериментальній роботі з дітьми передував пропедевтичний етап роботи з педагогами дошкільного навчального закладу та батьками вихованців. Робота з ними велася згідно з розробленою програмою «Виховуємо самостійність дитини у грі» (див. дод. К). Метою програми було:

- викликати інтерес у педагогів та батьків до розвитку самостійності як особистісної якості;
- підвищити обізнаність педагогів та батьків про форми та методи виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства;
- ознайомити вихователів із методом ігрових проектів та алгоритмом їх розробки;
- створити мобільне предметно-розвивальне середовище для виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Основними завданнями програми стали:

- підвищення рівня поінформованості педагогів та батьків щодо сучасних технологій виховання й розвитку дітей дошкільного віку;

– зацікавлення батьків проблемою виховання самостійності дітей в ігровій діяльності через залучення їх до організації освітньо-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі;

– забезпечення педагогів та батьків індивідуальною педагогічною допомогою з питань організації процесу виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства.

Згідно з програмою робота проводилася за двома напрямками: «Удосконалення фахової майстерності педагогів», «Педагогічна просвіта батьків».

Метою напрямку роботи «Удосконалення фахової майстерності педагогів» стало ознайомлення педагогів із можливостями використання методу ігрових проєктів, спрямування їх на оволодіння означеним методом із метою виховання самостійності в ігровій діяльності у дітей старшого дошкільного віку.

Для розв'язання означеної мети було проведено комплекс заходів методичного характеру з педагогічним колективом дошкільного навчального закладу, які були спрямовані на ознайомлення учасників зі змістом експериментальної роботи.

Констатувальний етап експериментальної роботи виявив, що більшість педагогів не в повній мірі розуміла зміст поняття «самостійність», не була обізнана зі шляхами розвитку означеної якості в ігровій діяльності. Для розв'язання цієї проблеми було проведено низку лекцій, присвячених основам виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства. Тематика означених лекцій: «Самостійність як базова якість дитини дошкільного віку», «Творчі ігри у формуванні самостійності дошкільників», «Проектно-ігрова діяльність у дошкільному навчальному закладі».

Із метою ознайомлення педагогів із методом ігрових проєктів, послідовністю їх розробки та впровадження у виховний процес дошкільного навчального закладу було організовано семінар-практикум для вихователів та методистів: «Виховання самостійності в ігровій діяльності». Проектна

форма організації цієї роботи дозволяла поєднувати засвоєння теоретичних знань учасниками та їх застосування на практиці для розв'язання конкретних завдань.

В основу семінару-практикуму було покладено досвід роботи Методичного центру ДНЗ № 31 «Мир» м. Костянтинівки Донецької області, узагальнений кафедрою дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Під час семінару-практикуму вихователі отримали знання та навички щодо організації проектної діяльності; обмінялися власним досвідом з організації ігрової діяльності; навчилися встановлювати довірливі взаємовідносини з дітьми та їхніми батьками; вправлялись в обробці великого обсягу інформації; ознайомилися з новітніми технологіями.

Провідними для обговорення під час семінару-практикуму стали такі питання: «Педагогічне керівництво: як виникає несаможиттєвість?», «Гра як метод виховання саможиттєвості в дітей дошкільного віку», «Метод ігрових проектів у процесі виховання саможиттєвості дошкільників».

Учасники заходу були присутні на відкритих переглядах ігрової діяльності; ознайомилися з послідовністю організації ігрових проектів з дітьми, яка включала чотири етапи відповідно до розробленої моделі виховання саможиттєвості у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Представлені ігрові проекти віддзеркалювали життєвий контекст сюжетно-рольових ігор «Ательє», «Кафе», «Автопарк».

Для продуктивного застосування методу проектів педагогам було рекомендовано дотримуватися певних етапів роботи: 1) цілепокладання; 2) розробка плану діяльності (до кого звертатися за допомогою, де шукати інформацію, яке обладнання та приладдя використовувати); 3) виконання проекту; 4) презентація продукту проектної діяльності; 5) підведення підсумків і визначення нових завдань [157].

Для докладного пояснення підходів до організації ігрових проектів учасникам семінару було запропоновано «покрокову» систему дій

вихователя. Її зміст включав такі елементи: мету, завдання, ресурси проекту, форми та методи, передбачені результати, правила гри, підготовка до неї, приклади карт системних логічних дій різних ігрових проектів, тижневий розподіл реалізації змісту ігрового проекту, приклади рольових портретів із зазначенням зовнішніх ознак, дій, атрибутів і мовленнєвих штампів, притаманних персонажам, структуру ігрового заняття, карту розвитку сюжетних ліній. За матеріалами семінару вихователі розробили та оформили для методичного кабінету ігрові проекти, побудовані відповідно до зазначених «кроків».

Учасники експерименту склали «Творчий лист» із проблеми організації ігрової діяльності старших дошкільників. Для цього було запропоновано таке завдання: «Розробити ігрові завдання, які допоможуть дітям старшого дошкільного віку виявляти самостійність у грі». Кожний вихователь оформлював розроблені завдання у вигляді стіннівки, що дозволило здійснити мобільний обмін інформацією між педагогами. Підведення підсумків результатів «Творчого листа» відбулось у формі презентації надбань вихователів, під час якої було обрано найбільш креативні та цікаві для дітей.

Учасникам експерименту наприкінці пропедевтичного етапу пропонувалося створити добірку матеріалів для самостійної роботи, присвячену проблемі виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. До неї було запропоновано включити такі матеріали: інформаційні матеріали семінару, приклади розробок ігрових проектів із дітьми старшого дошкільного віку, комплекс матеріалів із діагностики самостійності дитини в ігровій діяльності, комплекси вправ на розвиток емоційної сфери, розвиток уміння передавати особливості ролі через міміку, жести, результати діагностики з відповідними рекомендаціями, власні розробки проектів.

Другий напрямок роботи «Виховуємо самостійну дитину у грі» був спрямований на педагогічну просвіту батьків. Його метою було: забезпечити

батьків необхідними психолого-педагогічними знаннями щодо виховання та розвитку самостійності дітей в ігровій діяльності, сприяти формуванню в них зацікавленості та активної участі у виробленні єдиної стратегії виховання означеної якості спільно з педагогами. Так, у межах підготовки до реалізації експерименту було проведено навчання батьків вихованців під час круглого столу «Самостійність дитини – «за» чи «проти»». Обов'язковою умовою була активна участь кожного дорослого в обговоренні питань щодо особливостей становлення й розвитку самостійності як базової якості дитини старшого дошкільного віку. Для цього напередодні «круглого столу» батьки були ознайомлені з його тематикою й мали змогу підготувати запитання, які їх цікавили.

Було проведено групові та індивідуальні консультації, спрямовані на розкриття можливостей використання ігрових методів у процесі виховання самостійності в дитини старшого дошкільного віку. Їх тематика: «Самостійність у грі в старшому дошкільному віці», «Батьки та діти: чи потрібно виховувати самостійність змалку?», «Можливості використання ігрових технологій з метою розвитку особистості дошкільника» та ін. Для залучення батьків до участі в ігрових проектах, що організовувалися педагогами, зацікавлення їх цією проблемою, було проведено індивідуальні бесіди, організовані сумісні перегляди ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі. Це дало змогу активізувати участь батьків у роботі дошкільного закладу, мотивувати їх до плідної співпраці з педагогами, спрямованої на виховання самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності.

Для відстеження змін у поведінці дитини під час реалізації ігрового проекту, батькам було запропоновано вести «Щоденник ігрової самостійності». У ньому дорослі відмічали зміни в організації самостійних творчих ігор дитиною, які вони безпосередньо спостерігали. Увага зверталася на: бажання самостійно організувати гру, активно діяти в ній, брати на себе певну роль; самостійність у виборі теми гри (орієнтується на задум інших чи

висуває власні ідеї); прийняття й дотримання правил гри, установлення та узгодження нових правил з іншими учасниками гри; обізнаність про тему гри та зміст ролей у ній; уміння самостійно діяти в обраній ролі (передає зовнішні ознаки, самостійно реалізовує рольові дії, мовні штампи персонажу); наполегливість у досягненні результату гри (доводить до кінця, чи кидає гру, відволікаючись на щось інше).

Крім того, для допомоги батькам у керівництві ігровою діяльністю дітей, означені питання розглядалися на форумі Інтернет-сайту ДНЗ; були розроблені картки «Скарбничка порад» із практичними рекомендаціями щодо організації ігрової діяльності в домашніх умовах; оформлено стенд «Граємо разом».

Отже, розроблена програма пропедевтичного етапу дозволила організувати роботу формувального етапу з дітьми в поєднанні родинного та суспільного впливу на них. Із її допомогою вдалося зацікавити педагогів та батьків проблемою виховання самостійності дітей в ігровій діяльності, підвищити їхній рівень обізнаності щодо шляхів розвитку означеної якості, усвідомлення важливості виховного впливу дорослих як умови її становлення.

Було розроблено ігрові проекти для роботи з дітьми, теми для яких обиралися відповідно до таких критеріїв: насиченість змісту; варіативність ігрових дій; виховний потенціал для розвитку самостійності в ігровій діяльності.

Під час експерименту було використано проекти, розроблені вихователями ДНЗ № 31 м. Костянтинівки, доповнені та адаптовані до завдань власного дослідження. Для проведення експериментальної роботи були підготовлені сценарії ігрових проектів, а саме: «Театр», «Кафе», «Супермаркет», «Лікарня», «Ательє», «Телекомпанія» (див. дод. Л).

Опишемо зміст формувальної роботи згідно з експериментальною моделлю на кожному з визначених етапів.

На інформаційно-ознайомлювальному етапі, у межах експериментальної роботи, вихователям було запропоновано реалізувати розроблені ігрові проекти в повсякденне життя старших дошкільників. Робота з дітьми спрямовувалася на зацікавлення їх темою проекту, діагностику рівня знань із теми гри, активізацію й мотивацію їх до участі у грі. Крім цього, організація роботи передбачала окремі завдання для дітей різних рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності.

Розкриємо зміст роботи на прикладі реалізації одного з ігрових проектів – «Театр», проведеного в експериментальній групі. Зміст означеного проекту було розроблено з урахуванням доробків Аматьєвої О.П., Артемової Л. В., Водолаги Н. В., Гавриш Н. В., які були адаптовані до завдань власного дослідження [6; 12; 41; 46].

Мета: викликати в дошкільників інтерес до театральної-ігрової діяльності через створення певних умов; навчати дітей орієнтуватися в театральному оточенні, називати предмети та атрибути театральної-ігрової обладнання; виховувати інтерес та дбайливе ставлення до костюмів, іграшок, прикрас, театральних ляльок; створити необхідні умови для реалізації запланованої гри.

Процедура проведення: дітям було запропоновано показати свою обізнаність із теми «Театр» за допомогою організації ігрового моменту «Мікрофон». Діти по черзі розповідали, що вони знають про театр, коли і з ким відвідували його, обмінювалися враженнями. Ігровий момент дозволив виявити, наскільки діти обізнані щодо теми ігрового проекту. Дітям із підгрупи «Організатори» було запропоновано першими висловити свою думку. Дітям із підгрупи «Зацікавлені» вихователь пропонувала картки із зображенням театральної діяльності для усного коментування. Дітям підгрупи «Виконавці» пропонували розповісти те, що вони знають із теми, взявши на себе роль телеведучого передачі «Новини театру». Для цього їм потрібно було самим продумати зміст виступу, імідж ведучого та наочний

супровід тексту. Під час виконання означеного завдання вихователь пропонував виконати ту чи ту вправу дітей різних рівнів.

Подальша організація ігрового проекту передбачала проведення екскурсії до місцевого палацу культури з метою формування в дітей певних уявлень про театр (його призначення, будову, людей, які там працюють, їх обов'язки), опанування низки термінологічних понять із теми, що складало інформаційно-ознайомлювальний напрям спеціального навчання. Увагу дітей звертали на зовнішній вигляд будівлі палацу культури, його внутрішнє влаштування (глядацька зала, сцена, куліси, гримерні кімнати), діти познайомились з обов'язками директора театру, режисера-постановника, звукорежисера, артистів, декоратора, костюмера, гримера, робітників сцени, касира-білетера, контролера, прибиральника, бібліотекаря.

Для дітей підгрупи «Спостерігачі» заздалегідь було зроблено «Кошки вражень» у вигляді справжніх кошків. Дітям цієї підгрупи пропонували «збирати враження»: зробити малюнки, фотознімки (за допомогою педагога), зібрати предмети, які дарували працівники театру дітям (квитки, афіші, фотокартки артистів тощо). На основі «Кошику вражень» діти склали розповідь «Яким я побачив театр».

Ознайомлення старших дошкільників із театром продовжували через вивчення різних видів театральної діяльності: лялькового, пальчикового, настільного, тіньового театрів, театру на фланелеграфі. Діти дізналися, з яких матеріалів виготовляється театральне обладнання, як влаштовані театральні вистави, як працюють артисти. Окрім ознайомлення з різними видами театральної діяльності, вихователь розігрувала відомі дітям казки з їх допомогою (на основі лялькового, пальчикового, настільного театрів). Це дало можливість дітям спостерігати за тим, як педагог говорить за кожного персонажа, імітує рольові дії, як змінює інтонацію тощо. Враження дітей обговорювалися під час тематичних бесід («Готуємось до виступу на концерті», «У костюмерній», «Репетиція концерту», «Створюємо глядацьку залу», «Купівля квитка», «Знаходимо місце у глядацькій залі»),

поглиблювалися через читання художньої літератури за сюжетною лінією «Ми йдемо до театру», перегляду відеоматеріалів із теми ігрового проекту.

Дітям підгрупи «Зацікавлені» пропонували завдання – зібрати для допомоги команду дітей і виконати вправу «Де ми були, ми не скажемо, а що бачили – покажемо». Це давало можливість «зацікавленим» дітям не тільки узгоджувати власний задум з учасниками команди, а й виявляти незалежність у презентації власного досвіду. При цьому вихователі звертали увагу на те, як діти цієї підгрупи залучають до співпраці інших дітей.

Під час ознайомлення з тематичним змістом гри в гості до дітей завітав молодіжний театр із постановкою «Три ведмеді» в сучасній обробці. Після вистави діти підгрупи «Виконавці» мали змогу поставити юним акторам запитання щодо підготовки постановки, репетицій, особливостей розучування ролі, приміряли різні елементи костюмів. Для реалізації ролі, активних дій на сцені дітям пропонували в якості справжніх артистів виступити на влаштованій сцені молодіжного театру перед дітьми своєї групи зі знайомими піснями, віршами, загадками.

Із метою кращого засвоєння сюжетної лінії використовувалися проблемні ситуації, в яких дітям пропонувалося самостійно купити квитки до театру всій групі; виступити в ролі екскурсовода в дитячому ляльковому театрі; влаштувати глядацьку залу для дітей всієї підгрупи тощо. Наведемо приклад однієї з них.

Проблемна ситуація «Захворів артист театру» (для дітей підгрупи «Спостерігачі»).

Мета: формувати в дітей досвід підбору варіантів розв'язання проблеми та здійснення самостійного вибору відповідно до ситуації.

Процедура проведення: дітям під час підготовки до ігрової вистави повідомляли, що артист, який виконував роль ведмедика, захворів. Необхідно розв'язати цю проблему.

Вихователь: «Давайте спробуємо знайти кілька варіантів розв'язання проблеми, що виникла».

Діти називали свої варіанти: «Скасувати виставу», «Замінити артиста кимось іншим, хто знає слова», «Вивчити слова до ролі й виступити замість Артема», «Змінити зміст вистави, у якій не буде означеної ролі», «Провести новий кастинг на роль ведмедика серед бажаючих».

Учасники проблемної ситуації обирали варіант розв'язання й обґрунтовували свою думку. Остаточне рішення на цьому етапі приймав вихователь, який виконував роль директора театру.

Вихователь: «Діти, ми разом із вами перерахували кілька варіантів розв'язання проблемної ситуації. Чи згодні ви з тим, що нам слід провести новий кастинг бажаючих й обрати нового ведмедика, поки наш артист одужає?».

Варіант цієї ситуації для дітей підгрупи «Організатори».

Мета: формувати в дітей досвід толерантного лідерства, учити враховувати бажання однолітків у процесі розв'язання проблемної ситуації.

Процедура проведення: дітям під час підготовки до ігрової вистави повідомляли, що артист Артем, який виконував роль ведмедика, захворів. Необхідно розв'язати цю проблему.

Вихователь: «Давайте спробуємо знайти варіант розв'язання проблеми, який задовольнить усіх учасників обговорення». Пропонує вислухати варіанти рішення дітей підгрупи «Спостерігачі», а потім висловити свою думку з цього приводу. Діти підгрупи «Організатори» висловлювали й обґрунтовували свою думку, приймали рішення та організовували його реалізацію.

Індивідуальний пошуковий проект «Домашній театр» (для дітей підгрупи «Зацікавлені»).

Мета: стимулювати накопичення та розширення власних знань дітьми щодо театральної діяльності; учити активізувати та заохочувати партнерів до гри.

Процедура проведення: дітям було запропоновано «відкрити» домашні театри і для цього відшукати інформацію щодо влаштування театрів. Спільно

з батьками кожна дитина займалася пошуком певної інформації щодо влаштування домашнього театру, підготовки атрибутів та декорацій до різних вистав, особливостей професій, які є в театрі тощо.

Оформлення «Індивідуальних пошукових проєктів» відбувалося протягом тижня й передбачало проведення сімейних презентацій для аудиторії дітей старшої групи. Наприклад, сім'я Софії З. представила фотозвіт про облаштування «овочевого» театру на сюжет казки «Чиполіно». Батьки дівчинки розповідали казку, на основі якої Софія добирала фотоілюстрації, що розкривали зміст сюжету. Дівчинка розповіла дітям про виникнення ідеї «овочевого» театру й запропонувала їм створити власні домашні театри.

Такі презентації активізували дітей підгруп «Виконавці» і «Спостерігачі» до самостійної пошукової діяльності. Зі слів батьків, діти означених груп виявили бажання створити вдома маленькі театри, розігрували невеличкі знайомі казки за допомогою наявних іграшок, запрошували на вистави гостей.

Для забезпечення створення мобільного ігрового простору для гри «Театр», вихователем разом із дітьми виготовлялись атрибути до різних вистав. Із цією метою використовували ігрові вправи «Ігрова майстерня», «Тематичний вернісаж», партнерські створювальні проєкти.

Ігрова вправа «Ігрова майстерня» (для дітей підгрупи «Зацікавлені»).

Тема: «Виготовлення прикраси для задника сцени».

Мета: надати організаційної послідовності вмінням дітей працювати за зразком вихователя, показати алгоритм виготовлення прикраси «квітка» до вистави за казкою «Червона Шапочка».

Процедура виконання: вихователь розповідала про підготовку до вистави «Червона Шапочка», визначала з дітьми, які прикраси необхідні до задника сцени. Пропонувала одну з прикрас – «квітку», показувала зразок, процес виготовлення.

Дітям пропонували відтворити самостійно прикраси та розмістити їх позаду сцени.

Ігрова вправа «Тематичний вернісаж» (для дітей підгрупи «Виконавці»).

Тема: «Прикрашаємо декорації».

Мета: заохочувати дітей до самостійного прийняття рішення, планування дій, добору матеріалів для втілення запланованого результату.

Процедура виконання: вихователь пропонувала дітям взяти участь у виставі «Снігова Королева» як декораторам і роздавала всім учасникам схеми сцени. Завдання дітям: «Намалюйте на схемах сцени до вистави «Снігова Королева» ваші пропозиції щодо прикрашання декорацій. Враховуйте, що матеріалами для прикрас є тканина, папір і фольга».

Діти розглядали запропоновані матеріали, зверталися один до одного, висували ідеї, намагалися відобразити їх на схемах сцени, обговорювали результати. Далі самостійно підбирали матеріали та необхідні інструменти для роботи за власним ескізом. Вихователь запитувала дітей про їхні плани, виявляли, чи розуміють діти, як їм діяти, заохочувала до прийняття самостійних рішень. Підтримувала самостійні дії дітей, у разі необхідності надавала необхідну допомогу.

Партнерський створювальний проект (для дітей підгрупи «Спостерігачі»).

Тема: колективне виготовлення панно-декорації до вистави «Садко».

Мета: учити взаємодіяти в процесі сумісної творчої діяльності, пропонувати власні рішення та узгоджувати їх з однолітками, доводити власну ідею до результату за допомогою творчих рішень; виховувати відповідальність за власні дії перед колективом.

Процедура виконання: вихователь пропонувала дітям переглянути мультфільм «Садко» і створити декорації до однойменної вистави в групі.

Вихователь: «Я побачила, як вам сподобався мультфільм «Садко», і хочу запропонувати всім разом створити власний мультфільм у групі на

нашій сцені. Але для цього треба створити декорації, які відображують морський пейзаж, продумати матеріали, з яких їх буде виготовлено. Саме на дно морського царства потрапив наш герой казки, тому глядачам повинно бути зрозуміло, де він знаходиться».

Діти висували ідеї, намагались узгодити власні пропозиції з колективними, розробляли колективний план дій під керівництвом вихователя, у якому кожен мав певні обов'язки.

Результатом першого етапу формувального експерименту стали: збагачене предметно-розвивальне середовище групи. Так, батьками дітей було виготовлено предмети-замінники, що допомогли відобразити атмосферу театру в груповій кімнаті: сцена, куліси, костюмерна, перукарня. Ознайомлення дітей із театром, збагачення їхніх знань про театральні професії, створення ігрового простору для тематичної гри викликало жвавий інтерес дітей. Уже на першому тижні роботи з'явилися перші спроби дітей (підгрупи «Виконавці», «Спостерігачі») самостійно відобразити отримані враження за допомогою лялькового театру, нових атрибутів у грі. Діти виявляли обережність і відповідальність щодо атрибутики, костюмів, ляльок, особливо тих, у виготовленні яких брали безпосередню участь.

На тренувально-ігровому етапі роботи забезпечувався подальший розвиток різноманітних уявлень у дітей про дійсність та вміння використовувати їх для створення нових сюжетів, пов'язаних із грою «Театр». Було розроблено системну карту логічних дій ігрового проекту, у якій зазначалися елементи влаштування театру, опис рольових дій працівників театру. Так, до сюжету ігрового проекту «Театр», пов'язаних зі сценою й підготовкою до вистав, було виділено сюжетні лінії: «Гримерна кімната», «Робота костюмерної», «Майстерня з виготовлення декорацій та ляльок», «Концертна студія», «Акторська школа», «Хореографічний клас». У «фойє театру» дітьми було влаштовано гардероб і каса. Згодом, серед сюжетів, що обігравалися, з'явилися сюжетні лінії «Зимовий сад при театрі»

зі своїми працівниками, екскурсоводом; «Кафе» з відвідувачами; виставка дитячої творчості (на основі робіт дітей).

Із метою кращого опанування дітьми ролей створювалися карти ігрового проекту. Для цього, відповідно до теми гри, педагогом разом із дітьми було визначено перелік ролей, характерних для дитячого драматичного театру, естрадного театру, дитячого лялькового театру. Для вказаних видів театру визначались атрибути, які мали супроводжувати кожен роль (зовнішні ознаки, копії атрибутів, замісники). Наприклад, зовнішніми ознаками артиста естрадного театру є наявність костюмів та їх деталей для виступу на концерті, крім цього, у нього мають бути копії таких атрибутів, як мікрофон, сцена для виступу, а також декорації для розігрування вистав (куби, стільці тощо).

Для уточнення змісту ролей карти ігрового проекту було складено рольові портрети. Наприклад, зовнішній рольовий портрет директора театру включав такі атрибути: зовнішні ознаки – краватка; копії атрибутів – телефон; предмети-замісники – пластикова картка для розрахунку в банку, чек. Поведінковий рольовий портрет директора театру передбачав такі дії: приймає на роботу співробітників, розповідає про посадові обов'язки новим працівникам, слідкує за їх виконанням, виплачує заробітну плату, розраховується в банку. Для розвитку вміння добирати рольові дії, атрибути, елементи костюмів відповідно до кожної ролі використовували спеціальні вправи.

Ігрова вправа «Складання рольового кейсу».

Мета: для дітей підгруп «Організатори» та «Зацікавлені» – стимулювати до самостійного визначення ролі, добору рольових дій, атрибутів та костюмів; для дітей підгруп «Виконавці» та «Спостерігачі» – учити самостійно добирати атрибути та елементи костюмів, що символізують певну роль, перевіряти їх відповідність образу, доповнювати «кейс»; сприяти наочному засвоєнню змісту ролей у відповідності з темою гри.

Процедура виконання: вихователь пропонував дітям взяти участь у складанні рольових кейсів. Пояснював, що роботи дуже багато, тому треба розподілити обов'язки. Дітям із підгруп «Організатори» та «Зацікавлені» – доручалося визначити ролі, наявні у грі «Театр», описати відповідні рольові дії, атрибути та зробити малюнки костюмів. Дітям підгруп «Виконавці» та «Спостерігачі» доручали скласти «Рольові кейси» (добірки костюмів, атрибутів, елементів костюму, масок тощо) до кожної ролі, що виділена в карті ігрового проекту. У процесі вибору діти могли орієнтуватися на наявний у групі матеріал, заохочувалися пропозиції дітей щодо створення власноруч нових елементів та атрибутів (із паперу, тканини, фольги тощо). Вихователь звертала увагу дітей на те, що до «кейсу» мають потрапляти непошкоджені речі, тому дещо доведеться відремонтувати, підклеїти, пришити; на необхідність відповідального ставлення дітей до завдання. Для цього використовувались зауваження типу: «Якщо ви забудете про деякі деталі костюму, то актор не зможе відповідати ролі й вистава може зірватися». Для стимулювання дітей до висунування власних ідей щодо створення нових атрибутів до ролі, використовувалися непрямі підказки: «А чи можна якось змінити цей костюм, щоб він став підходити до ролі ...?». Такі підказки залишали за дитиною право вибору, прийняття власного рішення та його самостійного втілення.

Через певний час після складання «кейсів» дітям всіх підгруп пропонувалося повернутися до їх змісту з метою перевірки відповідності кожного кейсу ролі, доповнення їх новими атрибутами та елементами за необхідністю.

Особливу увагу на цьому етапі було відведено опануванню ролей ігрового проекту, розвитку рольових дій. Завдяки опосередкованому впливу створеного ігрового середовища діти виявляли інтерес до змісту кожної ролі, її характеру, особливостей, активно залучалися до тренувальних вправ, спрямованих на оволодіння тією чи тією роллю, робили пропозиції щодо їх кращого втілення.

Для формування вміння дітей вільно володіти рольовим змістом гри використовували проблемні ситуації, самостійні тренування.

Проблемна ситуація «Загубилися документи глядача».

Мета: розвивати вміння розв'язувати проблеми в ігровій ситуації згідно з роллю, яку на себе взяла дитина.

Процедура проведення: вихователь взяла на себе роль глядача, який загубив свої документи у глядацькій залі і звернувся за допомогою до контролерів. Дітям пропонували «перетворитися» на контролерів й розв'язати проблему глядача. Дошкільники по черзі пропонували своє розв'язання проблеми, це допомагало глибше проникнути в зміст ролі «контролер театру» відповідно до сюжету гри.

Самостійні тренування.

Мета: вчити дітей передавати образ за допомогою міміки, пози, жестів, рухів, основних людських емоцій на запропонований сюжет згідно зі змістом ролі.

Процедура проведення: вихователь пропонувала дітям обрати картку із зображенням ролі, продумати її образ і показати його учасникам тренування. Дітям надавали час (15-20 хвилин) для підготовки та самостійного тренування відображення міміки, пози, жестів, рухів біля дзеркала на запропонований сюжет згідно зі змістом ролі. Під час тренування дозволялися взаємотренування, коли діти спілкувались з іншими учасниками гри, щодо найбільш точного відтворення ролі.

Вихователь звертала увагу дітей не лише на відображення в ролі змісту гри, а також на опанування навичок рольового відображення. Для дітей підгрупи «Спостерігачі» використовували рольові тренування разом із вихователем за його прикладом («Ми з тобою будемо художниками-оформлювачами»); за його участі («Я буду артистом, а ти – майстром зачісок. Я сьогодні буду виступати з піснею на концерті. Яку зачіску Ви мені порекомендуєте?»).

Дітям підгрупи «Організатори» вихователь пропонував влаштувати взаємотренування з дітьми підгруп «Виконавці» й «Зацікавлені».

Наводимо тематику ситуацій для розігрування за ролями, які були обрані під час самостійних тренувань: «Прийом актора на роботу», «У костюмерній», «У майстра гриму та зачіски», «Готуємо сцену до концерту», «Готуємо глядацьку залу до концерту», «У гардеробі», «Зустріч із творчою людиною».

Для кожної підгрупи дітей використовували окремі ігрові вправи, спрямовані на оптимізацію їх рівня самостійності в ігровій діяльності.

Ігрова вправа «Парад ролей» (для дітей підгрупи «Зацікавлені»).

Мета: навчати дітей планувати гру, визначатися з рольовими діями відповідно до її змісту, узгоджувати власні рольові дії з діями партнера, виявляти незалежність, творчість; розвивати вміння працювати в парі, підтримувати прагнення взаємодіяти в грі, підтримувати партнера.

Процедура проведення: вихователь пропонувала дітям обрати собі ролі з теми вистави «Колобок» і програти діалоги з неї по черзі. Відповідно до обраних ролей, дітей розподіляли на пари (Колобок-Ведмідь, Колобок-Лисиця, Бабуся-Колобок тощо).

Вихователь: «Уявіть, що ми потрапили на кастинг акторів до вистави «Колобок». Претендентів багато, а ролей лише сім. Потрібно показати всю свою майстерність, щоб бути обраним на роль. Кожному з вас я роздам маски відповідно до ролі. У парі ви маєте домовитись, як краще спланувати та розіграти сцену з вистави між вами двома, як потрібно рухатися героям, які слова і коли говорити, як цікавіше представити себе в ролі».

Ігрова вправа «Обирай для себе роль» (для дітей підгрупи «Виконавці»).

Мета: навчати доповнювати ігрові дії та сюжетну лінію гри, розвивати в дітей самостійність та ініціативність, бажання реалізувати обрану роль за допомогою відповідного інструментарію; сприяти узгодженню власного результату гри з очікуваннями інших дітей.

Процедура проведення: у групі розміщувався стенд «Обирай для себе роль», який містив перелік ролей ігрового проекту зі схематичним відображенням змісту кожної ролі, атрибутів, що її супроводжують. Вихователь пропонувала всім дітям звернутися до нього, обрати собі на день певну роль і виконувати її. Для підтвердження вибору дитині видавався бейдж із зазначенням ролі.

Під час тренування вихователь приділяла особливу увагу дітям підгрупи «Виконавці». Вона спостерігала, яку роль обрала дитина, як її виконує, чи відповідають її дії змісту ролі. Наприклад, вибір Ірою Д. ролі буфетниці з кафетерію у холі театру, передбачав її участь у роботі помічника вихователя – вона допомагала накривати й прибирати столи до обіду, ознайомлювала всіх із меню, розносила хліб, чай, бажала дітям смачного тощо. Ігрові дії та сюжетну лінію гри дівчинка доповнювала за допомогою вихователя, який пропонував дії на вибір. Запитання до дівчинки: «Що тобі сподобалося робити в ролі буфетниці? Що ще ти могла б виконувати в цій ролі?». Наступного дня вихователь спостерігав, як дівчина розширила рольові дії, наскільки самостійно вона їх виконувала, чи зверталася за допомогою.

Ігрова вправа «Відділ кадрів» (для дітей підгрупи «Спостерігачі»).

Мета: розвивати в дітей уміння розподіляти ролі, обґрунтовуючи своє рішення, планувати та передавати зміст рольових дій, сприяти вияву активності та ініціативності під час відтворення певної ролі, розумінню необхідності дотримання певних рольових дій, розробки сюжету гри та відповідності ролі цьому сюжету; сприяти урізноманітненню ігрових дій, творчому пошуку, спрямованості на досягнення результату гри.

Процедура проведення: серед дітей підгрупи «Спостерігачі» призначалися двоє дітей на ролі працівників відділу кадрів театру. Інші діти зверталися до них із метою пошуку роботи, розповідали про свій «досвід роботи» (ролі, які вже виконували під час ігор), розповідали про «професійні здібності» (яку роль у грі міг би й хотів взяти на себе). Відділ кадрів

розглядав заявку і пропонував з-поміж наявних місць роботи в театрі (перукар, актор, працівник сцени, охоронець, касир-білетер тощо) дві-три вакансії, обґрунтовував свій вибір. Наприклад:

Настя Х.: Яку роботу ви шукаєте? Ким би хотіли працювати в нас?

Діма М.: Я можу щось лагодити, ремонтувати меблі, будувати споруди.

Настя Х.: У нас є вільне місце працівника сцени. Хочете спробувати? Вам потрібно буде перевіряти й лагодити сцену напередодні вистав, розставляти стільці в залі, рахувати, щоб на всіх глядачів вистачило. Ремонтувати меблі.

Діма М.: Так, я хочу бути працівником сцени. Я можу вже сьогодні працювати?

Настя Х.: Так. Можете сьогодні розпочати працювати працівником сцени. Візьміть свій бейдж.

Використання означених вправ для всіх трьох підгруп дітей було спрямоване не лише на процес опанування дітьми певної ролі, а також на застосування ними нових засобів партнерської взаємодії у грі, розвиток рольового мовлення. Кожне ігрове заняття мало змагальний інтерес: за найбільш успішне виконання ролі, вияви творчості діти отримували бейдж із зазначенням опанованої ролі, що давало їм можливість обирати її самостійно поза розподілом ролей у групі.

Із метою усунення та розв'язання конфліктних ситуацій під час розподілу та розігрування ролей, педагогом практикувалися «зустрічі» з Паном Етикетом, розучування мирилок, застосування психологічних етюдів морально-етичного напрямку («Попроси», «Будь ввічливим», «Паличка-виручалочка», «Диво єдності», «Квітка примирення») [140; 193].

Особлива увага педагога приділялася стимулюванню та підтримці творчих виявів дітей під час розігрування ролей. Для цього вводили вправи на розвиток акторської майстерності: «Творчі хвилинки», «Хвилинки-презентації», етюди на розвиток міміки, жестів («Клоуни», «Вальс квітів»,

«Гроза», «Два їжачки», «Вовк і заєць») [103], словесні ігри («Рольова гімнастика», «Потяг») [193].

Ігрова вправа «Творчі хвилинки».

Мета: стимулювати вияви творчої активності, самостійності, сприяти отриманню задоволення від власних творчих пошуків, прагнення до самореалізації, підтримувати інтерес до виступів однолітків.

Процедура проведення: вихователь пропонувала дітям підгруп «Організатори» та «Зацікавлені» уявити себе учасниками концерту й підготувати невеличкий виступ (танок, пісню, читання віршів, читання монологу з якогось оповідання). Бажаючі мали декілька хвилин для виступу на імпровізованій сцені.

Вправа не вимагала організації одразу всіх дітей, номери готували за бажанням. Вдалі виступи однолітків, відзначення їх вихователем стимулювали інших дітей до виявів творчості. Так кожного разу, коли вихователь пропонувала дітям пограти у «Творчі хвилинки», з'являлось все більше бажаючих, урізноманітнювалися номери. Орина З. запропонувала показати, як проходить дефіле в модельній школі; Данило Ш. показав основні рухи школи бойових мистецтв, яку відвідує; Настя П. захотіла організувати виставку власних малюнків.

Ігрова вправа «Хвилинки-презентації».

Мета: стимулювати творче осмислення образного змісту, утілення його в ролі, учити виконувати обрану роль до кінця, сприяти виникненню мотивації досягнення успіху.

Процедура проведення: дітям підгруп «Виконавці» та «Спостерігачі» пропонували витягнути з «чарівного мішечка» по одній картці, на якій зображено відомого персонажа казки чи мультфільму. Вихователь: «У кожного з вас є картка із зазначенням героя, якого вам потрібно зобразити. Крім вас, ніхто не повинен бачити, що вказано у вашій картці. Ви маєте показати сценку з цим героєм, щоб інші вгадали, хто він. Для цього можете використовувати костюми, атрибути, зачитувати слова героя з казки чи

мультфільму». Якщо дитина відчувала труднощі, розгубленість, їй ставились навідні запитання типу: «Що відчуває твій персонаж? Який він? Про що мріє? Чим любить займатися?». Після вдалого показу, коли інші змогли відгадати героя, вихователь пропонувала обговорити поведінку героя, визначити, як ще можна було б показати цей персонаж.

Вправа на розвиток пантоміміки «Угадай, що за звір».

Мета: розвивати вміння передавати знайомий образ за допомогою міміки та жестів, перевтілюватися в обраний образ, учити дотримуватись уведених правил.

Процедура проведення: дітям було надано завдання за допомогою міміки та жестів зобразити тварину. Вихователь пропонував одним дітям загадати тварину, а іншим учасникам вправи її відгадати. Правилами гри було передбачено показувати тварину мовчки, зображати героїв тільки відомих дітям казок, не повторювати вже загаданих тварин. Під час виконання вправи вихователь слідкував за дотриманням правил.

Ігрова вправа «Розучування мовленнєвих штампів».

Мета: розвивати зв'язне, творче мовлення дітей, виразність мовлення під час розігрування ролей, збагачувати словник дітей; уточнити та поглибити знання про зміст ролі; виховувати інтерес до змісту гри.

Процедура виконання: вихователь пропонувала прослухати запис розмови костюмера та актора й відповісти на запитання: «Із чого розпочали розмову костюмер та актор?», «Як ще можна вітатися?», «Із яким проханням звертається до костюмера актор?», «Що відповідає йому костюмер?», «Як подякував актор костюмеру за допомогу в підборі костюму?», «Як відповів йому костюмер?», «Що сказав актор костюмеру після вистави?». Діти висловлюють свою думку про те, як проходить розмова, про що домовляються учасники.

Вихователь: «Як звертаються один до одного учасники розмови?». Діти відповідають на запитання. Пропонують такі звернення та відповіді в розмові костюмера і артиста: 1) костюмер: «Добрий день!», «Візьміть, будь ласка,

Ваш костюм (ляльку), він у повному порядку», «Давайте, я допоможу Вам одягтися», «Дякую. Скажіть, будь ласка, як Ви виступали?», «Візьміть, будь ласка, костюм у ремонт – на ньому відірвалися гудзики (стрічки) тощо»; 2) артист: «Добрий день!», «Дайте мені, будь ласка, костюм ... (ляльку, деталь до мого костюму)», «Допоможіть, будь ласка, мені вдягтися. Дякую!», «Дякую, візьміть, будь ласка, костюм. У нього відірвався гудзик (стрічка)».

Вихователь пропонує повторити мовні штампи розмови і скласти вдома свої варіанти розмови: директора театру й артиста; гримера й артиста; глядача та касира.

Із метою включення батьків до експериментальної діяльності, вихователями груп було запропоновано влаштування «Домашньої школи гри». Відповідно до розроблених рольових портретів батькам у домашніх умовах пропонувалося розіграти певні рольові дії спільно з дітьми, створити домашній рольовий театр.

Для визначення та вивчення правил гри проводилося партнерське заняття, під час якого дітям пропонували виділити правила, яких слід дотримуватися під час гри в театр. Для цього було введено ролі «маленьких правознавців», завданням яких став пошук порушень правил її учасниками під час гри й аналіз того, до чого це призводить.

Після серії завдань було організовано безпосередню гру дітей із теми проекту. Вона була спрямована на виникнення дружніх партнерських взаємин та ігрових об'єднань за інтересами, на вміння дітей самостійно справедливо розподіляти ролі, розв'язувати в етично прийнятій формі конфлікти без звернення до дорослого, виховання наполегливості в досягненні запланованого результату гри.

Результатом роботи на цьому етапі стали вміння, набуті дітьми: самостійно організовувати гру, спрямовувати рольові стосунки; дотримуватися правил гри; здійснювати партнерську взаємодію, розгортати сюжет.

На самостійно-діяльнісному етапі ігрового проекту педагог ставив за мету виховання в дітей цілеспрямованості та наполегливості в реалізації ігрових ролей та змісту гри, виявів активності та незалежності під час вибору сюжетної лінії, стимулювання виявів творчості в ігровій діяльності. Для її реалізації системні карти логічних дій ігрового проекту було доповнено новими сюжетними лініями та мовленнєвими штампами. Наводимо приклади цієї діяльності.

Сюжетно-рольова гра «Театр» – підготовка до виступу на концерті.

Мета: створити умови для самостійної ігрової діяльності дітей.

Процедура виконання: вихователь пропонувала дітям виступити в молодшій групі з концертом, присвяченим дню народження дитячого садка. Наводимо фрагмент організації підготовки до виступу на концерті.

Вихователь: «Як ви вважаєте, чи готові ми сьогодні виступити з концертом?», «Що потрібно для проведення цікавого концерту?». Діти висловлювали думку, що до концерту треба підготуватись і складали перелік дій до підготовки, обговорювали можливі сюжетні дії. Наприклад, під час підготовки до виступу на концерті для взаємодії «костюмер-артист» було визначено такі змістовні лінії: 1) костюмер – робить зовнішній огляд костюмів (їх елементів, масок, ляльок); видає костюми (ляльок) та атрибути до них; допомагає правильно вдягтись артистам; збирає костюми (ляльок) та їх елементи після виступу, охайно складає їх на місце; якщо костюми чи атрибути потребують ремонту, віддає їх майстрам із ремонту; 2) артист – приходить до костюмерної, бере костюм (деталі костюму, ляльок, атрибути) відповідно до своєї ролі; одягає костюм і слідує за його охайністю; грає у виставі; здає костюм до костюмерної.

Сюжетно-рольова гра «Театр».

Мета: сприяти реалізації самостійної ігрової діяльності дітей; стимулювати спрямованість дітей на життєтворчі вияви в грі, цілеспрямованість у реалізації ролі та змісту гри; підтримувати інтерес дітей

до гри та бажання включатися в ігри однолітків, спільно користуватися атрибутами гри; розширювати зміст ігрового проекту.

Процедура проведення: вихователь пропонувала дітям самостійно організувати гру, самостійно розподілити ролі, обговорити правила, зміст сюжету та варіанти його розвитку. Далі керівництво педагога переходило в приховану форму, він брав участь у спільній із дітьми грі, виконував одну з неголовних ролей, підтримував вияви самостійності дітей. Наводимо приклад сюжетно-рольової взаємодії:

Вихователь: Діти, сьогодні ми з вами пограємо в «Дитячий естрадний театр». Як ви вважаєте, які ролі є у театрі? Хто головний у театрі?

Діти: Головний у театрі директор.

Вихователь: Згодна. Хто в нас хоче бути директором? (Данило Ш. висловив бажання). Тоді, Данилку, вибирай собі команду, із якою будеш працювати. Назви, хто працює в театрі?

Данило Ш. домовився з дітьми, визначив, хто буде виконувати ролі артистів, ведучого, режисера, декоратора, костюмера, гримера, робітників сцени, касира-білетера, охоронців. Вихователь зверталась до дітей, які залишилися без ролей.

Вихователь: Давайте згадаємо, хто приходить на виставу до театру?

Діти: До театру приходять глядачі.

Вихователь: А що роблять глядачі в театрі?

Діти: Глядачі купують квитки на виставу, обирають квіти для артистів, готують для них маленькі сюрпризи, готуються до відвідування театру – красиво вдягаються, зачісуються.

Вихователь: А де ж ми будемо купувати квіти для артистів?

Діти: А в нас біля театру буде квітковий магазин.

Вихователь: А хто буде продавцями квіткової крамниці? (Женя Т. та Настя К. виявили бажання). Що потрібно продавцям? Що вони роблять?

Женя Т.: У квіткову крамницю привозять квіти, щоб ними торгувати. А ще продавці виготовляють прикраси для букетів. Продавці слідкують, щоб

полиці крамниці не залишались порожніми й мають вчасно повідомляти постачальників, скільки необхідно квітів.

Вихователь: А хто такі постачальники? І де вони беруть квіти?

Діти висували свої пропозиції, обговорювали варіанти відповіді на запитання.

Настя К.: А ще квіти можна зробити з кольорового паперу.

Вихователь: Добре, тоді ви можете займатися влаштуванням своєї крамниці. Відпустимо наших глядачів готуватися до концерту.

– Данилко, хто буде в тебе робітниками сцени? (Назар Л., Влад С. – висловили бажання). Хлопці, а чим займаються робітники сцени? На що звертають увагу? Що їм для цього потрібно?

Назар Л.: Вони готують глядацьку залу – завозять стільці на машині, розставляють їх, перевіряють, щоб не було зламаних. Треба, щоб інструменти були: молоток, плоскогубці.

Влад С.: Перевіряють, щоб сцена була готова до виступу.

Вихователь: Молодці, знаєте, що робити. Тоді отримуйте бейджі «Робітник сцени» – можете починати виконувати свої обов'язки.

Вихователь пропонувала кожному учаснику гри розповісти про свої обов'язки, визначити атрибути, які потрібні для виконання ролі. Після бесіди діти самостійно займалися підготовкою до гри. Режисер разом з акторами планував виставу, ведучий проговорював, як і кого він буде представляти, декоратори малювали прикраси для концертної сцени, костюмери та гримери готували артистів по черзі до виступу (робили зачіску, макіяж, добирали елементи костюмів), касир-білетер готував квитки для продажу з позначкою «Концерт».

Наприкінці концерту глядачі гучно аплодували, дарували квіти та сюрпризи артистам. На згадку про концерт глядачам дарували квитки.

Під час гри вихователь стежив за виявами самостійності в ігровій діяльності дітей різних підгруп та стимулював їх за допомогою таких прийомів.

Для дітей підгрупи «Організатори» було застосовано такі словесні та ігрові прийоми: запитання, пояснення, використання жартів.

Мета: підтримувати вияви толерантного лідерства.

Процедура проведення: у процесі гри вихователь задавав запитання, які уточнювали зміст ролі відповідно до його емоційного наповнення. Наприклад: «А як має розподіляти обов'язки добрий керівник?».

Приклад пояснення: «Якщо керівник не бажає враховувати думки своїх підлеглих, то їм це не сподобається й вони звільняться».

Приклад використання жартів: «Ой, хто це бурчить, як старий буркотун, невже Данило? Ти в нас який директор: добрий чи суворий?».

Для дітей підгрупи «Зацікавлені» було застосовано такі словесні та ігрові прийоми: вказівки, уявні ситуації.

Мета: стимулювати розв'язання конфліктів засобами рольової взаємодії.

Процедура проведення: у процесі гри вихователь надавала вказівки: «Спробуй розв'язати цей конфлікт, як вчив Пан Етикет», «Перевір, чи всі згодні з твоїм рішенням».

Наводимо приклади уявних ситуацій. Перша ситуація для ролі режисера: «Уяви, як би цей конфлікт розв'язав справжній дорослий режисер. Що б він сказав, як подивився?». Друга ситуація для ролі декоратора: «Давай, уявимо, що всі погодилися з твоєю ідеєю про рожеве тло оформлення сцени, як на ньому будуть виглядати декорації, костюми акторів».

Для дітей підгрупи «Виконавці» було застосовано такі виховні прийоми: оцінювання ігрової діяльності, використання жартів.

Мета: заохочувати до прийняття самостійних рольових рішень, підтримувати вияви самостійності.

Процедура проведення: вихователь під час гри пропонувала дитині обрати рольове рішення згідно з ситуацією. Наприклад, у реалізації «дитиною-виконавцем» ролі костюмера їй було запропоновано створити кілька варіантів костюмів й обрати, який краще пасує артисту.

Вихователь запобігала ситуації, коли дитина вагалась у виборі чи самостійному прийнятті рішення. Наприклад, «декоратору» вихователь говорила: «Я вважаю, що твоя ідея досить вдала й тільки ти впораєшся з її виконанням».

Для дітей підгрупи «Спостерігачі» було застосовано такі наочні та ігрові прийоми: показ дії зі словесним супроводом, гра-інсценізація.

Мета: підтримувати вияви активності дітей під час реалізації ролі, стимулювати висловлення власної думки, відтворення своїх рішень, виховувати вміння дотримуватися правил гри.

Процедура проведення: вихователь під час гри спостерігала за діями дітей підгрупи «Спостерігачі», підказувала, як розширювати рольові дії. Наприклад: «Якби я була касиром, я б спочатку порахувала скільки квитків необхідно для продажу на виставу. Потім би я зустрічала глядачів, посміхалася їм, пропонувала купити квитки й розповідала, хто буде виступати під час концерту». Потім вихователь пропонувала дітям відтворити запропоновані дії у грі-інсценізації.

За успішне оволодіння роллю, її розвиток і виконання, дотримання правил гри, передбачалися нагороди – «Корона успіху», що стимулювали інших дітей до кращих результатів у грі.

На завершальному етапі, оцінно-рефлексивному, ігровий проект переходив на більш високий рівень розвитку дитячої гри. На основі наявних знань, отриманих умінь та навичок планування та розвитку гри, діти виявляли самостійність під час її організації. Вони навчилися обходитися без допомоги та керівництва з боку дорослого, виявляли відповідальність щодо виконання обговорених правил гри та взятої на себе ролі в колективній грі, конфліктні ситуації розв'язувались без втручання дорослого за допомогою вивчених мирилок. При цьому діти навчилися дослуховуватися до думок інших учасників гри, виявляти критичність щодо рівня оволодіння ігровими діями, роллю, розкриттям сюжетної лінії.

Із метою підтримання інтересу дітей до гри на цьому самому рівні було проведено доповнення та розширення карти системних логічних дій ігрового проекту новими сюжетними лініями. Опишемо їх.

Ігрова вправа «Маленькі режисери».

Мета: учити дітей розширювати сюжет ігрових дій згідно з логікою побудови теми.

Процедура проведення: дітям пропонували перетворитися на маленьких режисерів. Вихователь розповідала, як гарно діти грали в гру «Театр» і пропонувала теми для розширення сюжету. Наприклад: відвідування лялькового театру малюками розширилось у тему гри «Дитячий садок»; набір до театру нових музикантів та співаків – «Музична школа». Далі вихователь пропонувала дітям самим придумати сюжетні лінії, надавала «запитання-підказки» та показувала відповідні картинки. Так, до теми «Відвідування театру родиною» діти згадали про гру «Сім'я»; до теми «Виплата працівникам театру зарплатні» діти знайшли картинку «Банк» і пропонували таку сюжетну лінію; до теми «Підготовка артистів до виступу» дівчата підбрали тему «Салон краси»; сюжетну лінію «Поповнення лялькового театру новими персонажами» перевели в тему «Майстерня з виготовлення іграшок», а потім «Іграшковий магазин»; розширили «Автостоянку для відвідувачів театру» відкриттям «Автопарку», «Заправної станції»; поповнення театральної костюмерної новими костюмами – «Швацька майстерня» – «Фабрика пошиття готового одягу»; ремонт у фойє театру – «Магазин товарів для ремонту» – «Торгівельний центр»; хворе горло у співака з вистави – «Відвідування хворого лікарем» – «Лікарня» тощо.

Розширення сюжетних ліній потребувало додаткових знань, інформації про нові професії, виготовлення нових атрибутів. На цьому етапі діти вже самостійно займалися пошуком інформації про цікавий для них сюжет, у цьому їм допомагали батьки. Було розроблено «теку гри», у якій кожна дитина за допомогою батьків схематично (у вигляді картинок із журналів, фотокарток, наліпок, власних малюнків) намагалася відобразити зміст цікавої

їй ролі, елементи костюму, атрибути, що її супроводжують, дії, які їй притаманні тощо. Результатом цієї діяльності стали виготовлені дітьми теки «Виступи артистів», «Ляльковий театр», «Костюми казкових героїв», «Що для кого?» (зображення форми одягу для різних професій) тощо.

Стимулювало інтерес до гри ведення дітьми альбому ігрового проекту. Опишемо його.

Складання «Альбом нашої гри».

Мета: підтримувати оцінні дії дітей, розширювати змістові лінії гри першого, другого та третього порядку.

Процедура проведення: протягом підготовки та проведення гри вихователь спільно з дітьми збирав фотографії, картинки з журналів та газет про театр, невеличкі атрибути, які виготовляли до гри (малюнки декорацій, квитки, афіші, паперові маски, малюнки костюмів до кожної ролі тощо). Ці матеріали розміщували в альбом діти, оформлювали разом із вихователем згідно зі своїми задумами. Альбом зберігавсь у доступному місці, тому діти мали можливість доповнювати його самостійно. Так, за бажанням діти переглядали, систематизували матеріали, робили невеличкі записи, підписували разом із вихователем під фотографіями імена дітей, які виконували ролі тощо.

Наприкінці оцінно-рефлексивного етапу, згідно з технологією психолого-педагогічного проектування (Т. Піроженко) організовували бесіду-спогад [178]. Опишемо її.

Бесіда-спогад «Як ми грали в театр».

Мета: оцінити рівень вихованості самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності.

Процедура проведення: вихователь пропонував запитання для обговорення. Ключовими запитаннями бесіди були такі: «Із чого почалася гра? Що вдалося, а що – ні? Які труднощі виникали у процесі гри? Завдяки чому вдалося їх розв'язати? Що вдалося легко? Важко? Чому? Які нові слова ми вивчили? Що цікавого дізналися? Які ігри ви самі влаштували вдома? А

що в грі вважаєте найцікавішим? Що хотілося б повторити? Хто, кому й чим допоміг? Хто з ким грався залюбки? Хто з ким затоваришував? Які правила поведінки визначили під час гри? Чому? Перед ким кожен із вас хотів би похвалитись? Чим? Як ми навчилися під час ігор розв'язувати конфлікти? Що ми можемо робити самостійно?».

Вихователь давала дітям зразок аналізу спільних та індивідуальних досягнень, невдач, щоб підкреслити їх значення для всієї групи. Наприклад: «Я була приємно здивована, коли побачила, як наша Ганнуся вміє робити зачіски, вона була як справжній перукар», «Я пишалася тим, як Софійка допомагала іншим організувати гру в театр, якою ввічливою була з товаришами».

Із метою підкреслення досягнень дітей у грі, кожному вручали медаль відповідно до його досягнень. Були підготовлені медалі «За цікаві ідеї», «За значний вклад у спільну справу», «За вміння розв'язувати конфлікти», «За краще перевтілення», «За організаторські вміння».

Вихователь пропонувала дітям висунути нові ідеї для організації нової гри, підтримуючи найменші ініціативи дітей: «У які нові ігри хотілося б пограти? Що ви хотіли б дізнатися нового? Яку нову гру ви можете організувати самі?».

Підсумком оцінно-рефлексивного етапу стала презентація самостійних ігрових навичок дітей у формі свята «День самостійної дитини».

Мета: навчити дітей переносити отриманні знання у власне життя, усвідомлено ставитися до отриманого досвіду; розвивати вміння самоаналізу; учити радіти своїм та чужим успіхам; плекати вияви самостійності в організації нової гри, підтримувати творчі задуми.

Процедура проведення: напередодні свята вихователь запропонувала дітям відповісти на запитання «Яку дитину можна назвати самостійною? Хто з вас може назвати себе самостійним?».

Діти відповідали на запитання, називали, що вони хотіли б зробити самостійно, як вони можуть взяти участь у Дні самостійної дитини. Усім дітям вихователь дарував бейджі «Я самостійна дитина».

Зранку діти брали участь у ярмарку самостійних поробок, покупцями якої були батьки, вихователі, діти інших груп. Продавці рахували виручені гроші, приймали рішення щодо їх витрачення.

Діти самостійно проводили ранкову гімнастику, яка завершувалася «Парадом казок». Діти познайомили всіх з афішами вистав, які пройдуть у День самостійної дитини. Після сніданку діти готували атрибути та костюми до гри «Театр казок». Вихователь об'єднала дітей у підгрупи для показу репертуарних казок театру в різних групах закладу. Для «гастролей» обрали такі казки: «Ріпка» (для дітей груп раннього віку), «Колобок» (для молодшої групи), «Червона Шапочка» (для середньої групи). Діти самостійно розподілили ролі, підготували декорації та склали план дій. Вислуховували думки один одного, не допускали конфліктів, обговорювали зміст кожної ролі. Працювали самостійно в присутності вихователя, зверталися до неї лише в разі потреби.

Наприкінці Дня самостійної дитини було підготовлено «Свято ласунчиків», під час якого діти ділилися враженнями, отриманими протягом дня й куштували солодощі, на які самі заробили гроші під час ярмарку.

На завершальному етапі експериментальної роботи позитивні результати активності дітей стали очевидними. Так, дошкільники самостійно підходили до карти-схеми сюжетно-рольової гри «Театр» і коментували зображення, обговорювали його один з одним, ставили на цю тему запитання вихователю. Діти із задоволенням готували індивідуальні виступи з віршами, танцями, загадками для участі в грі-концерті. З'явилась ініціативність у виборі казки для інсценізації, вони самі обирали тему, розподіляли ролі, добирали костюми та атрибути, домовлялися між собою про послідовність дій і висловлювань. Самостійно організовували сюжетно-рольову гру в сюжетних центрах «Костюмерна», «Гримерна»: розподіляли ролі, вели між

собою діалог відповідно до визначених рольових образів, правильно використовували копії інструментів та замісників, підбирали деталі костюмів, ляльок; дотримувалися своєї черги. Під час підготовки сцени до вистав, концертів самі створювали глядацьку залу: за власним бажанням будували вантажну машину, перевозили стільці, розставляли їх, оглядали цілісність. Найбільш активні діти самі пропонували себе на роль ведучого концерту, уміли представити глядацькій залі дитину-артиста. Майже всі діти виявляли бажання брати участь у підготовці свят, концертів, виявляли активність під час виконання рольових дій, підготовці концертної програми, дотримувалися встановлених правил, змісту сюжету, виявляли наполегливість у досягненні результату гри.

Зміни відбулись і на особистісному рівні – діти стали більш упевненими у своїх діях, активнішими, виявляли самостійність у більшості життєвих ситуацій. Так, Микита Ф., який відрізнявся нерішучістю й сором'язливістю, під час новорічних свят представив для своїх рідних концертну програму протягом 20 хвилин, яку сам готував спільно з молодшим братом. Він підготував пісню, розповідав вірші, танцював, загадував загадки.

Отже, система ігрових проєктів, організованих в умовах групових кімнат дошкільного навчального закладу, дозволила активізувати та спрямувати в необхідному напрямку педагогічну підтримку дорослих. Ефективність використання методу ігрових проєктів залежала від опанування цього методу педагогами. Крім педагогів, нам вдалося залучити до участі в проєктах батьків, які з інтересом поставилися до експерименту, дізналися з їх слів багато цікавого для себе й відкрили заново для себе своїх дітей.

Організація творчих ігор у вигляді втілення розроблених ігрових проєктів, дозволила підвищити активність самих вихованців через озброєння їх новими знаннями з різних тем, навичками ігрової діяльності, отримання соціального схвалення й підвищення власної зацікавленості до колективної справи.

Організація предметно-розвивального ігрового середовища в групі, спрямованого на проведення гри з теми проекту, сприяла виникненню самостійної гри дітей, дозволила розгортати сюжети гри відповідно до вибору дітей, спрямовувала їх на прийняття самостійних рішень.

Структура дослідження передбачала проведення контрольного експерименту, спрямованого на виявлення ефективності застосованої системи роботи з дітьми, їхніми батьками та педагогами з метою виховання самостійності у старших дошкільників в ігровій діяльності.

2.5. Порівняльна характеристика рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності на констатувальному та прикінцевому етапах

На прикінцевому етапі експерименту проводилося діагностичне обстеження рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності та порівняльний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Із метою проведення об'єктивного достовірного аналізу результатів, прикінцевий етап експерименту включав спостереження за дітьми в ігровій діяльності на основі розробленої на констатувальному етапі програми спостереження за ігровою діяльністю дітей. Спостереження проводилося за визначеними раніше критеріями самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: активність під час виконання рольових дій; незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі; обізнаність про роль та зміст гри; операціональність у виконанні ігрових дій; наполегливість у досягненні результату гри. Визначення рівнів вихованості самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності проводилось через обрахунок зваженого середнього арифметичного, отриманого на основі трьох сеансів спостереження за кожною дитиною в процесі сюжетно-рольових ігор «Родина», «Магазин», «Лікарня».

Результати, отримані під час спостережень на прикінцевому етапі, аналізувалися та зіставлялись із даними констатувального етапу експерименту. Динаміку результатів обстеження рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності подано в табл. 2.12 (експериментальна група) та 2.13 (контрольна група).

Таблиця 2.12

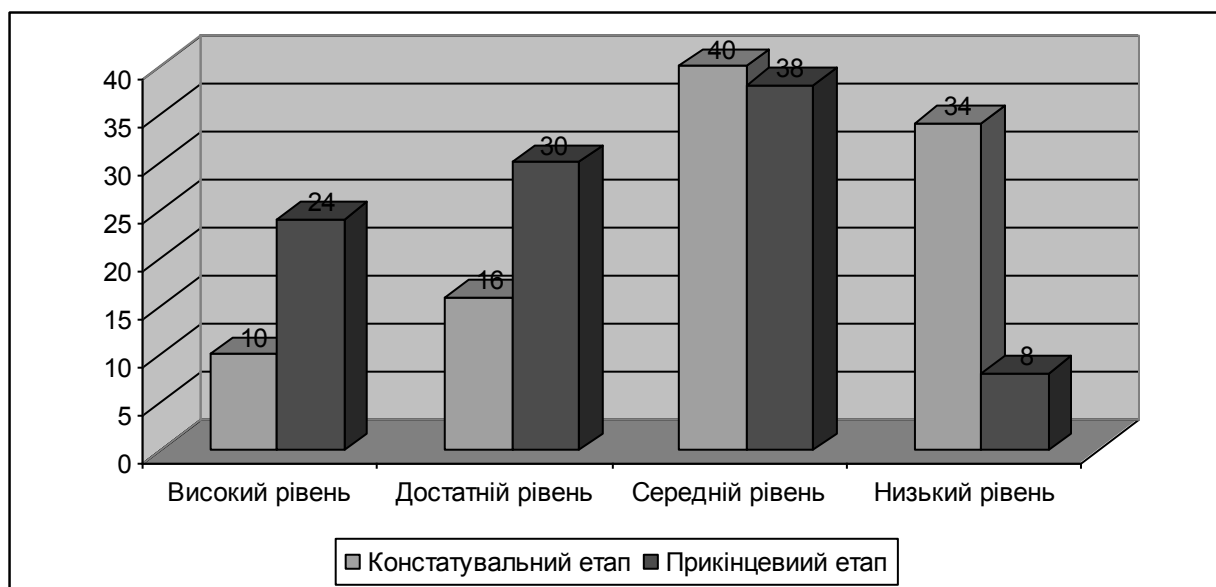
**Порівняльна характеристика рівнів вихованості самостійності
в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку в
експериментальній групі у % (констатувальний та прикінцевий етапи)**

Критерії та показники	Рівень							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Конст. етап	Прик. етап	Конст. етап	Прик. етап	Конст. етап	Прик. етап	Конст. етап	Прик. етап
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Особистісний критерій								
активність під час виконання рольових дій	14	18	22	34	32	34	32	14
незалежність у визначенні задуму гри	12	18	16	38	30	22	42	22
відповідальність за дотримання правил поведінки у грі	8	22	18	36	30	28	44	14
Діяльнісний критерій								
обізнаність з ігровими ролями та змістом гри	10	22	14	24	38	46	38	8
операціональність у виконанні ігрових дій	14	22	14	28	38	44	34	4
наполегливість у досягненні результату гри	6	22	18	22	40	42	36	14
Рівні вихованості самостійності								
Загальні результати	10	24	16	30	40	38	34	8

Проаналізуємо кількісні результати спостережень із метою визначення динаміки рівнів вихованості самостійності дітей експериментальної групи в ігровій діяльності до та після проведення цілеспрямованої формувальної роботи. Як видно з таблиці, високого рівня самостійності в ігровій діяльності досягло 24 % дітей (було 10 %); достатнього рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності досягло 30 % дітей (було 16 %); на середньому рівні залишилося 38 % дітей (було 40 %); на низькому рівні – 8 % дітей (було 34 %).

Для наочного сприйняття отримані результати спостережень в експериментальній групі дітей старшого дошкільного віку подано на діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1. Динаміка рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі

Звернемося до якісного аналізу результатів, отриманих під час спостережень за дітьми експериментальної групи. Спостереження засвідчило, що робота формувального характеру сприяла підвищенню рівня самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Так, відбулося значне зменшення кількості дітей, яких було віднесено до низького рівня розвитку самостійності в ігровій діяльності. В іграх дітей, що залишилися на низькому рівні, відбулися певні зміни. Вони стали більше

цікавитись іграми однолітків, брати в них участь, хоч і не зріс їхній рівень активності під час вибору та реалізації ігрової ролі. Відсутність прогресії рівня самостійності пояснюється їх нечастим відвідуванням дошкільного закладу через захворювання, різні сімейні обставини.

Вивчення виявів самостійності в дітей, що були віднесені до середнього рівня, засвідчило позитивну динаміку. Прикінцевий етап експерименту засвідчив збільшення їхнього рівня активності під час ігор з однолітками, появу незалежності у визначенні задуму гри, наполегливості в його реалізації, чого не було виявлено на констатувальному етапі. Наприклад, Максим Б. (ЕГ) на констатувальному етапі був неактивним і нерішучим під час виконання ігрових дій, керувавсь ігровим бажаннями інших, вступав до гри лише за пропозицією більш активних однолітків. Наведемо фрагмент протоколу констатувального етапу експерименту:

Андрій В. (констатувальний етап – низький рівень) під час сюжетно-рольової гри «Родина» пропонує новий сюжет: у будівлі згасло світло, викликали електрика, роль якого він буде виконувати. До гри заохочує Максима Б.

Максим Б. (констатувальний етап – низький рівень): Я не знаю, як у це грати, хай краще Богдан буде.

Андрій В.: Я тобі покажу. Ми з тобою як справжні електрики все полагодимо і в людей буде світло, запрацюють телевізори, комп'ютери...

Максим Б.: А що будемо робити?

Андрій В.: Ми зараз з'єднаємо дроти ось тут і тут, щоб наша електростанція запрацювала (в'яжуть скакалки між деревами). Ура! Вийшло, наша електростанція запрацювала!

Участь Максима в іграх на формувальному етапі сприяла активізації його бажання визначати самостійно ігровий задум та реалізувати обрану роль, у його ігрових діях з'явилася цілеспрямованість, наполегливість, спрямовані на реалізацію ролі. Наведемо фрагмент протоколу прикінцевого етапу експерименту:

Максим Б. (прикінцевий етап – середній рівень): А я тоді буду лікарем для тварин. Мені теж інструменти лікарські знадобляться. Отут в мене буде свій кабінет, буду лікувати різних тварин, особливо собак. Хто до мене перший? Надю, ти до мене прийдеш свого песика лікувати?

Збільшення кількості дітей, що були віднесені до достатнього рівня, вплинуло на організацію самостійних творчих ігор дітьми, які відрізнялись глибиною сюжету, наявними ігровими правилами, розгорнутими ігровими діями. Порівняно з результатами констатувального етапу на прикінцевому етапі ці діти, крім власної ініціативи в ігровій діяльності, були спрямовані на активізацію однолітків із більш низьким рівнем для реалізації ігрового задуму. Розуміли необхідність узгоджувати з іншими учасниками свій задум, досягати спільного з ними результату. Подаємо фрагменти протоколів:

Софія В. (констатувальний етап – середній рівень): Настю, я сама буду на кухні готувати, не лізь, а то мені посуду не вистачить... (після нагадування експериментатора про правила поведінки під час гри) Але ж вона – донька, а я мама. Мені готувати потрібно, а вона заважає.

Софія В. (прикінцевий етап – достатній рівень): Акіме, Богдане, будете з нами грати в кафе? Ми з Танею вирішили, що я буду кухарем, а вона офіціанткою. Уже й меню склали ... (вислуховує ігрові задуми хлопців, які беруть на себе роль таксиста і клієнта). Ой лишенько! До нас уже клієнт завітав, а я ще нічого не готувала! Треба картоплю почистити, рибу, бульйон зварити... Усе, я на кухню!

Назар Л. (констатувальний етап – середній рівень): Я буду охоронником у магазині... Буду слідкувати, щоб нічого в магазині не вкрали (протягом гри знаходиться біля прилавку, спостерігає за діями продавця).

Назар Л. (прикінцевий етап – високий рівень): Охоронник злодіїв не боїться! Стояти, ви затримані. Мені доведеться доставити вас у відділок міліції... Ви хотіли вкрати чужу машину, хіба Ви не знаєте, що це злочин? (дістає «рацію») Богдане, прийом-прийом, – це другий, я взяв крадія на стоянці біля супермаркету – виїжджайте.

Проаналізуємо зміни, що відбулися протягом року в самостійній ігровій діяльності дітей контрольної групи (див. табл. 2.13).

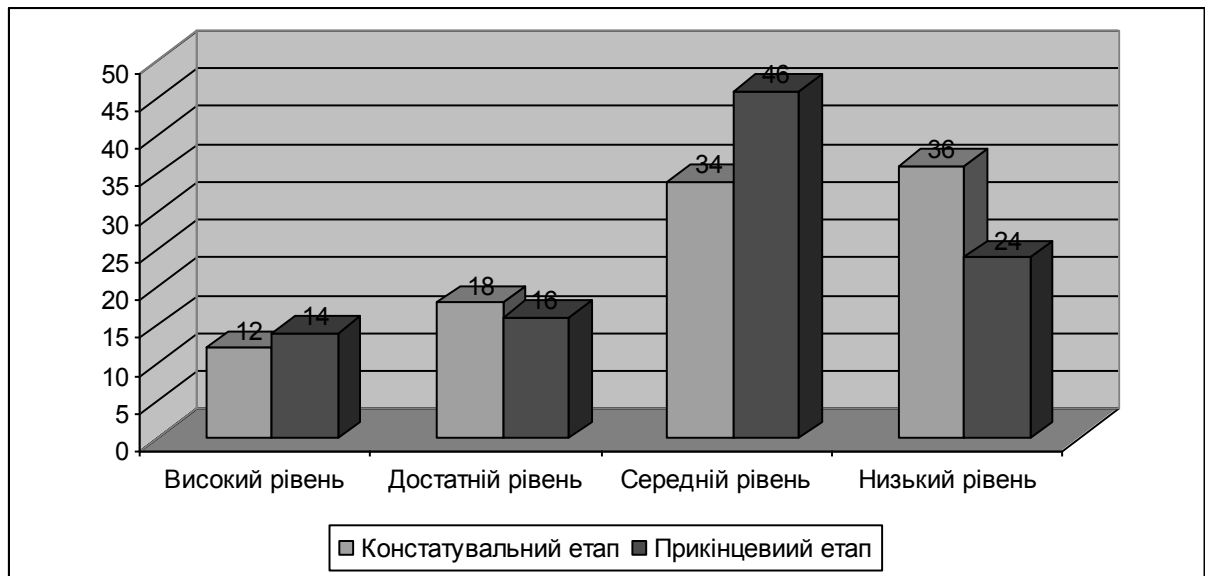
Таблиця 2.13

Порівняльна характеристика рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку в контрольній групі у% (констатувальний та прикінцевий етапи)

Критерії та показники	Рівень							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Конст. етап	Прик. етап	Конст. етап	Прик. етап	Конст. етап	Прик. етап	Конст. етап	Прик. етап
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Особистісний критерій								
активність під час виконання рольових дій	14	12	20	30	32	26	34	32
незалежність у визначенні задуму гри	6	12	24	32	34	30	36	26
відповідальність за дотримання правил поведінки у грі	10	16	24	24	28	30	38	26
Діяльнісний критерій								
обізнаність з ігровими ролями та змістом гри	12	14	20	20	34	50	34	16
операціональність у виконанні ігрових дій	12	16	20	18	30	46	38	20
наполегливість у досягненні результату гри	12	14	20	18	30	44	38	24
Рівні вихованості самостійності								
Загальні результати	12	14	18	16	34	46	36	24

Як бачимо з таблиці, у контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни. Так, на високому рівні було виявлено 14 % дітей (було 12 %); на достатньому рівні – 16 % дітей (було 18 %); на середньому рівні – 46 % дітей (було 34 %); на низькому рівні – 24 % дітей (було 36 %). Для зручності

наочного сприйняття отримані результати спостережень за дітьми контрольної групи представлено на діаграмі 2.2.

Діаграма 2.2. Динаміка рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку в контрольній групі

Згідно з отриманими даними розподілу дітей старшого дошкільного віку за рівнями розвитку самостійності в ігровій діяльності, провели порівняльну характеристику результатів контрольної та експериментальної груп (див. табл. 2.14).

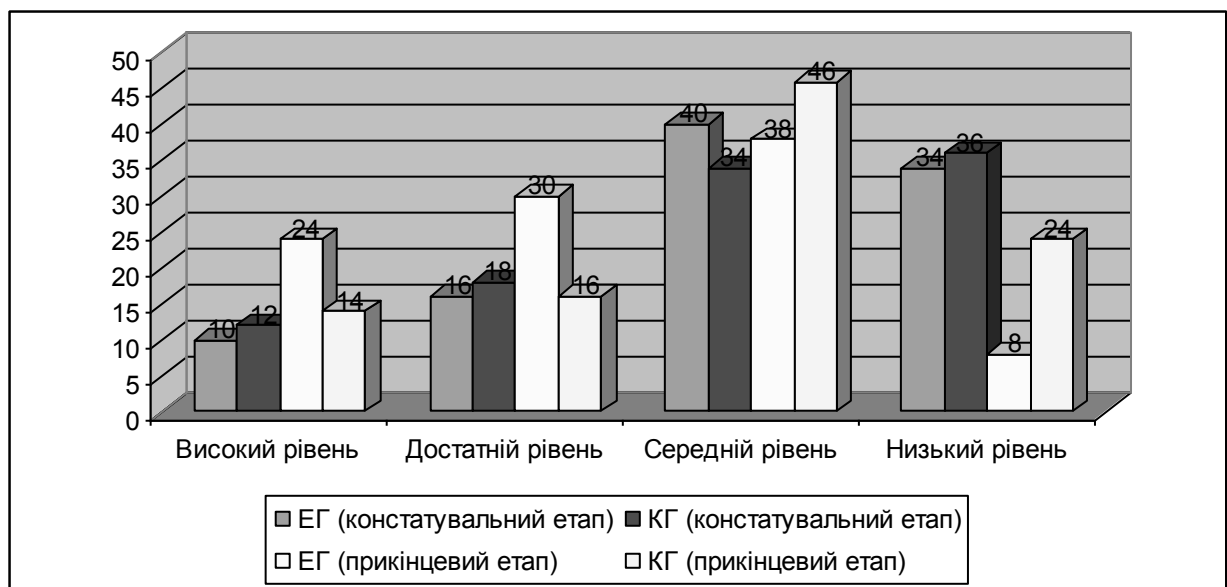
Таблиця 2.14

Динаміка рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	Констатувальний етап (%)	Прикінцевий етап (%)	Динаміка	Констатувальний етап (%)	Прикінцевий етап (%)	Динаміка
Високий	10	24	+ 14	12	14	+ 2
Достатній	16	30	+ 14	18	16	- 2
Середній	40	38	- 2	34	46	+ 12
Низький	34	8	- 26	36	24	- 12

Представлені результати засвідчують, що в експериментальній групі відбулися більш суттєві зміни. Так, зменшення кількості дітей низького рівня розвитку самостійності в ігровій діяльності в експериментальній групі становило 26 %, а в контрольній лише – 12 %. Достатній рівень дітей в експериментальній групі зріс на 14 %, у контрольній зменшився на 2 %. Кількість дітей із високим рівнем зросла в експериментальній групі на 14 %, у контрольній – тільки на 2 %.

Для зручності наочного сприйняття динаміку отриманих результатів представлено у вигляді діаграми 2.3.

Діаграма 2.3. Динаміка рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності в дітей старшого дошкільного віку (констатувальний та прикінцевий етапи)

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів вихованості самостійності дітей експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності в практику дошкільного навчального закладу.

Для оцінки ефективності запропонованої моделі виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, яку було впроваджено на формульованому етапі дослідження, та підтвердження

достовірності отриманих результатів застосували обчислення t-критерію Стьюдента [221].

Складено робочі гіпотези:

H_0 – відмінності в рівнях вихованості самостійності в ігровій діяльності в дітей старшого дошкільного віку з експериментальної та контрольної груп є випадковими, тобто формувальний експеримент не вдався;

H_1 – відмінності в рівнях вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку з експериментальної та контрольної груп є достовірними та значущими, тобто виховання самостійності в ігровій діяльності відбулося завдяки формувальному етапу експерименту.

Вихідні статистичні дані та кореляційна матриця наведені в додатку Н.

Проведемо розрахунок t-критерію Стьюдента за формулою:

$$t = \frac{\bar{X}_{\text{експ}} - \bar{X}_{\text{контр}}}{\sqrt{m_{\text{експ}}^2 + m_{\text{контр}}^2}}, \text{ де:}$$

$\bar{X}_{\text{експ}}$ – середнє арифметичне рівнів вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності з експериментальної групи;

$\bar{X}_{\text{контр}}$ – середнє арифметичне рівнів вихованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності з контрольної групи;

$m_{\text{експ}}$ – величина середніх помилок для експериментальної групи;

$m_{\text{контр}}$ – величина середніх помилок для контрольної групи.

У нашому випадку $t = 2,63$, що є коректним на рівні значущості 1 % ($p < 0,01$) згідно з таблицею граничних значень t-критерію Стьюдента. Отже, ми довели гіпотезу H_1 – зміни в рівнях вихованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку відбулися завдяки впровадженню запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності.

На основі узагальнення отриманих даних дійшли висновку, що розроблена модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності є доцільною та актуальною в умовах роботи дошкільних навчальних закладів. Ефективність її застосування залежить від

забезпечення таких педагогічних умов: цілеспрямоване озброєння дітей знаннями з предметного й соціального довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

Висновки з II розділу

1. Метою констатувального етапу експерименту було визначення рівнів вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Оцінка рівнів проводилася за виділеними критеріями та показниками. Особистісний критерій визначався за показниками: активність під час виконання рольових дій; незалежність у визначенні задуму гри; відповідальність за дотримання правил поведінки у грі. Показниками діяльнісного критерію були: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри; операціональність у виконанні ігрових дій; наполегливість у досягненні результату гри.

Відповідно до змісту виділених критеріїв та показників було схарактеризовано чотири рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що в дітей старшого дошкільного віку визначено такі рівні самостійності в ігровій діяльності: до високого рівня було віднесено 10 % дітей експериментальної та 12 % – контрольної груп; на достатньому рівні було виявлено 16 % дітей експериментальної та 28 % – контрольної груп; на середньому рівні було виявлено 40 % дітей експериментальної та 34 % – контрольної груп; до низького рівня було віднесено 34 % дітей експериментальної та 36 % – контрольної груп. Результати констатувального експерименту підтвердили, що низький рівень вихованості самостійності дітей в ігровій діяльності обмежує їхні можливості в плані прийняття самостійних рішень, реалізації власних бажань у грі, уміння встановлювати самостійно взаємодію з партнером у грі й досягати її результатів без допомоги інших. Це переконало в необхідності проведення цілеспрямованої роботи з дітьми старшого дошкільного віку з метою підвищення в них рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності.

2. Виокремлено педагогічні умови, що сприяють вихованню самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Серед

них: наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

3. Розроблено та впроваджено модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, що включала чотири етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

Метою інформаційно-ознайомлювального етапу було збагачення знань дітей за сюжетом гри; включення самих дітей у процес забезпечення умов гри засобами образотворчої та трудової діяльності; залучення батьків до спільних ігрових проєктів. Для її реалізації використовували такі методи та прийоми: спостереження, екскурсії, читання художніх творів, перегляд відеофільмів, мультфільмів, телепередач, бесіди з теми гри, бесіди із фахівцями, проблемні ситуації, показ способів виготовлення атрибутів.

Метою тренувально-ігрового етапу було стимулювання подальшого ознайомлення з тематичним полем ігрового проєкту; практичне використання дітьми самостійних рольових дій, залучення до розподілу ролей, їх безпосередня реалізація, тренування ігрових дій, стимулювання й підтримка творчих виявів у реалізації ролі, сприяння налагодженню партнерської взаємодії, з'ясування та вивчення правил гри; залучення батьків до організації відповідних тренувально-ігрових дій у домашніх умовах. Для її реалізації використовували методи: обговорення, моделювання, вправління, заохочення, тренування, взаємотренування, змагання, роз'яснення, безпосередня гра.

Метою самостійно-діяльнісного етапу була реалізація самостійної ігрової діяльності дітей; стимулювання їх спрямованості на життєтворчі вияви в грі, цілеспрямованість у реалізації ролі та змісту гри, підтримку інтересу до ігор та бажання включатись у гру однолітків; стимулювання бажання грати разом і спільно користуватися атрибутами гри; розширення

змісту ігрового проекту. Використовували такі методи: безпосередня гра, організована дітьми самостійно; вправління в навичках побудови діалогу за сюжетом ігрового проекту; елементи змагання.

Метою оцінно-рефлексивного етапу було стимулювання відповідального ставлення до гри, наполегливості в досягненні результату гри, критичності щодо оцінки себе та інших учасників гри, адекватного сприйняття й висловлення взаємооцінки, уміння планувати подальші ігрові дії, розширюючи зміст сюжету; стимулювання виявів творчості дітей під час гри; підтримка ініціативи розвитку ігрового проекту, прагнення діяти без сторонньої допомоги, звертатися по допомогу дорослого лише в разі потреби. Для її реалізації використовували методи обговорення, вправління.

4. Ефективність впровадження запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності підтверджено позитивними змінами, що відбулися в експериментальній групі: високого рівня самостійності в ігровій діяльності досягло 24 % дітей (було 10 %); достатнього рівня вихованості самостійності в ігровій діяльності – 30 % дітей (було 16 %); на середньому рівні залишилося 38 % дітей (було 40 %); на низькому рівні – 8 % дітей (було 34 %). У контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни: на високому рівні було виявлено 14 % дітей (було 12 %); на достатньому рівні – 16 % дітей (було 18 %); на середньому рівні – 46 % дітей (було 34 %); на низькому рівні стало 24 % дітей (було 36 %).

Отже, отримані результати дозволили зазначити позитивну динаміку рівнів вихованості самостійності дітей експериментальної групи в ігровій діяльності, що свідчить про ефективність запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності в практиці дошкільного навчального закладу.

Результати експериментальної роботи висвітлено в таких публікаціях автора: 5, 205, 206, 207, 211, 212.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено проблему виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; визначено критерії та показники, педагогічні умови цього процесу й експериментально апробовано ефективність їх реалізації.

1. Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури виявив, що самостійність розглядається дослідниками як морально-вольова якість особистості, характеризується певною сукупністю знань, умінь і навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вмінням самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації.

Визначено, що самостійність у дошкільному віці сприяє розвитку вміння обирати вид діяльності, осмислювати та визначати його мету, добирати все необхідне для її досягнення, співвідносити свої бажання та можливості, розмірковувати над планом дій.

2. У межах дослідження уточнено поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку», що розкривається як морально-вольова якість, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою до дорослого лише в разі потреби. У структурі самостійності дітей дошкільного віку виділено такі компоненти: вольовий (виявляється у певній самості дитини, у вмінні використовувати свою внутрішню силу з метою досягнення задуманого), поведінковий (виявляється в умінні дитини застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички), морально-ціннісний (виявляється у ставленні до себе, інших та ситуації), когнітивний (виявляється в обізнаності дитини, прагненні до пошуку нових знань, дослідницькій активності, ініціативності, критичності).

3. Виявлено, що саме гра має потенційні можливості для виховання

самостійності дитини дошкільного віку. З'ясовано, що у грі створюються умови для самостійної діяльності дітей, вияву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших ознак самостійності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, обрати напрям діяльності, який їй до вподоби, виявити свою індивідуальність. Порівняно з працею і навчанням, гра більше відповідає фізичним і психічним можливостям дошкільника, є для нього більш доступною.

Обґрунтовано сутність і структуру поняття «самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності». Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри.

У межах дослідження для виховної роботи з дітьми обрано метод ігрових проєктів, що створювало умови для активізації дитячої самостійної діяльності, розвиває мотивацію до неї, її практичну спрямованість; дозволяє розгортати виховний процес згідно з бажаннями та пропозиціями дітей, сприяючи тим самим становленню в них відповідальності за власне рішення, цілеспрямованості в досягненні поставленої мети; розвиває самостійність дітей засобами ігрової діяльності.

4. Проведене дослідження дозволило виокремити критерії (особистісний і діяльнісний) та показники, що характеризують рівень розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Показниками особистісного критерію самостійності в ігровій діяльності було визначено: активність під час виконання рольових дій, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальність за дотримання правил поведінки у грі. Показниками діяльнісного критерію самостійності виступили: обізнаність з ігровими ролями та змістом гри, операціональність у

виконанні ігрових дій, наполегливість у досягненні результату гри.

На основі визначених критеріїв та показників було схарактеризовано чотири рівні вихованості самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній, низький.

5. Ефективність роботи, спрямованої на виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, залежить від реалізації педагогічних умов: наявність системи знань дітей про предметне й соціальне довкілля; педагогічна підтримка виявів самостійності дітей в ігровій діяльності; організація предметно-розвивального ігрового середовища; занурення дітей в активну самостійну ігрову діяльність.

6. У дослідженні розроблено та апробовано модель виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, що охоплює чотири етапи: інформаційно-ознайомлювальний, тренувально-ігровий, самостійно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

Розроблена модель забезпечила підвищення інтересу дітей до ігрової діяльності, збільшення рівня їхньої самостійності під час гри: діти навчалися самостійно визначати задум гри, розподіляти ролі та виявляти цілеспрямованість у їх реалізації; самостійно здійснювати рольові дії; визначати правила поведінки у грі та відповідально ставитися до їх дотримання; виявляти наполегливість у досягненні запланованого результату гри; планувати подальші ігрові дії, розширюючи зміст сюжету. Виявляти бажання включатись в ігри однолітків і самостійно налагоджувати партнерську взаємодію в ігрових ситуаціях, уміння критично оцінювати власні ігрові дії та інших учасників гри, адекватно сприймати та висловлювати взаємооцінку. Вдалося зацікавити педагогів та батьків проблемою виховання самостійності дітей в ігровій діяльності, підвищити їхній рівень обізнаності щодо шляхів розвитку означеної якості, усвідомлення важливості виховного впливу дорослих на її становлення.

7. Результати дослідження показали, що впровадження запропонованої моделі виховання самостійності в ігровій діяльності є ефективним. Так,

кількість дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі, які досягли високого рівня, збільшилася на 14 %; достатнього рівня – на 14 %; кількість дітей із середнім рівнем зменшилася на 2 %; із низьким рівнем – на 26 %.

У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін: кількість дітей із високим рівнем вихованості самостійності в ігровій діяльності збільшилася на 2 %; кількість дітей із достатнім рівнем зменшилася на 2 %; кількість дітей із середнім рівнем зросла на 12 %; кількість дітей із низьким рівнем зменшилася на 12 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей становлення самостійності як особистісної якості в інших видах діяльності дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Авдулова Т. Игра : ее развитие на современном этапе / Татьяна Авдулова // Дошкольное воспитание. – 2008. – № 8. – С. 28-33.
2. Адамів Г. С. Формування у студентів педагогічного училища пізнавальної самостійності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Галина Степанівна Адамів. – К., 2003. – 21 с.
3. Акулова Е. Формируем у детей самостоятельность и ответственность / Елена Акулова // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 9. – С. 52-58.
4. Алексеєнко-Лемовська Л. В. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в театральній-ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Людмила Владиславівна Алексеєнко-Лемовська. – Ялта, 2009. – 266 с.
5. Аматьєва Е. П. К проблеме изучения уровней самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности / Е. П. Аматьєва, М. В. Савченко // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения: сборник материалов XXVIII Международной научно-практической конференции / Под общ. ред. С. С. Чернова. – Новосибирск : Издательство НГТУ, 2012. – С. 258-265.
6. Аматьєва О. П. Використання театралізованих ігор у корекційній роботі з дітьми старшого дошкільного віку / О. П. Аматьєва // Ціннісні пріоритети у ХХІ ст. : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – С. 93-96.
7. Аматьєва О. П. Формування базових якостей особистості як складова розвитку життєвої компетентності дошкільника / О. П. Аматьєва, М. В. Савченко // Матеріали наукової конференції СДПУ / Укладач В. К. Сарієнко. – Слов'янськ, 2008. – С. 3-6.
8. Андрейчик О. Організація співпраці дошкільного навчального закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності /

Оксана Андрейчик // Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. – Вип. 2. – Київ, 2011. – С. 15-22.

9. Анохин П. К. Идеи и факты в разработке теории функциональных систем / П. К. Анохин // Психологический журнал. – 1984. – т. 5. – С. 107-118.

10. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основа, 2005. – 239 с.

11. Артемова Л. Моделі структур дидактичної гри та ігрових стосунків / Любов Артемова // Дошкільне виховання. – 2005. – № 4.– С. 6-7.

12. Артемова Л. В. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят : кн. для вихователів дит. садків та батьків. – К. : Томіріс, 1995. – 112 с. : іл.

13. Артемова Л. П. Ознайомлення старших дошкільників із працею та професіями дорослих. Рання профорієнтація дошкільників / Л. П. Артемова, Г. В. Сова // Дошкільний навчальний заклад. – 2009. – № 5 (29). – С. 24-28.

14. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К. : Видавництво, 2012. – 26 с.

15. Бачманова Н. В. О роли интеллектуального фактора в формировании профессиональной самостоятельности молодых специалистов / Н. В. Бачманова, З. В. Калиничева // Человек и общество. Проблемы интеллектуального и культурного развития студента. [Сборник статей] / Под общ. ред. д. чл. АПН СССР Б. Г. Ананьева [и др.] – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1973. – С.80-89.

16. Бенера В. Відображення проблеми самостійної роботи студентів у вітчизняній педагогічній думці (друга половина XIX - початок XX ст.) / В. Бенера // Рідна школа. – 2011. – № 1-2 (січень-лютий). – С. 40-44.

17. Бернацька О. Формування самостійності вихованців інтернатів. Система роботи з елементами арт-терапії / Ольга Бернацька // Психолог. – 2011. – лютий № 8 (440). – С. 6-12.

18. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / Н. А. Бернштейн; [под ред. О. Г. Газенко]. – М. : Наука, 1990. – 496 с.

19. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / Іван Дмитрович Бех // Виховання і культура. – 2009. - № 1-2 (17-18). – С. 5-7.

20. Беляєва О. Виховання дисциплінованості у дітей / Олена Беляєва // Психолог. – 2011. – № 40 (472). – С. 27-29.

21. Богданець-Білоskalенко Н. І. У барвистому віночку. Хрестоматія. Навч. посібник для роботи з дітьми у дошкільних навчальних закладах / Упоряд. Наталія Іванівна Богданець-Білоskalенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 728 с.

22. Богданова І. М. Технології навчання / І. М. Богданова // Педагогіка : навчальний посібник. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2003. – 352 с.

23. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.

24. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Видання друге, доповнене. Навчальний посібник / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 304 с.

25. Большой толковый психологический словарь / Артур Ребер (Penguin). Том 2 (П-Я) : Пер. с англ. – М. : Вече, АСТ, 2000. – 560 с.

26. Бондаренко А. К. Теория дидактических игр и практика их использования в детском саду : учебное пособие для студентов / А. К. Бондаренко. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1985. – 70 с.

27. Борисова З. Проблема гри в педагогічній теорії : до 100-річчя від дня народження Рози Жуковської / Зоя Борисова // Дошкільне виховання. – № 12. – 2005. – С. 6-7.

28. Брода М. В. Виховання самостійності у навчанні учнів основної загальноосвітньої школи (друга половина ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Мар'яна Володимирівна Брода. – Івано-Франківськ, 2007. – 19 с.

29. Букатов В. Педагогічні таїнства дидактичних ігор / В'ячеслав Букатов. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с. – (Б-ка «Шк. світу»).

30. Буринський В. М. Самостійна робота як засіб удосконалення графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання креслення» / Володимир Модестович Буринський. – Київ, 2001. – 16 с.

31. Бурова А. Боротьба дитини за самостійність : як уникнути конфліктів / Алла Бурова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 12 (13). – С. 65-66.

32. Бурова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку / Алла Бурова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 5 (травень). – С. 17-27.

33. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей : роль вихователя-методиста / Алла Бурова // Дошкільне виховання. – 2011. – № 8. – С. 17-19.

34. Буряк В. К. Активность и самостоятельность учащихся в познавательной деятельности / В. К. Буряк // Педагогика. – 2007. - № 8. – С. 71-78.

35. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів / Григор Ващенко. – Вид. 1-е. – К. : Укр. Вид. Спілка, 1997. – 441 с.
36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
37. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку : Програма та методичні рекомендації / Укл. А. М. Богуш. – Одеса : Маяк, 1999. – 88 с.
38. Виховання дошкільників в праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер. – К., 2002. – 112 с. – Бібліогр. : С. 109-111.
39. Власова З. И. Индивидуальные варианты развития самостоятельности у детей дошкольного возраста / Зинаида Ивановна Власова // Психолог в детском саду. – 2005. – № 4. – С. 25-35.
40. Власова З. И. Об общих и специальных проявлениях самостоятельности в период кризиса трех лет / Зинаида Ивановна Власова // Психолог в детском саду. – 2004. – № 4. – С. 52-63.
41. Водолага Н. В. Театральна абетка. – Донецьк : Лебідь, 2000. – 108 с.
42. Воспитание детей в игре : пособие для воспитателя дет. сада / Сост. А. К. Бондаренко, А. И. Матусик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1983. – 192 с., ил.
43. Воспитание детей в старшей группе детского сада : пособие для воспитателя детского сада / В. В. Гербова, Р. А. Иванкова, Р. Г. Казакова и др.; Сост. Г. М. Лямина. – М. : Просвещение, 1984. – 288 с., ил.
44. Воспитание детей дошкольного возраста / Под ред. Людмилы Никитичны Проколиенко. – К. : Рад. школа, 1990. – 368 с.
45. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти т. / Лев Семенович Выготский. – М., 1984. – Т. 4 : Детская психология. – 432 с.
46. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному віці : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Наталія Василівна Гавриш. – К., 2002. – 417 с.

47. Гавриш Н. Інтегровані заняття у дитячому садку / Наталія Гавриш. – К. Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

48. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць / Н. Гавриш, О. Безсонова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 256 с., 80 с. іл.

49. Галета Я. В. Формування пізнавальної самостійності студентів економічного коледжу засобами інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Я. В. Галета. – Кіровоград, 2005. – 27 с.

50. Галузинський В. М. Розвиток дитячого колективу / В. М. Галузинський. – К. : Радянська школа, 1966. – 152 с.

51. Година Г. Н. Формирование самостоятельности у детей младшего дошкольного возраста (2-4 года) в процессе воспитания и обучения. – автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 730 / Научно-исследовательский институт теории и истории педагогики / Г. Н. Година. – М., 1969. – 22 с.

52. Голецыова О. Игры в детском саду / О. Голецыова, Л. Клейндова, Я. Бердыхова; [пер. со словац. Г. А. Касвин, Е. Г. Роговской]. – М. : Просвещение, 1966. – 252 с.

53. Голуб О. Виховання самостійності у першокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Олена Голуб // Рідна школа. – 2006. – № 6 (917) червень. – С. 27-29.

54. Голуб О. В. Формування самостійності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів та дітей-сиріт у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Олена Вікторівна Голуб . – К., 2004. – 286 с.

55. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

56. Гра дошкільника : теорія і практика. Дайджест 5 / Упор. Г. І. Григоренко. – Запоріжжя ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2007. – 196 с. – (Бібліотечка вихователя дошкільного навчального закладу).

57. Григоренко Г. И. Игра и игровые приемы в образовательной работе с детьми дошкольного возраста / Г. И. Григоренко // Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти на 2011-2012 навчальний рік : методичний аспект. Випуск десятий / за наук. ред. К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2011. – С. 177-187.

58. Григоренко Г. И. К проблеме руководства сюжетно-ролевой игрой дошкольника / Г. И. Григоренко // Дошкільна освіта. – 2003. – № 1. – С. 21-26.

59. Григоренко Г. І. Іграшка як засіб виховання дітей дошкільного віку / Григоренко Г.І. // Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2013-2014 навчальному році : методичні рекомендації. У 3-х ч. / упоряд. Л.В. Батліна. – Частина III. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. – С. 126-135.

60. Гур'янова Н. М. Активізація самостійної творчої діяльності студентів на індивідуальних заняттях з музичного інструмента в умовах організації навчання за кредитно-модульною системою / Н. М. Гур'янова, Н. А. Зворська // Зб. наук. праць. Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Випуск XIX. – X. : Видавничий центр ХНУ, 2007. – С. 71-77.

61. Гурин В. Е. Формирование нравственного сознания и поведения старшеклассников / В. Е. Гурин. – М. : Педагогика, 1988. – 102 с.

62. Гуріна З. Допоможемо малюкові зростати самостійним / Зоя Гуріна // Дошкільне виховання. – 2006. – № 11. – С. 7-9.

63. Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Зоя Володимирівна Гуріна – К., 2008. – 21 с.

64. Гуськова Т. В. Что такое самостоятельный ребенок? / Т. В. Гуськова // Дошкольное воспитание. – 1988. – № 11. – С. 60-64.
65. Данилов М. А. Воспитание у школьников самостоятельности и творческой активности в процессе обучения / М. А. Данилов. – М., 1981. – 96 с.
66. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Юлія Олексіївна Демидова – К., 2007. – 18 с.
67. Демченко О. Реалізація методу проектів у організації самостійної дослідницької роботи (на прикладі вивчення іноземної мови у вищому юридичному навчальному закладі) / О. Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 10 (921) жовтень. – С. 46-51.
68. Денисюк О. Роль сім'ї у розвитку самостійності дітей раннього віку / Олена Денисюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 63-66.
69. Джуряк Г. Самостійна пізнавальна діяльність учнів. Формування мотивації / Галина Джуряк // Психолог. – № 21 (453). – червень 2011. – С. 12-14.
70. Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста : пособие для воспитателей детских садов / Под ред. Е. И. Радиной, М. И. Поповой. – изд. 2-е. – М. : Просвещение, 1972. – 191 с., ил.
71. Дидора М. И. Формирование самостоятельности младших школьников в процессе обучения : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Мария Ильинична Дидора. – К., 1982. – 174 с.
72. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту : О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою : О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол. : Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-

Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-тє вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

73. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / авт. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2011. – 188 с. – (Програми).

74. Діти – батьки – сім'я : Випуск 1. – К. : Наук. світ, 2004. – 79 с.

75. Діти раннього віку та гра / Упоряд. Лариса Гураш, Тетяна Науменко. – К. : Шк. світ, 2009. – 128 с. – (Б-ка «Шк. світу»).

76. Довганець В. І. Формування пізнавальної самостійності студентів немовних спеціальностей у процесі вивчення іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / В. І. Довганець. – К., 2006. – 19 с.

77. Долинна О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі / Ольга Долинна, Олена Низковська // Дошкільне виховання. – 2010. – № 10. – С. 7-15.

78. Долинна О. Самостійна діяльність дітей у дошкільному закладі / Ольга Долинна, Олена Низковська // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 1. – С. 28-36.

79. Долинна О. Співвідношення організованої і самостійної діяльності у дитячому бутті / Ольга Долинна, Олена Низковська // Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку : форми здобуття, організація і зміст роботи : Збірник методичних матеріалів / [авт.-упоряд. : О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 480 с.

80. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. – 324 с. – Бібліогр. : с. 5-7. – («Словники»).

81. Дошкільна педагогічна психологія. Посібник для дошкільних факультетів педінститутів / За заг. ред. Д. Ф. Ніколенка. – К. : Редакційно-видавничий відділ КДПІ ім. О. М. Горького, 1970. – 144 с.
82. Дубравська Д. М. Основи психології : навч. посібник / Дося Михайлівна Дубравська. – Львів : Світ, 2001. – 280 с.
83. Дьяков С. І. Суб'єктивність особистості за характеристиками самостійності й активності / С. І. Дьяков // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 10. – С. 8-16.
84. Еникеев М. И. Психологический энциклопедический словарь / М. И. Еникеев. – М. : Проспект, 2010. – 560 с.
85. Євдокимов В. І. Самостійна робота студентів / В. І. Євдокимов, Л. Д. Покроєва, Т. П. Аганова, В. В. Луценко. – Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2004. – 140 с.
86. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : В 2-х т. / А. В. Запорожец. – Т. 1. Психическое развитие ребенка. – М. : Педагогика, 1986. – 320 с., ил.
87. Захарова Н. М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Наталя Миколаївна Захарова / Бердян. держ. пед. ун-т. – Київ, 2007. – 20 с.
88. Захарченко В. Г. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Віра Григорівна Захарченко / Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 186 с.
89. Зверєва М. Формування самостійності дошкільників шляхом залучення до господарської діяльності / Марія Зверєва // Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. Вип. 2. – К., 2011. – С. 232-235.
90. Зінченко В. М. Кроки до творчості. Виховання самостійності на заняттях з малювання / В. М. Зінченко // Учителю! Перед ім'ям твоїм... :

Історія Слов'янського державного педагогічного університету в особах / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ, 2008. – С. 14-18.

91. Зубрилин А. А. Методология игровой деятельности в обучении (на примере школьной математики) / А. А. Зубрилин // Педагогика : Научно-теоретический журнал. – 2008. – № 8. – С. 43-49.

92. Зюлькіна О. Г. Проблеми формування в студентів навичок самостійної роботи / О. Г. Зюлькіна // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перший крок у науку». Т. 3. – Луганськ : Поліграфресурс, 2008. – С. 92-96.

93. Иванов В. Д. Самодеятельность, самостоятельность, самоуправление или Несколько историй из жизни школьников с вопросами, письмами, монологами и документами : Кн. для старшеклассников / Валерий Дмитриевич Иванов. – М. : Просвещение, 1991. – 128 с.

94. Истратова О. Н. Большая книга детского психолога / Оксана Николаевна Истратова, Галина Александровна Широкова, Татьяна Валентиновна Эксакусто. – Изд. 2-е. – Ростов н/Д. : Феникс, 2008. – 568, [1] с. : ил. – (Психологический практикум).

95. Ігнатова О. І. Виховуємо самостійність / О. І. Ігнатова // Теоретико-методичні проблеми виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів : наук.-метод. зб. – К. : ІПВ АПН України, 2000. – С. 83-92.

96. Калініна Л. А. Використання гри у процесі підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі / Л. А. Калініна // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. – Випуск 1.37. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 147-150.

97. Каплунова К. А. Розвиваючий потенціал творчої гри дітей старшого дошкільного віку/ К. А. Каплунова // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : «Срібна хвиля», 2012. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 8. – С. 99-110.

98. Карабаєва І. Режисерські ігри дошкільників : організація і педагогічна підтримка / Ірина Карабаєва // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 1. – С. 34-39.

99. Карабаєва І. І. Творчий компонент ігрової діяльності дітей як чинник їх особистісного розвитку / Ірина Іванівна Карабаєва // Теорія та практика оновлення сучасної дошкільної освіти : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 вересня, 2010 р. / Бердянський державний педагогічний університет; укладач І. Г. Улюкаєва. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – С. 27-30.

100. Карасьова К. В. Ігровий простір дитини / Катерина Володимирівна Карасьова, Тамара Олександрівна Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

101. Карасьова К. В. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Володимирівна Карасьова, Тамара Олександрівна Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

102. Карасьова К. В. Світ дитячої гри / Катерина Володимирівна Карасьова, Тамара Олександрівна Піроженко. – К. : Шк. світ, 2010. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

103. Карелина І. О. Эмоциональное развитие детей 5-10 лет / Инесса Олеговна Карелина; худож. Н. В. Павлычева. – Ярославль : Академия развития, 2006. – 144 с. : ил. – (Практическая психология в школе).

104. Качеровська Т. В. Ігрове проектування : квінтесенція дискурсивного підходу в навчальному процесі / Т. В. Качеровська // Освіта Донбасу. – 2008. – № 4 (129). – С. 31-35.

105. Кашпирська Л. Формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку в трудовій діяльності / Лариса Кашпирська // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 2. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : Зб. наук. праць. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 66-71.

106. Каяліна С. В. Розвиток пізнавальної самостійності учнів засобами комп'ютерної техніки на уроках хімії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання хімії» / Світлана В'ячеславівна Каяліна. – К., 2004. – 23 с.

107. Ковшар О. В. Проектна діяльність як засіб розвитку особистості дошкільника / Олена Вікторівна Ковшар // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Випуск 58. Частина I. – Херсон : Айлант, 2011. – С. 145-149.

108. Коган І. Виховуємо волю / І. Коган // Психолог. – 2012. – травень № 9 (489). – С. 24-28.

109. Комарова Т. С. Изобразительное творчество дошкольников в детском саду / Т. С. Комарова. – М. : Педагогика, 1984. – 120 с.

110. Кон И. С. Психология старшеклассника : пособие для учителей / Игорь Семенович Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 192 с.

111. Кондратенко Р. В. Забезпечення передшкільною освітою старших дошкільників засобами гри / Р. В. Кондратенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць – Випуск 1.37. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 191-193.

112. Кононко О. Духовність, душевність, моральність / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2004. – №4. – С. 4-5.

113. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.

114. Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дошкільне виховання. – 2010. – № 9. – С. 3-4.

115. Копилов С. Навіщо шестирічним потрібна гра? / Сергій Копилов // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 12-13.

116. Корнев О. Народження гри : гра в житті малюка / О. Корнев // Дитячий садок. – 2002. – № 35. – С. 5.

117. Корнєєва О. Л. Організація методичної роботи з вихователями дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Оксана Леонідівна Корнєєва. – Одеса, 2012. – 307 с.

118. Косенко Ю. Н. Формирование творческой активности старших дошкольников в играх по сюжетам литературных произведений : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Юлия Николаевна Косенко / НИИ педагогики. – К., 1990. – 22 с.

119. Котирло В. К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника / В. К. Котирло. – К. : Товариство «Знання» УРСР, 1968. – 47 с.

120. Кравчук Л. Сюжетно-рольова гра – школа моралі для дитини дошкільного віку / Лариса Кравчук // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2009. – № 8 (серпень). – С. 29-34.

121. Крок за кроком в Україні : Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, Г. В. Сухорукова; наукова редакція Л. В. Артемової; під загальною редакцією С. Чередниченко. – К. : Кобза, 2003. – 384 с.

122. Крутій К. Предметно-розвивальне середовище як чинник супроводу діяльності дітей / Катерина Крутій // Дошкільна освіта. – 2008. – № 2 (20). – С. 9-20.

123. Крутій К. Проблеми формування самостійності дітей третього року життя / Катерина Крутій // Дошкільна освіта. – 2012. – № 4 (38). – С. 30-31.

124. Крутій К. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини / Катерина Крутій // Дошкільна освіта. – 2010. – № 2 (28). – С. 10-23.

125. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія / К. Л. Крутій. – у 2-х ч. – Частина друга. Концепція, Програма розвитку та освітні програми ДНЗ. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. – 284 с.

126. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія / К. Л. Крутій. – у 2-х ч. – Частина перша. Концепції,

проектування, технології створення. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. – 320 с. : ил., табл., – бібліогр. : с. 307.

127. Крутій К. Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі : традиції чи інновації? Монографія / К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. – 176 с. : ил., табл.

128. Кудикіна Н. В. Історико-культурні джерела ігор-драматизацій і театралізованих ігор : Теоретико-методичні проблеми навчання і виховання / Н. В. Кудикіна // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – К. : Фенікс, 2000. – С. 60-69.

129. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : дис.... док. пед. наук : 13.00.01 / Надія Василівна Кудикіна. – К., 2004. – 428 с.

130. Кузовкова Н. П. Формирование самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста в условиях совместной деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13730 / Н. П. Кузовкова / Научно-исследовательский институт общей педагогики АПН СССР. – М., 1971. – 18 с.

131. Кузьменко В. Самостійність / Віра Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 11-12. – С. 28-30.

132. Кузьменко В. У. Влияние самостоятельности дошкольника на становление их взаимоотношений со сверстниками : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Вера Ульяновна Кузьменко. – К., 1990. – 177 с.

133. Кулачківська С. Є. Я-дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / Світлана Євгенівна Кулачківська, Світлана Олексіївна Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 108 с.

134. Кульчицкая Е. И. Воспитание чувств детей в семье / Елена Ипполитовна Кульчицкая. – К. : Радянська школа. – 1983. – 120 с.

135. Ламекіна Г. О. Організація самостійної пізнавальної діяльності учнів 6-8 класів у процесі вивчення фізичної географії : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання географії» / Г. О. Ламекіна. – К., 2004. – 20 с.

136. Латышина Д. И. Воспитание у младших школьников организованности и дисциплинированности в процессе обучения / Д. И. Латышина // Воспитание социально активной личности в дошкольном и младшем школьном возрасте : Межвуз. сб. науч. трудов Московского государственного педагогического института имени В. И. Ленина. – М., 1988. – С. 116-125.

137. Левитов Н. Д. Детская и педагогическая психология : учеб. пособ. для пед. ин-в / Николай Дмитриевич Левитов. – 3-е узд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1964. – 480 с.

138. Левіна І. А. Професійна діяльність учителя з формування пізнавальної самостійності підлітків засобами моделювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. А. Левіна – Одеса, 2001. – 22 с.

139. Леонтьев А. Н. Психологические основы развития ребенка и обучения [Текст] / А. Н. Леонтьев; [под ред. Д. А. Леонтьева, А. А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 2009. – 423 с. – (Серия «Живая классика»).

140. Лопатіна О. О. 50 уроків про чесноти для занять з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку / О. О. Лопатіна, М. В. Скребцова. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 238, [2] с. : іл. – (Серія «Етика».)

141. Лопухіна Т. В. Технології навчання, виховання та розвитку дітей. Навчально-методичний посібник / Тетяна В'ячеславівна Лопухіна, Ольга Олександрівна Стягунова. – Донецьк : «Каштан», 2010. – 146 с.

142. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський педагогічний університет імені К. Д. Ушинського / Надія Іванівна Луцан. – О., 1995. – 185 с.

143. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнево-ігровій діяльності : дис. ... док. пед. наук :

13.00.02 / Південноукраїнський педагогічний університет імені К. Д. Ушинського / Надія Іванівна Луцан. – О., 2005. – 467 с.

144. Люблинская А. А. Активность и направленность дошкольника / Анна Александровна Люблинская // Хрестоматия по возрастной психологии: уч. пособ. для студ. / Сост. Л. М. Семенюк; [под ред. Д. И. Фельдштейна] : изд. 2-е, доп. – М. : Институт практической психологии, 1996. – 304 с.

145. Малахова О. В. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками : дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Оксана Валеріївна Малахова . – Луганськ, 2006. – 182 с.

146. Марусинець М. Розвиток пізнавальної активності : психологічні умови та дидактичні засоби / Маріанна Марусинець // Дошкільне виховання. – 1999. – № 11-12. – С. 7-9.

147. Марутян С. А. Воспитание самостоятельности детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / С. А. Марутян / Научно-исследовательский институт дошкольного воспитания. – М., 1987. – 25 с.

148. Маршицька В. Екологічні проекти / Вікторія Маршицька // Дошкільне виховання. – 2001. – № 5. – С. 24-25.

149. Мельник І. С. Можливості розвитку адекватної самооцінки дошкільників у взаємодії з дорослими й однолітками / І. С. Мельник // Дошкільна освіта. – 2009. – № 3(25). – С. 55-62.

150. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре: пособие для воспитателя дет. сада / Д. В. Менджерицкая; [под ред. Т. А. Марковой]. – М. : Просвещение, 1982. – 128 с.

151. Метод проектів у діяльності дошкільного закладу / Укладач Л. А. Швайка. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 203, [5] с. – (Серія «ДНЗ. Вихователю»).

152. Миронова Р. М. Игра в развитии активности детей : кн. для учителя / Р. М. Миронова. – Мн. : Нар. асвета, 1989. – 176 с.

153. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посібник : У 2 ч. / Ред. рада : В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова (керівники авторського колективу) та ін. – К., 1997. – Ч. 1 : Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.

154. Михайленко Н. Я. Как играть с ребенком / Нинель Яковлевна Михайленко, Надежда Александровна Короткова. – Изд. 2-е, дораб. – М. : Академический Проект, 2001. – 160 с. – (Серия «Руководство практического психолога»).

155. Міщенко Н. Проектні технології – перспективний шлях виховання молоді у позашкільному закладі (з досвіду роботи Бердянської станції юннатів Запорізької області) / Н. Міщенко, М. Гриценко // Рідна школа. – № 10 (жовтень). – 2010. – С. 37-38.

156. Монтессори М. Помоги мне сделать это самому / Мария Монтессори; [сост., вступ. статья М. В. Богуславский, Г. Б. Корнетов]. – М. : Издат. дом «Карапуз», 2000. – 272 с.

157. Морозова Л. Д. Педагогическое проектирование в ДОУ / Л. Д. Морозова // Ребенок в детском саду. – 2010. – № 2. – С. 7-12.

158. Москалець В. П. Основний психологічний зміст та розвивально-особистісний потенціал ігрової діяльності / В. П. Москалець // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 10. – С. 1-8.

159. Муковіз О. П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних факультетів засобами інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Інститут вищої освіти АПН України / О. П. Муковіз. – К. – 2008. – 22 с.

160. Мясоед П. А. Методика непрямой экспресс-диагностики уровня психического развития дошкольника / П. А. Мясоед // Вопросы психологии. – 1996. – № 2. – С. 130-136.

161. Національна доктрина розвитку освіти (Україна у ХХІ ст.) : Затв. Указом Президента України 17 квітня 2002 р. – № 347 // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 2-4.

162. Непомнящая Н. И. Структура произвольной деятельности у детей дошкольного возраста / Н. И. Непомнящая // Развитие познавательных и волевых процессов у дошкольников / Под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович. – М. : Просвещение, 1965. – С. 358-362.

163. Никитина Н. Н. Основы профессионально-педагогической деятельности : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Н. Н. Никитина, О. М. Железнякова, М. А. Петухов. – М. : Мастерство, 2002. – 288 с.

164. Новикова Е. И. Современный справочник воспитателя детского сада / Екатерина Ивановна Новикова. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 448 с.

165. Новіцька Л. І. Моделювання проектної технології в умовах навчально-виховного комплексу / Л. І. Новіцька // Дошкільний навчальний заклад. – 2008. – № 2 (14) – С. 2-18.

166. Новоселова С. Л. Классификация детских игр / С. Л. Новоселова // Источник [Текст]. – 1999. – № 2. – С. 69-74.

167. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка / Нора Ньюкомб. – 8-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2002. – 640 с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).

168. Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку : форми здобуття, організація і зміст роботи : Зб. метод. матеріалів / [авт.-упоряд. : О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 480 с.

169. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; [под ред. док. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой]. – 14-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1982. – 816 с.

170. Онищенко Г. Дидактичні умови розвитку пізнавальної самостійності майбутнього вчителя / Ганна Онищенко // Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. Вип. 2. – Київ, 2011. – 565 с.

171. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник / За ред. Г. С. Тарасенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 320 с.

172. Островская Л. Ф. Беседы с родителями о нравственном воспитании дошкольника / Л. Ф. Островская – М. : Просвещение, 1987. – 144 с.

173. Павлов И. П. Избранные произведения / И. П. Павлов; [под общей ред. Х. С. Коштыянца]. – Ленинград : Государственное издательство политической литературы, 1951. – 582 с.

174. Парамонова Л. А. Детское творческое конструирование / Лариса Алексеевна Парамонова – М. : Изд. дом «Карапуз», 1999. – 240 с.

175. Педагогическая энциклопедия / Гл. ред. : И. А. Каиров, Ф. А. Петров и др. – М. : «Советская энциклопедия», 1966. – Т. 3. – 880 столб. с ил.

176. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.

177. Піддубна Н. Г. Алгоритм математичної обробки результатів психолого-педагогічного дослідження / Н. Г. Піддубна, О. Л. Кошелєв, Д. Е. Зубцов. – Вид. 2, допов. – Слов'янськ : СДПУ, 2005. – 72 с.

178. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку / Тамара Олександрівна Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.

179. Платон. Діалоги : Пер. з давньогрецької / Передмова В. В. Шкоди, Г. М. Куц; примітки Й. Кобова; ілюстрації І. І. Яхіна; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Харків : Фоліо, 2008. – 349 с.

180. Плешивцев В. В. Выявление самостоятельности детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей / В. В. Плешивцев // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 10. – С. 37-39.

181. Подоляк Л. Г. Основи вікової психології. Навчальний посібник / Л. Г. Подоляк. – К. : Главник, 2006. – 112 с. – (Серія «Психологічний інструментарій»).

182. Поніманська Т. І. Виховання людяності (До Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі») : методичний посібник / Т. І. Поніманська, О. А. Козлюк, Г. В. Марчук – К. : Міленіум, 2008. – 138 с.

183. Порембская Л. А. Бытовой труд как средство воспитания самостоятельности у детей дошкольного возраста : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. А. Порембская. – Л., 1967. – 25 с.

184. Потапова Л. В. Гра як засіб виховання особистості, історичний екскурс / Л. В. Потапова // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2000. – Кн. II. – С. 49–54.

185. Практикум по возрастной психологии : учебн. пособие / Под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб. : Речь, 2002. – 694 с. : ил.

186. Проблемы дошкольной игры : Психолого-педагогический аспект / Под ред. Н. Н. Поддьякова, Н. Я. Михайленко; Научно-исследовательский институт дошкольного воспитания Академии педагогических наук СССР. – М. : Педагогика, 1987. – 192 с.

187. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.

188. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 104 с.

189. Проекти в початковій школі : тематика та розробки занять / упоряд. : Оксана Онопрієнко, Олена Кондратюк. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

190. Психология и педагогика игры дошкольника (Материалы симпозиума) / Под ред. А. В. Запорожца, А. П. Усовой. – М. : Просвещение, 1966. – 352 с.

191. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с.

192. Рогозна І. Педагогічні передумови виховання самостійності / І. Рогозна // Дошкільне виховання. – 2004. – №1. – С.26-27.

193. Розвиваємо мовлення. Дидактичні матеріали / Упоряд. Н. С. Клунська. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 64 с. – (Серія «ДНЗ. Розвивайка»).

194. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : [методичний посібник] / М. Б. Романовська. – Харків : Веста; Вид-во «Ранок». – 2007. – 160 с.

195. Ростовецкая Л. А. Самостоятельность личности в познании и общении (Опыт теоретического и экспериментального исследования). Пособие по спецкурсу / Лидия Андреевна Ростовецкая. – Ростов-н/Д. : Ростовский-на-Дону педагогический институт, 1975. – 298 с.

196. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности (к философским основам современной педагогики) : Научный архив [электронный ресурс] / С.Л. Рубинштейн. – Режим доступа : www.voppsy.ru/issues/1986/864/864101.htm.

197. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях (Из опыта работы) / Сост. Е. Н. Твертина, Л. С. Барсукова; [под ред. М. А. Васильевой]. – М. : Просвещение, 1986. – 112 с.

198. Савенков А. И. Путь к одаренности : исследовательское поведение дошкольников / Александр Ильич Савенков. – СПб. : Питер, 2004. – 272 с. : ил.

199. Савченко А. П. Виховання самостійності молодших підлітків у процесі ігрової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.

наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Анатолій Петрович Савченко. – К., 2007. – 23 с.

200. Савченко А. П. Питання виховання самостійності учнів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / А. П. Савченко // Зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Вип. 5 (44). – Серія «Педагогічні науки». – Полтава, 2005. – С. 317-320.

201. Савченко М. Вивчення стану виховання самостійності в сучасній практиці дошкільного навчального закладу / Марина Савченко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Зб. наук. праць – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 26. – С. 273-278.

202. Савченко М. До проблеми визначення поняття самостійності як особистісної якості дітей старшого дошкільного віку / Марина Савченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : Зб. наук. праць. – Вип. L / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – С. 278-285.

203. Савченко М. До проблеми визначення структурних компонентів самостійності в дошкільному дитинстві / М. Савченко // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Випуск 58. Частина I. – Херсон : Айлант, 2011. – С. 153-157.

204. Савченко М. До проблеми виховання самостійності на етапі раннього та дошкільного дитинства / Марина Савченко // Імідж сучасного педагога : Науково-практичний освітньо-популярний журнал. – №6-7 (105-106). – Полтава, 2010. – С. 119-121.

205. Савченко М. Експериментальна модель виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності / М. Савченко // Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». – Випуск 11. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – С. 323-328.

206. Савченко М. Педагогічні умови виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / М. Савченко // Оновлення змісту,

форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 4 (47). – Рівне: РДГУ, 2012. – С. 173-176.

207. Савченко М. Підготовка педагогів до роботи з виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / М. Савченко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28. – Том II. – С. 283-288.

208. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності у дітей дошкільного віку / Марина Василівна Савченко // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. – 2011. – № 4. – С. 358-361.

209. Савченко М. В. К проблеме определения критериев и показателей самостоятельности в игровой деятельности детей дошкольного возраста / М. В. Савченко // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 1; URL: <http://www.science-education.ru/107-8172> (дата обращения: 22.01.2013).

210. Савченко М. В. Особливості виховання самостійності у дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності / М. В. Савченко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Зб. статей : Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 143-148.

211. Савченко М. В. Педагогічні умови виховання самостійності у дітей дошкільного віку / Марина Василівна Савченко // Педагогічна освіта : Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т проблем вих. НАПН України ; редкол. : Огнев'юк В. О., Бех І. Д., Хоружа Л. Л. [та ін.]. – Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – №17. – С. 39-43.

212. Савченко М. В. Програма підготовки педагогів та батьків до виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності / Марина Василівна Савченко // Науковий вісник Миколаївського державного

університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. – Випуск 1.37. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 365-369.

213. Савчук О. Формування навичок самостійності в музично-творчій діяльності дошкільнят [електронний ресурс] / Ольга Савчук // Обрії. – 2009. – №2. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/obrii/2009_2/Savchuk. – Заголовок з екрана.

214. Самборенко Л. Развитие самостоятельности дошкольника / Лариса Самборенко // Воспитание дошкольников (Дошкольное образование). – 2008. – № 1. – С. 65-73.

215. Самостоятельная художественная деятельность дошкольников / Под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Педагогика, 1980. – 208 с., ил.

216. Самошкіна Н. В. Особливості використання дидактичних ігор у процесі підготовки педагогів // Зб. наук. праць. Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В. Н. Карабіна. – Випуск XX. – Х. : Видавничий центр ХНУ, 2008. – С. 254-261.

217. Сарган Г. Н. Тренинг самостоятельности у детей / Галина Николаевна Сарган. – М. : ТЦ «Сфера», 1998. – 128 с. – (Серия «Практическая психология»).

218. Саяпіна С. А. Розвиток теорії гри в дошкільній педагогіці (20-30-ті рр. XX ст.) / С. А. Саяпіна // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. – 2011. – № 4. – С. 370-373.

219. Селиванов В. С. Основы общей педагогики : Теория и методика воспитания : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. С. Селиванов; [под ред В. А. Сластенина]. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 336 с.

220. Сеченов И. М. Психология поведения / И. М. Сеченов; [под ред. М. Г. Ярошевского]; Вступительная статья М. Г. Ярошевского. – М. : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. – 320 с.

221. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2007. – 350 с., ил.
222. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
223. Словник української мови : в 11 т. – Т. 9. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1978. – 916 с.
224. Смирнова Е. Современные пятилетние дети : особенности игры и психического развития / Е. Смирнова, О. Гударева // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 3. – С. 69-74.
225. Смирнова Е. Современный дошкольник : особенности игровой деятельности / Е. Смирнова // Дошкольное воспитание. – 2002. – № 4. – С. 70-73.
226. Сосюра М. Психолого-педагогічний аспект формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої діяльності / Марина Сосюра // Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. Вип. 2. – Київ, 2011. – С.453-461.
227. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / за ред. В. П. Андрущенко, В. І. Волович, М. І. Горлач та ін. – К.; Х., 1997. – 396 с.
228. Столбова Т. Мистецтво діалогу : дидактичні ігри та вправи / Тамара Столбова // Дошкільне виховання. – 2008. – № 3. – С. 21-23.
229. Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Вікторія Анатоліївна Суржанська. – К., 2004. – 20 с.
230. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навчально-методичний посібник] / за ред. Н.В. Гавриш; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О.О. Лінник, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.
231. Тоцька Т. Свобода і відповідальність як неперехідні цінності / Тетяна Тоцька // Дошкільне виховання. – 2005. – № 12. – С. 12-13.

232. Тристапшон Т. Г. Дидактичні та сюжетно-рольові ігри. 5-6 роки життя / Т. Г. Тристапшон. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 128 с. – (Серія «ДНЗ. Ігри. Свята. Розваги»).

233. Тюріна В. О. Психологічні передумови формування пізнавальної самостійності у процесі навчально-пізнавальної діяльності / В. О. Тюріна // Українська психологія : сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.). – В 3-х томах. – К. : Вид-во ДОК-К, 1996. – Т. III. – С. 262-267.

234. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Олена Миколаївна Удіна. – К., 2008. – 21 с.

235. Урунтаева Г. А. Практикум по дошкольной психологии : пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. А. Урунтаева, Ю. А. Афонькина. – 2-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 304 с.

236. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей / А. П. Усова; [под ред. А. В. Запорожца]. – М. : Просвещение, 1976. – 96 с.

237. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. / Константин Дмитриевич Ушинский; [под ред. В. Я. Струминского]. – М., 1953. – Т. I. – 638 с.

238. Федорова Т. Управління формуванням ключових компетентностей учнів на основі методу проєктів / Тетяна Федорова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2009. – № 6. – С. 128-132.

239. Філософія / О. П. Сидоренко, С. С. Корлюк, М. С. Філянін та ін.; [за ред. О. П. Сидоренка]. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Знання, 2010. – 414 с.

240. Фребель Ф. Воспитание человека / Ф. Фребель // История дошкольной зарубежной педагогики. Хрестоматия / Сост. Н. Б. Мчелидзе,

А. А. Лебедеенко, Е. А. Гребенщикова. – М. : Просвещение, 1974. – С. 204-207.

241. Фурмина Л. С. Роль предметной среды в развитии самостоятельной театрально-игровой деятельности детей 5-6 лет / Л. С. Фурмина // Воспитание самостоятельности и активности у детей дошкольного возраста. Тезисы докладов к конференции аспирантов и младших научных сотрудников (6 июня 1973 г.). – М., 1973. – С. 100-107.

242. Хайлбронер Р. Л. Философы от мира сего / Роберт Л. Хайлбронер; [пер. с англ. И. Файбисовича]. – М. : КоЛибри, 2008. – 432 с.

243. Халезова Н. Б. Народная пластика и декоративная лепка в детском саду : пособие для воспитателя / Н. Б. Халезова. – М. : Просвещение, 1984. – 112 с., ил.

244. Хилтунен Е. Дайте детям сначала задать вопросы! О методе проектов в детском саду и школе Мотессори / Елена Хилтунен // Детский сад со всех сторон. – 2007. – № 30. – С. 2.

245. Цветкова И. В. Экология для начальной школы. Игры и проекты. Популярное пособие для родителей и педагогов / Ирина Владимировна Цветкова; [художники Г. В. Соколов, В. Н. Куров]. – Ярославль : «Академия развития», 1997. – 192 с., ил. – (Серия : «Игра, обучение, развитие, развлечение»).

246. Цукерман Г. А. О детской самостоятельности / Г. А. Цукерман, Н. В. Елизарова // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 37-44.

247. Цыркун Н. А. Развитие воли у дошкольников / Н. А. Цыркун. – Мн. : Нар. асвета, 1991. – 112 с. : ил., нот. ил.

248. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособие для вузов / Дмитрий Владимирович Чернилевский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

249. Чернобровкіна В. А. Особистісна свобода людини як предмет психологічного дослідження / В. А. Чернобровкіна // Практична психологія і соціальна робота. – 2010. – № 2. – С. 8-19.

250. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я / Наталія Валентинівна Чуб. – Х. : Веста, 2007. – 160 с.
251. Шамова Т. Н. Активизация учения школьников / Т. Н. Шамова. – М. : Педагогика, 1982. – 208 с.
252. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Віктор Борисович Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
253. Шахрай В. Організація театральної-ігрової діяльності школярів як засобу соціального розвитку в процесі навчання / Валентина Шахрай // Рідна школа. – 2012. – № 1-2 (січень-лютий). – С. 33-38.
254. Шевченко І. В. Самостійна діяльність студентів педагогічних факультетів та умови її ефективної організації / І. В. Шевченко // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті : орієнтири та напрямки сучасної освіти : Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції 2-5 жовтня 2005 р., м. Луганськ. – Частина 2. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – С. 77-85.
255. Шрамко І. Фабрика іграшок. Сюжетно-рольова гра з використанням техніки оригамі для старших дошкільнят / Ірина Шрамко, Людмила Саржанська // Дошкільне виховання. – 2011. – № 9. – С. 24-25.
256. Шуть М. Школа іграмастерності / Микола Шуть. – К. : Вид. дім «Шкіл. світ»; Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с. – (Б-ка «Шкіл. світу»).
257. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб / П. М. Щербань. – К. : Вища шк., 2004. – 207 с. : іл.
258. Эльконин Д. Б. Психология игры : монография / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 304 с.
259. Эльконин Д. Б. Творческие ролевые игры детей дошкольного возраста / Д. Б. Эльконин. – М., АПН, 1957. – 24 с.
260. Юсупова Г. Воспитание самостоятельности у детей третьего года жизни / Г. Юсупова // Дошкольное воспитание. – 2002. – № 8. – С. 28-29.
261. Caua R. Les Jeux et Homes / R. Caua. – Paris : Gallimare, 1958.
262. Döring K. W. Lernen in der Weiterbildung / K. W. Döring. – Weinheim : DT Studien Verlag, 1990. – 145 s.

263. Sigov K. L'homme hors-jeu et l'homme qui joue : Introduction a la philosophie du jeu / Konstantin Sigov // Le Messenger. – Paris, 1993. – № 165.

ДОДАТКИ

АНКЕТА*Шановні вихователі!**Будемо вдячні за відповіді на наші запитання.*

П.І.Б., місце роботи _____

1. Як, на Вашу думку, можна визначити поняття «самостійність»?

_____

2. Яку дитину Ви вважаєте самостійною? _____

_____

3. Яке значення має самостійність для розвитку особистості дитини дошкільного віку? _____

_____

4. Які методи та прийоми роботи сприяють вихованню самостійності в дітей дошкільного віку? _____

_____

5. Які види діяльності дітей дошкільного віку, на Вашу думку, сприяють вихованню в них самостійності? Чому? _____

_____

6. Які види ігор, на Вашу думку, сприяють набуттю самостійності в дошкільному віці? _____

_____

7. Яка допомога дорослого потрібна дитині, якщо він прагне виховати її самостійною? _____

_____

8. Які умови потрібно створити в дошкільному навчальному закладі з метою виховання самостійності в дітей? _____

_____

Дякуємо за допомогу !

АНКЕТА*Шановні батьку!**Будемо вдячні за відповіді на наші запитання.*П.І. дитини _____
_____1. Яку дитину можна вважати самостійною?
_____
_____2. Чи потрібно виховувати самостійність із дошкільного віку? Чому?
_____
_____3. Чому дитина може виявляти несамотійність?
_____
_____4. Що може робити самостійно Ваша дитина? Що Ви можете доручити їй зробити самостійно?
_____
_____5. Які методи (доручення, контроль за діями, показ і роз'яснення тощо), на Вашу думку, сприяють вихованню самостійності в дітей?
_____
_____*Дякуємо за допомогу !*

Протокол спостереження № _____ група _____

І.П. дитини _____

Тривалість гри (у хв.) 1 _____ 2 _____ 3 _____

Показники вихованості самостійності в ігровій діяльності	Зміст показників	Оцінка в балах		
		1-а гра	2-а гра	3-а гра
Особистісний критерій				
Активність під час виконання рольових дій	У реалізації ролі виявляє активність лише за вимогою інших			
	У реалізації ролі активно діє			
	У реалізації ролі активізує інших учасників гри			
	У реалізації ролі активізує та спрямовує інших учасників, їх рольові стосунки			
Незалежність у визначенні задуму гри	Приймає задум інших			
	Пропонує власний задум			
	Узгоджує власний задум з іншими			
	Виявляє незалежність у визначенні задуму гри, показує позитивний приклад у цьому			
Відповідальність за дотримання правил поведінки у грі	Розуміє встановлені правила, але не дотримується їх			
	Розуміє і пропонує іншим дотримуватися правил гри			
	Розуміє і приймає правила поведінки у грі			
	Розуміє власну відповідальність за дотримання правил поведінки у грі і вимагає її від інших			
Діяльнісний критерій				
Обізнаність з ігровими ролями та змістом гри	Ролі не називаються, а визначаються іграшкою, не пов'язані між собою			
	Ролі називаються, розподіляються й реалізуються в рольових діях			
	Ролі названі на початку гри, розподілені, з'являється діалог			
	Ролі, названі до початку гри, розподілені, є діалог, відсутні позаігрові стосунки, конфлікти розв'язуються за рахунок рольової взаємодії			
Операціональність у виконанні ігрових дій	У реалізації змісту обмежується предметами, одноманітними, повторюваними діями			
	З'являються ігрові дії, що відповідають ролі і змісту гри			
	Ігрові дії послідовні та різноманітні, визначаються роллю та змістом			
	Ігрові дії послідовні, різноманітні та спрямовані на партнерів по грі			
Наполегливість у досягненні результату гри	Досягає результату гри за допомогою партнерів у грі			
	Досягає власного результату гри, попри очікування інших дітей			
	Досягає спільного з іншими дітьми результату гри			
	Прогнозує разом з іншими майбутній результат наступної гри			

Результати спостереження рівнів вихованості самостійності старших дошкільників у сюжетно-рольовій грі на констатувальному етапі (експериментальна та контрольна групи)

№ з/п	І.П. дитини	Середня арифметична оцінка за результатами спостереження			Зведене середнє арифм.	Рівень
		1-а гра	2-а гра	3-а гра		
1	2	3	4	5	6	7
Зведені дані дітей експериментальної групи						
1	Ренат С.	1,2	1,3	1,2	1,2	низький
2	Назар Л.	1,6	2,2	2,3	2,0	середній
3	Ваня Б.	1	1,2	1	1,1	низький
4	Софія К.	2	2,3	2	2,1	середній
5	Соня Р.	2	2	3	2,3	середній
6	Данило Ш.	3,5	3,5	4	3,7	високий
7	Влад С.	4	4	3,2	3,7	високий
8	Ярослав Б.	2	2	2,3	2,1	середній
9	Соня З.	3,3	3,7	3,2	3,4	достатній
10	Аня Ж.	1,3	1	1	1,1	низький
11	Орина З.	3,2	3,2	3,7	3,4	достатній
12	Аня М.	1,2	1,6	1	1,3	низький
13	Паша Ж.	1,5	1,8	1,5	1,6	середній
14	Діма М.	1	1	1,3	1,1	низький
15	Микита П.	1,2	1,3	1	1,2	низький
16	Ваня П.	1,2	1,6	1	1,3	низький
17	Іра Д.	3	2	2	2,3	середній
18	Настя П.	3,2	3,5	3,3	3,3	достатній
19	Микита Ф.	1	1	1,2	1,1	низький
20	Мілена Р.	3,3	3,6	4	2,3	середній
21	Женя Т.	2	2,5	7	2,3	середній
22	Настя Х.	1,6	1,5	1,6	1,6	середній
23	Таня Р.	2,2	2	1,8	2	середній
24	Саша З.	1,2	1	1	3,2	низький
25	Настя К.	1,3	1	1	1,1	низький
26	Ілля Ш.	1,6	2	1,6	1,7	середній
27	Ліза К.	1,5	1,6	1,6	1,6	середній
28	Денис С.	1	1,3	1	1,1	низький
29	Андрій В.	2,2	2,2	1,8	2,1	середній
30	Богдан Б.	2,5	2,5	2,7	2,6	достатній
31	Влада З.	2,8	3	3	2,9	достатній
32	Діана С.	3,5	3,5	3,8	3,6	високий
33	Саша Т.	1	1,3	1	1,1	низький
34	Надя М.	1	1,2	1	1,1	низький
35	Варя К.	1	1,2	1	1,1	низький
36	Софія В.	2	1,8	1,8	1,9	середній
37	Данило К.	1	1,2	1	1,1	низький
38	Максим Б.	1,6	1	1	1,2	низький
39	Акім К.	1,8	1,8	1,2	1,6	середній
40	Матвій З.	2	1,8	1,6	1,8	середній

1	2	3	4	5	6	7
41	Еліна Ж.	1,5	1	1	1,2	низький
42	Саша Ч.	2	1,6	1,3	1,6	середній
43	Марієтта Т.	1,8	2	2,2	2	середній
44	Міша М.	1,5	1,3	2	1,6	середній
45	Дарина З.	2	2	2,3	2,1	середній
46	Варя І.	3	2,7	2,6	2,8	достатній
47	Аліна С.	4	4	3,7	3,9	високий
48	Настя Г.	3,7	3,7	3,8	3,7	високий
49	Владик З.	3	2,3	2,6	2,6	достатній
50	Данило С.	3	3	3,7	3,2	достатній
Зведені дані дітей контрольної групи						
1	Вероніка А.	2	2	1,6	1,9	середній
2	Поліна Б.	2,6	2	2	2,2	середній
3	Даша Г.	2	2,8	3	2,6	достатній
4	Настя В.	1,6	1	1	1,2	низький
5	Ваня Д.	2,6	2	2	2,2	середній
6	Карина Д.	1	1,2	1	1,1	низький
7	Ростик З.	1,6	1	1	1,2	низький
8	Соня З.	1,3	1	1	1,1	низький
9	Глеб З.	2,6	2	2	2,2	середній
10	Ярослав К.	2,8	3	3	2,9	достатній
11	Данило К.	2	2,3	2	2,1	середній
12	Олексій Л.	2	2	2	2	середній
13	Андрій М.	3	3	3,3	3,1	достатній
14	Діма П.	2,3	3	3	2,8	достатній
15	Артем П.	1	1,6	1	1,2	низький
16	Настя П.	1	1,3	1	1,1	низький
17	Віталій С.	1	1,6	1	1,2	низький
18	Микита Ф.	2	1,6	1,3	1,6	середній
19	Сергій Ч.	1,8	1,2	1,2	1,4	низький
20	Соня Ш.	3,7	3,8	3,8	3,8	високий
21	Ваня Ш.	3	3	3,2	3,1	достатній
22	Поліна Л.	3	3,3	3,3	3,2	достатній
23	Тимофій С.	1	1	1	1	низький
24	Кирило Б.	1	1,2	1,8	1,3	низький
25	Лера Д.	2,6	2	2	2,2	середній
26	Віка Д.	3	3	3,5	3,2	достатній
27	Маша Б.	2	2	1,6	1,9	середній
28	Маша С.	1,6	1	1	1,2	низький
29	Маша К.	4	3,7	3,3	3,7	високий
30	Вероніка П.	4	3,8	4	3,9	високий
31	Льоня Л.	2	2	1,8	1,9	середній
32	Влад М.	1	1,2	1	1,1	низький
33	Оля Ф.	1	1,3	1	1,1	низький
34	Ріта П.	1,6	1	1	1,2	низький
35	Раяна Б.	2	1,6	1,3	1,6	середній
36	Аня Д.	3	3,7	3	3,2	достатній
37	Соня Ш.	3,2	4	4	3,7	високий
38	Христина Є.	2	1,8	2	1,9	середній

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
39	Максим І.	1,2	2	1	1,4	низький
40	Даніїл К.	3,5	3,5	4	3,7	високий
41	Саша С.	2,3	2	2	2,1	середній
42	Микола Т.	2,3	3	2	2,4	середній
43	Мілена Ц.	2	2,6	2	2,2	середній
44	Маша Ч.	3,2	3	3	3,1	достатній
45	Мирося К.	1,8	1	1	1,3	низький
46	Микита Р.	1,2	1	1	1,1	низький
47	Єгор М.	1	1	1,2	1,1	низький
48	Єгор П.	2,3	2	2	2,1	середній
49	Сергій О.	4	3,5	4	3,8	високий
50	Аня Н.	2	2,2	2	2,1	середній

АНКЕТА
Шановні вихователі!
Будемо вдячні за відповіді на наші запитання.

Прізвище, ім'я, дата народження дитини _____

Оберіть один із запропонованих варіантів.

1. Наскільки розвинуті в дитини гігієнічні навички, уміння стежити за своїм зовнішнім виглядом?
  - а) добре;
  - б) розвинуті посередньо;
  - в) погано розвинуті.
2. Чи виявляє дитина самостійність?
  - а) постійно прагне бути самостійною;
  - б) не дуже прагне до самостійності;
  - в) прагне, щоб інші допомагали їй.
3. Які види діяльності їй більше подобаються?
  - а) у яких можна виявляти ініціативу, діяти творчо й незалежно;
  - б) у яких треба дотримуватись плану дій, але з виявом певної самостійності та творчості;
  - в) у яких чітко розпланована система дій та правил і не виникає потреби у виявах самостійності та творчості.
4. Як діє дитина у звичайних для неї ситуаціях?
  - а) правильно, без нагадування;
  - б) правильно, після підказки дорослого;
  - в) потребує на допомогу дорослого.
5. Як використовує в нових для неї ситуаціях вивчені способи поведінки?
  - а) достатньо швидко, без підказок дорослого адаптується до нової ситуації й самостійно використовує вивчені способи поведінки;
  - б) за допомогою підказок дорослого поступово адаптується до нової ситуації, спираючись на вивчені способи поведінки;
  - в) у новій ситуації відчуває розгубленість, потребує підказок та допомоги дорослого.
6. Як виконує доручення?
  - а) відповідально ставиться до доручень і виконує їх із першого разу;
  - б) виявляє відповідальність, але потребує нагадувань і додаткових роз'яснень;
  - в) не завжди виконує те, що їй доручали.
7. Як Ви оцінюєте самостійність дитини в ігровій діяльності?
  - а) завжди є ініціатором спільної гри: пропонує тему, розподіляє ролі, вигадує сюжет тощо;

- б) не прагне бути лідером, бере участь в іграх, запропонованих іншими, але не завжди погоджується на виконавські ролі;
  - в) підкоряється іншим у грі, не виявляє ініціативи, охоче виконує чужі задуми.
8. Як діє дитина в ситуаціях, коли в неї виникають певні труднощі?
- а) виявляє наполегливість і прагне досягти очікуваного результату, долаючи труднощі;
  - б) робить декілька спроб, у разі поразки звертається по допомогу до дорослого;
  - в) у разі виникнення труднощів змінює діяльність.
9. Як дитина оцінює результати своєї діяльності?
- а) дає об'єктивну оцінку, відмічає позитивне й негативне в ній;
  - б) завищує оцінку, не помічаючи власних помилок;
  - в) занижує оцінку, не вірить у власні можливості.
10. Як оцінює результати діяльності інших?
- а) дає об'єктивну оцінку, відмічає позитивне й негативне в ній;
  - б) завищує оцінку;
  - в) занижує оцінку.

Дякуємо за допомогу !

АНКЕТА
Шановні батьки!
Будемо вдячні за відповіді на наші запитання.

Прізвище, ім'я, дата народження дитини _____

Оберіть один із запропонованих варіантів.

1. Наскільки розвинуті у Вашої дитини гігієнічні навички, уміння стежити за своїм зовнішнім виглядом?
  - а) добре;
  - б) розвинуті посередньо;
  - в) погано розвинуті.
2. Чи виявляє дитина самостійність?
  - а) постійно прагне бути самостійною;
  - б) не дуже прагне до самостійності;
  - в) прагне, щоб інші допомагали їй.
3. Які види діяльності їй більше подобаються?
  - а) у яких можна виявляти ініціативу, діяти творчо й незалежно;
  - б) у яких треба дотримуватись плану дій, але з виявом певної самостійності та творчості;
  - в) у яких чітко розпланована система дій та правил і не виникає потреби у виявах самостійності та творчості.
4. Як діє дитина у звичайних для неї ситуаціях?
  - а) правильно, без нагадування;
  - б) правильно, після підказки дорослого;
  - в) потребує допомоги дорослого.
5. Як використовує в нових для неї ситуаціях вивчені способи поведінки?
  - а) достатньо швидко, без підказок дорослого адаптується до нової ситуації й самостійно використовує вивчені способи поведінки;
  - б) за допомогою підказок дорослого поступово адаптується до нової ситуації, спираючись на вивчені способи поведінки;
  - в) у новій ситуації відчуває розгубленість, потребує підказок та допомоги дорослого.
6. Як виконує доручення?
  - а) відповідально ставиться до доручень і виконує їх із першого разу;
  - б) виявляє відповідальність, але потребує нагадувань і додаткових роз'яснень;
  - в) не завжди виконує те, що їй доручали.
7. Як Ви оцінюєте самостійність дитини в ігровій діяльності?
  - а) завжди є ініціатором спільної гри: пропонує тему, розподіляє ролі, вигадує сюжет тощо;

- б) не прагне бути лідером, бере участь в іграх, запропонованих іншими, але не завжди погоджується на виконавські ролі;
  - в) підкоряється іншим у грі, не виявляє ініціативи, охоче виконує чужі задуми.
8. Як діє Ваша дитина в ситуаціях, коли в неї виникають певні труднощі?
- а) виявляє наполегливість і прагне досягти очікуваного результату, долаючи труднощі;
  - б) робить декілька спроб, у разі поразки звертається по допомогу до дорослого;
  - в) у разі виникнення труднощів змінює діяльність.
9. Як дитина оцінює результати своєї діяльності?
- а) дає об'єктивну оцінку, відмічає позитивне й негативне в ній;
  - б) завищує оцінку, не помічаючи власних помилок;
  - в) занижує оцінку, не вірить у власні можливості.
10. Як оцінює результати діяльності інших?
- а) дає об'єктивну оцінку, відмічає позитивне й негативне в ній;
  - б) завищує оцінку;
  - в) занижує оцінку.

Інформація про батьків (вік, освіта):

Склад сім'ї (члени родини, які постійно проживають із дитиною):

Кількість дітей у родині (стать, вік):

Дякуємо за допомогу !

**Карта аналізу реалізації педагогом умов
виховання самостійності у грі**

П.І.Б. вихователя _____

Група _____

Показники	Ігрова діяльність		
	I спостереження	II спостереження	III спостереження
1. Форма організації діяльності дітей (підгрупами, колективна, індивідуальна)			
2. Управління дітей в уміннях та навичках для самостійної діяльності			
3. Спосіб розподілу обов'язків чи доручень серед дітей			
4. Урахування індивідуальних проявів кожної дитини			
5. Реакція на вияви ініціативності та самостійності			
6. Реакція на звернення дітей по допомогу (відмова, докора, пасивна допомога, активна допомога)			
7. Прийоми стимулювання самостійних дій дитини			
8. Ступінь участі в самостійній діяльності дітей			
9. Ступінь втручання в конфлікти дітей			
10. Методи керівництва самостійною діяльністю дітей (вказівки, навідні запитання, роз'яснення, попередня позитивна оцінка, інше)			
11. Оцінка самостійних дій дитини			

**Карта вивчення предметно-розвивального ігрового середовища
дошкільного навчального закладу**

Елементи предметно-ігрового середовища	Групові кімнати дошкільних навчальних закладів					
Відповідність іграшок та атрибутів до ігор віку дітей						
Наявність ігрового обладнання, спортивного інвентарю						
Наявність ігрових куточків з атрибутами на різну тематику						
Куточки творчої праці з приладдям та матеріалами для ліплення, малювання, аплікації, конструювання, дизайну						
Наявність атрибутів для рухливих ігор						
Наявність атрибутів для творчих ігор (театралізованих, режисерських, сюжетно-рольових)						

Програма для педагогів та батьків «Виховуємо самостійну дитину у грі»

Мета:

- викликати інтерес у педагогів та батьків до проблеми розвитку самостійності як особистісної якості;
- підвищити обізнаність педагогів та батьків про форми та методи виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства;
- ознайомити вихователів із методом ігрових проєктів та алгоритмом їх розробки;
- створити мобільне предметно-розвивальне середовище для виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Очікувані результати:

- поширення використання в педагогічному процесі ігрових форм навчання та виховання;
- використання педагогами технології ігрового проєктування з метою виховання самостійності дітей в ігровій діяльності;
- установа партнерських взаємин між педагогами та батьками щодо стратегії виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку;
- активна участь батьків у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу.

Основні принципи:

- *активності та свідомості*, що полягає в засвоєнні та поглибленні знань педагогів та батьків щодо особливостей становлення самостійності як особистісної якості дошкільника, в опануванні методу ігрового проєктування з метою виховання означеної якості в грі;
- *відкритості та довіри*, що розкривається через доступність інформації для батьків щодо особливостей організації виховної роботи з дітьми в дошкільному навчальному закладі;
- *співпраці*, спрямований на організацію спільної діяльності дошкільного навчального закладу з батьками в питаннях виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Основні завдання:

- підвищення рівня поінформованості педагогів та батьків щодо сучасних технологій виховання й розвитку дітей дошкільного віку;
- зацікавлення батьків проблемою виховання самостійності дітей в ігровій діяльності через залучення їх до організації освітньо-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі;
- забезпечення педагогів та батьків індивідуальною педагогічною допомогою з питань організації процесу виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства.

РОЗДІЛ І

Удосконалення фахової майстерності педагогів

Мета: ознайомлення педагогів із можливостями використання методу ігрових проєктів, спрямування їх на оволодіння означеним методом із метою виховання самостійності в ігровій діяльності в дітей старшого дошкільного віку.

Форма роботи	Зміст роботи
Лекції	<p><i>Мета:</i> поглибити знання педагогів щодо змісту та особливостей становлення самостійності на етапі дошкільного дитинства.</p> <p><i>Тематика:</i> «Самостійність як базова якість дитини дошкільного віку», «Творчі ігри у формуванні самостійності дошкільників», «Проектно-ігрова діяльність у дошкільному навчальному закладі».</p>
Семінар-практикум	<p><i>Тема:</i> Виховання самостійності в ігровій діяльності.</p> <p><i>Мета:</i> ознайомити з методом ігрового проєкту, послідовністю організації та впровадження у виховний процес дошкільного навчального закладу ігрових проєктів.</p> <p><i>Матеріали:</i> приклади конспектів ігрових проєктів, схематичний план розробки ігрового проєкту.</p> <p><i>Хід семінару:</i></p> <p><i>Нормативно-методичний блок.</i> Ознайомлення з методом ігрових проєктів, його змістом, задачами, значенням використання в роботі з дошкільниками. Визначення шляхів розробки і втілення ігрового проєкту в умовах дошкільного навчального закладу. Перегляд вихователями конспектів-прикладів ігрових проєктів. Обмін думками.</p> <p><i>Пізнавальний блок.</i> Обговорення можливостей застосування методу проєктів із метою виховання самостійності у дітей дошкільного віку в ігровій діяльності. Орієнтовні питання: «Педагогічне керівництво: як виникає несамостійність?», «Гра як метод виховання самостійності в дітей дошкільного віку», «Метод ігрових проєктів у процесі виховання самостійності дошкільників».</p> <p><i>Практичний блок.</i> 1. Вправа «Фонтан ідей».</p> <p><i>Мета:</i> активізувати вміння педагогів генерувати ідеї, визначати шляхи їх розв'язання.</p> <p><i>Хід:</i> кожний вихователь отримує окремий аркуш паперу, протягом 3 хв. він має записати на ньому ідею для розробки ігрового проєкту в умовах дошкільного навчального закладу.</p>

	<p>По закінченню часу педагоги по колу обмінюються аркушами, наступний, хто отримав аркуш від сусіда, намагається розширити запропоновану ідею – дописати шляхи її втілення. Через 2 хвилини відбувається новий обмін аркушами. Обмін триває до тих пір, поки «ідея» не повернеться до автора. Наприкінці вправи визначається ідея, утілити яку буде найважче (найлегше).</p> <p>2. Відкритий перегляд досвіду використання методу ігрових проектів в умовах дошкільного навчального закладу. Обмін думками.</p> <p><i>Підсумковий блок.</i></p> <p>Вправа «Творчий лист».</p> <p>Завдання: розробити ігрові завдання, які допоможуть дітям старшого дошкільного віку виявляти самостійність у грі; результати оформити у вигляді стіннівки.</p>
Групова консультація	<p><i>Мета:</i> озброїти вихователів психолого-педагогічними знаннями та вміннями щодо виховання самостійності дошкільників в ігровій діяльності.</p>
Самостійна робота педагогів	<p><i>Тема:</i> Підсумкова тека.</p> <p><i>Завдання:</i> скласти добірку матеріалів з проблеми виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності.</p> <p><i>Пропоновані матеріали:</i> інформаційні матеріали семінару, електронний посібник з ігрової діяльності, приклади розробок ігрових проектів із дітьми старшого дошкільного віку, комплекс матеріалів із діагностики самостійності дитини в ігровій діяльності, комплекси вправ на розвиток емоційної сфери, розвиток уміння передавати особливості ролі через міміку, жести, результати діагностики з відповідними рекомендаціями, власні розробки проектів.</p>

Практичні матеріали:

Орієнтовна план-схема ігрового проекту

1. Мета.
2. Завдання проекту.
3. Ресурси проекту (джерела отримання інформації з теми проекту).
4. Форми та методи.
5. Передбачені результати (очікуваний результат, який отримає педагог у разі застосування цього проекту).
6. Правила гри (яких правил поведінки мають дотримуватись вихователь та діти під час гри).

7. Підготовка до гри (які матеріали, атрибути, іграшки необхідно підготувати заздалегідь).

8. Карта системних логічних дій ігрового проекту.

9. Приклади рольових портретів ігрового проекту (визначення зовнішніх ознак, дій, атрибутів, мовленнєвих штампів, притаманних персонажам).

10. Карта розвитку сюжетних ліній.

РОЗДІЛ II

Педагогічна просвіта батьків

Мета: забезпечити батьків необхідними психолого-педагогічними знаннями щодо виховання та розвитку самостійності дітей в ігровій діяльності, сприяти формуванню у них зацікавленості та активної участі у виробленні єдиної стратегії виховання означеної якості спільно з педагогами.

Форма роботи	Зміст роботи
Круглий стіл	<p><i>Тема:</i> Самостійність дитини – «за» і «проти».</p> <p><i>Мета:</i> ознайомити батьків з особливостями становлення й розвитку самостійності як базової якості дитини старшого дошкільного віку.</p> <p><i>Попередня підготовка:</i> батькам заздалегідь повідомляють тему круглого столу, пропонують підготувати питання з теми.</p>
Групові консультації	<p><i>Мета:</i> ознайомити з можливостями використання ігрових методів у процесі виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства.</p> <p><i>Тематика:</i> «Самостійність у грі в старшому дошкільному віці», «Батьки та діти: чи потрібно виховувати самостійність змалку?», «Можливості використання ігрових технологій із метою розвитку особистості дошкільника» тощо.</p>
Індивідуальні бесіди	<p><i>Мета:</i> активізувати участь батьків у роботі дошкільного закладу, зацікавити проблемою виховання самостійності в ігровій діяльності дітей.</p>
Сумісні перегляди ігрової діяльності	<p><i>Мета:</i> залучити батьків до участі в ігрових проєктах, що організовуються педагогами.</p>
Форум Інтернет-сайту ДНЗ	<p><i>Мета:</i> оптимізувати стиль керівництва ігровою діяльністю дітей; надати батькам можливість обмінюватись думками й отримувати відповіді на питання щодо виховання самостійності в ігровій діяльності у власної дитини.</p>

Продовження

Практичні рекомендації	<p><i>Мета:</i> оптимізувати стиль керівництва ігровою діяльністю дітей за допомогою практичних рекомендацій щодо організації ігрової діяльності в домашніх умовах.</p> <p><i>Варіанти оформлення:</i> спеціально розроблені картки «Скарбничка порад»; стенд «Граємо разом».</p>
Самостійна робота батьків	<p><i>Тема:</i> Щоденник ігрового проекту.</p> <p><i>Мета:</i> зацікавити батьків участю в реалізації ігрового проекту через відстеження ними змін у виявах самостійності в ігровій діяльності дитини.</p> <p><i>Завдання:</i> батькам пропонуються бланки «Щоденника ігрового проекту», у яких вони будуть помічати результати власного спостереження за ігровою діяльністю дитини вдома. Бажано проводити спостереження 1 раз на тиждень протягом кількох місяців.</p>

Практичні матеріали*Щоденник ігрового проекту*

Дата	Спостереження
1. Чи виявляє бажання самостійно організувати гру, активно діяти в ній, брати на себе певну роль?	
2. Чи виявляє самостійність у виборі теми гри (орієнтується на задум інших, чи висуває власні ідеї)?	
3. Чи дотримується у грі встановлених правил поведінки, як ставиться до їх дотримання іншими учасниками гри, чи пропонує введення нових правил?	
4. Наскільки обізнана щодо теми гри та змісту ролей у ній?	
5. Наскільки вміло діє в обраній ролі (передає зовнішні ознаки, самостійно реалізовує рольові дії, мовленнєві штампи персонажу)?	
6. Як виявляє наполегливість у досягненні результату гри (доводить до кінця, чи кидає гру, відволікаючись на щось інше)?	

Приклади ігрових проєктів

Тема: Супермаркет «Ласунка»

Мета: викликати в дітей інтерес до гри «Супермаркет», бажання брати в ній активну участь; виховувати самостійність у розширенні змісту гри та його реалізації, розігруванні ролей, застосуванні на практиці отриманих знань за темою гри.

Завдання:

– озброїти дітей знаннями в економічному та соціально-побутовому аспектах;

– ознайомити з професіями людей, що працюють у супермаркеті, їх професійними обов'язками, зовнішніми ознаками (уніформа, необхідні атрибути), вимогами до них;

– спрямувати дітей на встановлення партнерської взаємодії з іншими учасниками гри;

– створити необхідні умови для реалізації запланованої гри;

– активізувати батьків до участі в ігровому проєкті через зацікавлення їх виховним значенням ігрової діяльності для дітей дошкільного віку.

Прогнозовані результати: проєкт дозволить розвивати в дітей необхідні навички виконання ігрових дій, опанування різних ролей у торговельному середовищі, розвитку ігрового сюжету; виховувати самостійність в іграх, присвячених темі проєкту, уміння використовувати отримані навички в повсякденному житті.

Правила гри:

1. Не сваритися з іншими учасниками гри, намагатись розв'язувати конфліктні ситуації, що виникають.

2. Дбайливо ставитись до ігрових атрибутів.

3. Виконувати роль у відповідності з професійними обов'язками.

Необхідні матеріали, атрибути, макети: шафи з полицями для товарів, предмети-замінники та муляжі різних товарів (продуктів харчування, косметики, побутової хімії, товарів для дому тощо); макет касового апарату; паперові гроші; кошики для покупок; талони на знижку; тека з накладними на товари; бейджі для учасників; елементи костюмів (краватка для адміністратора, кепка для супервайзера, футболка з назвою супермаркету для мерчендайзера, консультантів, касирів, пов'язка на руку з позначкою служби безпеки для охоронця, халат для прибиральниці).

Модель реалізації проекту

№ з/п	Етапи реалізації проекту	Форми та методи роботи	Зміст
І	Інформаційно-ознайомлювальний	1. Вступна бесіда за темою гри.	Ігровий момент «Мікрофон»
		2. Екскурсії.	Відвідування супермаркетів «Едем», «Дитячий світ», крамниць «Сонячний», «Казка». Спостереження за людьми, що працюють у сфері торгівлі (мовленнєві штампи, міміка, жести, зовнішній вигляд).
		3. Читання художніх творів за темою.	О. Меншикова «Чарівний аукціон», Е. Успенський «Бізнес крокодила Гени».
		4. Ознайомлення з рекламною продукцією.	Розглядання ілюстрацій, буклетів, каталогів різних супермаркетів і крамниць; пакунків, пакетів із номерами телефонів, логотипами, фірмовими знаками.
		5. Тематичні бесіди.	Тематика: «Похід до супермаркету», «Рекламуємо наш магазин», «Купуємо правильно», «Розраховуємося на касі», «Допомагаємо клієнту зробити покупки».
		6. Бесіди з фахівцями.	Запрошення до участі батьків, які працюють у сфері торгівлі.
		7. Розв'язання проблемних ситуацій.	Тематика: «Захворів касир», «Покупець загубив гаманець у супермаркеті», «Постачальник привіз зіпсований товар».
		8. Індивідуальний пошуковий проект.	Діти разом із батьками створюють власну рекламу будь-якої продукції.
		9. Підготовка атрибутів.	Залучення батьків до підбору атрибутів та створення макетів. Виготовлення нескладних атрибутів до гри разом із дітьми (вправа «Ігрова майстерня», «Виставка реклами»).

II	Тренувально-ігровий	1. Розробка системної карти логічних дій.	Визначення разом із дітьми сюжетних ліній до гри «Супермаркет».
		2. Розробка карти рольових портретів.	Визначення разом із дітьми професій у сфері торгівельного бізнесу, вимог до неї, атрибутів, які використовують працівники.
		3. Рольові тренування.	Вправи «Увійди в роль», «Такі різні покупці», «Обирай для себе роль», «Відділ кадрів», «Розучування мовних штампів».
		4. Змагання.	Конкурс «Кращий дизайнерський проект оформлення супермаркету».
		5. Організація гри.	Відбувається під керівництвом вихователя, спрямована на підтримку та заохочення до самостійних ігрових дій дітей.
III	Самостійно-діяльнісний	1. Рольові тренування.	Вправа «Ситуації в супермаркеті» (розігрування окремих сюжетів, промовляння діалогів за темою).
		2. Заохочення до гри.	Ігрова ситуація «Нагородження кращого працівника супермаркету», «Нагородження самого ввічливого покупця».
		3. Самостійна гра.	Організація гри дітьми.
IV	Оцінно-рефлексивний	1. Доповнення карти логічних дій.	Визначення разом з дітьми нових сюжетних ліній для продовження гри.
		2. Вправлення в навичках самостійної роботи з картою логічних дій.	Складання «Альбому нашої гри», «Каталогу продукції та послуг супермаркету».
		3. Виготовлення нових атрибутів.	-
		4. Бесіда-спогад.	«Як ми грали в супермаркет» (обговорення результатів гри).
		5. Презентація самостійних ігрових навичок дітей.	Свято «День самостійної дитини».

Системна карта логічних дій ігрового проекту

<i>Сюжетна лінія</i>	<i>Мовленнєві штампи</i>
<p><i>Купівля товару клієнтами</i></p>	<p><i>1. Взаємодія «продавець-консультант – покупець»:</i> Продавець: Добрий день! Вітаємо Вас! Ми раді, що Ви до нас завітали. Що ви бажаєте придбати? Чим я можу бути Вам корисний? Щоб Ви хотіли подивитися? Зверніть увагу на цей товар. Учора нам завезли смачні ..., нові ..., модні ... Можу вам запропонувати ... Покупець: Я хотів би придбати ..., але не знаю який. Допоможіть мені, будь ласка. Мені потрібно вибрати подарунок для ..., але я вагаюся. Прошу Вашої допомоги. У Вас великий вибір товарів. Мені потрібні недорогі ... Дякую за допомогу! Дякую, Ви мені допомогли!</p> <p><i>2. Взаємодія «касир – покупець»:</i> Касир: Наступний, будь ласка! Розрахуйтеся! З вас ... гривень. Ваш товар коштує ... гривень. Дякуємо за покупки! Приходьте до нас ще! Ми раді Вас бачити в нашому супермаркеті! Покупець: Зараз моя черга. Скільки все коштує? Розрахуйтеся зі мною, будь ласка. У мене є талон на знижку. Дякую!</p>
<p><i>Закупка товару для супермаркету</i></p>	<p><i>1. Взаємодія «супервайзер - адміністратор»:</i> Супервайзер: Який товар Ви бажаєте замовити? Скільки (пачок, кілограмів) цього товару необхідно замовити? Я привіз товар, який Ви замовляли. Розпишіться, будь ласка, про отримання! Розрахуйтеся, будь ласка! Адміністратор: Яку кількість товару Ви привезли? Надайте сертифікат якості товару.</p> <p><i>2. Взаємодія «адміністратор – мерчендайзер»:</i> Адміністратор: Які товари потребують акційного продажу? Чи достатній асортимент молочної (м'ясної, хлібно-булочної) продукції? Яких товарів не вистачає сьогодні в залі? Перевірте, будь ласка, наявність ярликів і штрих-кодів на товарах. Які товари користуються попитом?</p>
<p><i>Охорона супермаркету</i></p>	<p><i>Взаємодія «охоронець – покупець»:</i> Охоронець: Проходьте, будь ласка! Зачекайте хвилинку, будь ласка. Ви порушили правила поведінки! Я попрошу Вас вийти з супермаркету! Вийдіть, будь ласка! Увага! Небезпека!</p>

<i>Підготовка торговельного залу до роботи</i>	<p><i>Взаємодія «адміністратор – прибиральниця»:</i></p> <p>Адміністратор: Скоро перерва, приготуйтеся, будь ласка, до вологого прибирання залу. Зараз буде перерва, витріть пил із вітрин і полицок. Підметіть, будь ласка, підлогу в торговельному залі.</p> <p>Прибиральниця: Добре! Буде порядок! Звичайно, усе буде зроблено. Мені необхідно поповнити запаси засобів для миття вітрин.</p>
--	--

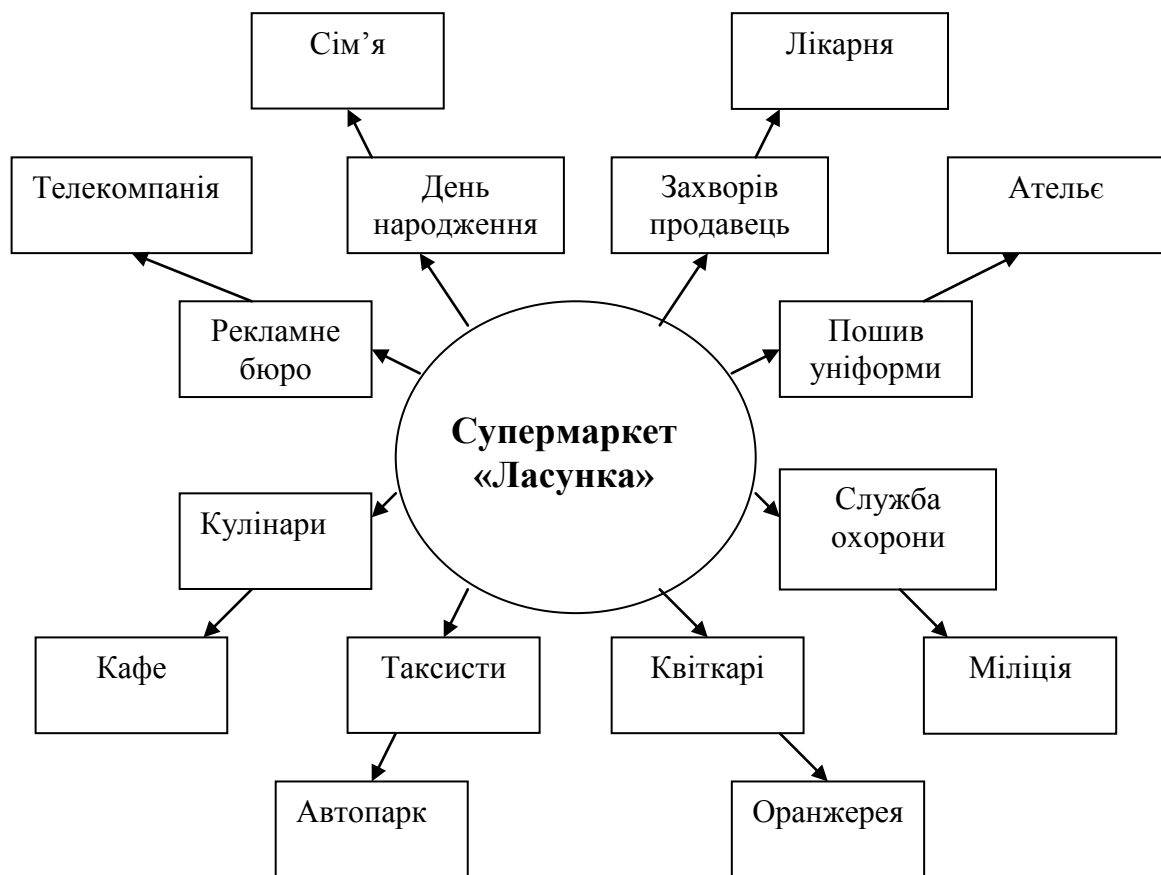
Карта рольових портретів

Зовнішні ознаки	Атрибути та предмети-замінники	Рольові дії
Роль: адміністратор торговельного залу		
Краватка	Калькулятор	<p>Слідкує за виконанням обов'язків працівників супермаркету.</p> <p>Готує й передає заказ на товари.</p> <p>Слідкує за дотриманням правил культури обслуговування покупців персоналом.</p>
Роль: супервайзер		
Кепка	Тека з документами, накладними	<p>Виконує заявки на замовлення товару супермаркетом.</p> <p>Організовує роботу з доставки товару до супермаркету.</p> <p>Чесно оформляє документи, накладні.</p>
Роль: мерчендайзер		
Футболка з назвою супермаркету	Предмети-замінники товарів	<p>Слідкує за наявністю товару в торговельних залах, його різноманіттям.</p> <p>Повідомляє про необхідність закупівлі певного товару.</p> <p>Старанно розташовує товар.</p>

Роль: продавець-консультант		
Футболка з назвою супермаркету, бейдж з ім'ям	-	Щиро вітає відвідувачів. Пропонує товар. Розповідає про товар, який зацікавив покупця. Досконало знає властивості, якість, ціну, вагу товару. Допомагає покупцю вибрати товар.
Роль: рекламний агент		
Краватка-метелик	Набір для малювання	Пропонує варіанти створення реклами для товарів супермаркету (листівки, пакунки, вивіски).
Роль: прибиральниця		
Халат	Віник, совок, ганчірка	Старанно прибирає магазин (замітає та миє підлогу, протирає вітрини й полицки). Ретельно слідкує за порядком.
Роль: касир		
Бейдж з ім'ям	Касовий апарат, гроші	Чесно здійснює розрахунки. Чемно поводить з покупцями.
Роль: охоронець		
Пов'язка на руку з позначкою служби безпеки	Рація	Слідкує за порядком. Слідкує за безпекою працівників і відвідувачів. Сміливо карає порушників. Володіє прийомами захисту.
Роль: покупець		
-	Кошик для товарів, гроші, талони на знижку	Робить свій вибір. Чемно спілкується. Ввічливо розраховується.

Список додаткових ролей: електрик, кулінар, двірник, сторож, квітникар, пакувальник товару, дизайнер приміщень.

Карта розвитку сюжетних ліній

Тема: Кафе «Ласунка»

Мета: викликати інтерес до сюжетно-рольової гри «Кафе», до професійних обов'язків людей, які працюють у кафе через створення певних умов; бажання брати в ній активну участь; виховувати самостійність у розширенні змісту гри та його реалізації, розігруванні ролей, застосуванні на практиці отриманих знань за темою гри.

Завдання:

- ознайомити дітей із роботою кафе, професіями, необхідними в цій галузі;
- стимулювати бажання висловлювати власні пропозиції щодо розвитку задуму гри та наполегливо реалізувати його;
- учити виконувати обрану роль до кінця;
- виховувати вміння взаємодіяти з партнерами по грі та узгоджувати свої дії з ними;
- спрямовувати на аналіз наявних результатів та прогнозування розвитку гри.

Прогнозовані результати: проект дозволить розвивати в дітей необхідні навички виконання ігрових дій, опанування різних ролей, розвитку

ігрового сюжету; виховувати самостійність в іграх, присвячених темі проекту, уміння використовувати отримані навички в повсякденному житті.

Правила гри:

1. Чесно ділити ролі, не сваритися з іншими учасниками гри, уміти домовитись між собою.
2. Допомогати іншим учасникам гри, якщо вони цього потребують.
3. Виконувати роль відповідно до професійних обов'язків.
4. Дбайливо ставитись до ігрових атрибутів.

Необхідні матеріали, атрибути, макети: набір кольорового пластикового посуду, скатертини, серветки, таці, різні варіанти меню, макет «барної стійки», «сцени» для музикантів, дитячі музичні інструменти, мікрофон; костюми: краватка для адміністратора, краватки-метелики для офіціантів та бармена, фартухи й білі косинки для помічників кухаря, білий ковпак для шеф-кухаря, пов'язки на руку з позначкою служби безпеки, рації для охоронців; бейджі для ролей-співробітників кафе; паперові гроші для розрахунку.

Модель реалізації проекту

<i>№ з/п</i>	<i>Етапи реалізації проекту</i>	<i>Форми та методи роботи</i>	<i>Зміст</i>
І	Інформаційно-ознайомлювальний	1. Вступна бесіда за темою гри.	Ігровий момент «Мікрофон».
		2. Екскурсія.	Відвідування кафе «Ялинки». Спостереження за діяльністю бармена, офіціантів, повара, охоронців (культура обслуговування, міміка, жести, зовнішній вигляд), розглядання інтер'єру, атрибутів.
		3. Читання художніх творів за темою.	С. Шушкевич «Куховарики», І. Солнишко «Пограємо в кухарів», Г. Юрмін «Яка ж професія найкраща», Г. Бойко «Калачі».
		4. Підбір інформації за темою гри.	Виготовлення альбомів із вирізками та фотографіями «Інтер'єри кафе», «Відвідування кафе», «Правила етикету». Розглядання рекламних буклетів різних кафе міста.

Продовження

		5. Тематичні бесіди.	Тематика: «Відвідування кафе: правила поведінки», «Професія шеф-кухаря», «Доброзичливий відвідувач», «Відкриття кафе».
		6. Бесіди з фахівцями.	Запрошення до участі батьків, які працюють у кафе.
		7. Проблемні ситуації.	Тематика: «Захворів шеф-кухар», «Офіціант розлив суп», «Неввічливі відвідувачі».
		8. Індивідуальний пошуковий проект.	Діти разом із батьками створюють проект власного кафе (малюнок, аплікація, поробка тощо).
		9. Підготовка атрибутів.	Залучення батьків до створення макетів та добору атрибутів. Виготовлення нескладних атрибутів до гри разом з дітьми (вправа «Ігрова майстерня», «Найгарніший столик»).
II	Тренувально-ігровий	1. Розробка системної карти логічних дій.	Визначення разом із дітьми сюжетних ліній до гри «Кафе», влаштування до них декорацій.
		2. Розробка карти рольових портретів.	Визначення разом із дітьми професій у сфері ресторанного бізнесу, їх професійних обов'язків, зовнішніх ознак, притаманних атрибутів та предметів-замінників.
		3. Рольові тренування.	Вправи «Увійди в роль», «Такі різні відвідувачі», «Шеф-кухар», «Конкурс барменів», «Музиканти», «Розучування мовленнєвих штампів».
		4. Формування необхідних для гри навичок.	«Школа пана Етикета»: ознайомлення з правилами сервірування столу, поведінки за столом, культури поведінки у кафе. Вправи на вміння розв'язувати конфліктні ситуації («Вимови фразу», «Школа ввічливості», «Привітні люди», «Квітка примирення»).

		5. Змагання.	Вправи «Конкурс кухарів», «Конкурс дизайнерів приміщень», нагородження подяками «Найвихованіший клієнт», «Галантний офіціант».
		6. Організація гри.	Відбувається під керівництвом вихователя, спрямована на підтримку та заохочення до самостійних ігрових дій дітей.
III	Самостійно-діяльнісний	1. Рольові тренування.	Вправляння у навичках побудови діалогу за сюжетом ігрового проекту.
		2. Виготовлення атрибутів до гри.	Ліплення овочів та фруктів із солоного тіста, малювання картин для оформлення кафе, створення квіткових композицій на столи із сухих квітів або паперу.
		3. Заохочення до гри.	Ігрова ситуація «Підготовка до дня народження», «Очікуємо справжніх гостей до нашого кафе».
		4. Самостійна гра.	Організація гри дітьми.
IV	Оцінно-рефлексивний	1. Доповнення карти логічних дій.	Визначення разом із дітьми нових сюжетних ліній для продовження гри.
		2. Вправляння у навичках самостійної роботи з картою логічних дій.	Складання «Альбому нашої гри», вправа «Новий гість», запрошення до участі у грі дітей із сусідньої групи.
		3. Бесіда-спогад.	«Як ми грали в кафе» (обговорення результатів гри).
		5. Презентація самостійних ігрових навичок.	Свято «День самостійної дитини».

Системна карта логічних дій ігрового проекту

<i>Сюжетна лінія</i>	<i>Мовленнєві штампи</i>
<i>Зустріч клієнта</i>	<p><i>1. Взаємодія «адміністратор – клієнт»:</i> Адміністратор: Вітаємо Вас у нашому кафе «Ласунка». Проходьте, будь ласка. Зачекайте, будь ласка, вільних місць немає – ви можете поки що завітати до бару. Там наш бармен готує смачні вітамінні коктейлі та морозиво. Проходьте, будь ласка, за цей столик. Зараз я покличу до Вас офіціанта. Яке непорозуміння у Вас виникло? Чим я можу вам допомогти? Бажаємо Вам приємно провести час у нашому кафе.</p>
<i>Виконання замовлення клієнта</i>	<p><i>1. Взаємодія «бармен – відвідувач»:</i> Бармен: Добрий день! Ми Вас вітаємо в нашому кафе. Ми раді, що Ви до нас завітали. Що Ви бажаєте замовити? Смачного! Розрахуйтеся, будь ласка. Ви винні мені... гривень. Дякую! Відвідувач: Добрий день! Я бажаю замовити ... Ми хотіли б скуштувати... Чи є у Вас...? Приготуйте нам, будь ласка... Порахуйте, будь ласка, скільки ми Вам винні. Розрахуйте нас, будь ласка. Дякуємо!</p> <p><i>2. Взаємодія «офіціант – відвідувачі»:</i> Офіціант: Добрий день! Ми раді вас бачити. Пропоную Вам переглянути наше меню. Пропоную Вашій увазі нашу фірмову страву... Що бажаєте замовити? Чи готові ви вже зробити замовлення? Будь ласка, ваше замовлення... Чи сподобались Вам страви? Чи все Вам прийшлося до смаку? Ми раді вислухати Ваші побажання. Будь ласка, Ваш розрахунок. Приходьте, будь ласка, ще. Ми чекаємо на Вас.</p>
<i>Музиканти</i>	<p><i>Взаємодія «музиканти – відвідувачі»:</i> Музиканти: Ми Вас вітаємо в нашому кафе. Бажаємо Вам приємно провести дозвілля з вашими друзями. Пропонуємо Вам прослухати пісню... Які ще пісні ви хотіли б почути? Вітаємо зі святом... Бажаємо... Відвідувачі: Ми хотіли б почути пісню... Ми отримаємо велике задоволення, якщо Ви виконаєте пісню... Браво! Дякуємо, Ви чудово співали (гнали).</p>
<i>Виконання замовлення на кухні</i>	<p><i>1. Взаємодія «офіціант – шеф-кухар»:</i> Офіціант: Прийміть замовлення. Дві порції ..., два... та ... за другий столик. Прийміть замовлення для третього столика. Чи готове вже замовлення для другого столика? Клієнтам дуже сподобалось нове блюдо, передають свою вдячність шеф-кухарю.</p>

Продовження

	<p>2. <i>Взаємодія «шеф-кухар – помічники кухаря»:</i> Шеф-кухар: Готуємо шоколадний торт. Я поки зроблю тісто, а ти змішай глазур. Слідкуй уважно за пічкою, щоб нічого не підгоріло. Хто вже звільнився, розберіть нові пакунки з їжею, що потрібно поставте в холодильник.</p> <p>3. <i>Взаємодія «шеф-кухар – посудомийка»:</i> Шеф-кухар: Слідкуйте уважно, щоб на кухні весь час підтримувалася чистота. Ретельно мийте посуд і перетирайте його. Дуже Вам вдячний, на кухні все блищить. Без Вашої допомоги було б складно.</p>
Охорона	<p><i>Взаємодія «охоронець – відвідувачі»:</i> Охоронець: Ви порушили правила поведінки! Вийдіть, будь ласка, із кафе! Увага, небезпека! Викликаю міліцію (пожежників).</p>

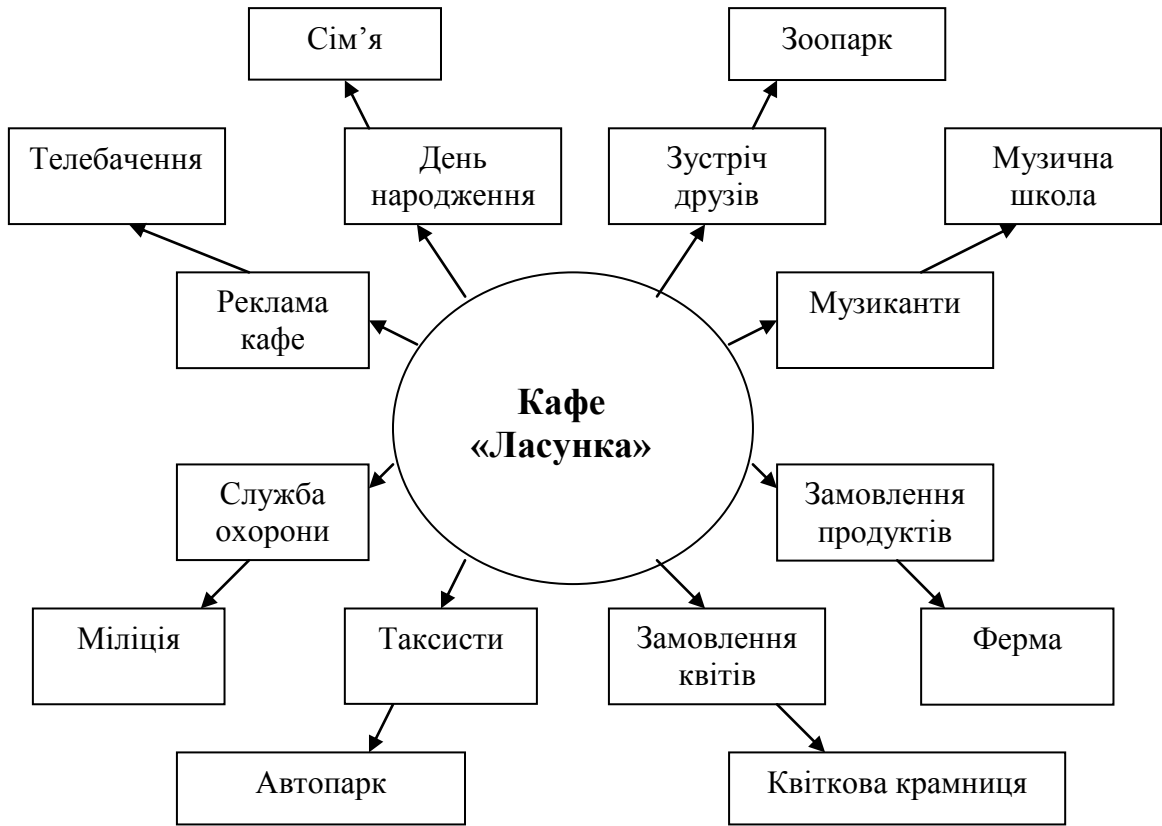
Карта рольових портретів

Зовнішні ознаки	Атрибути та предмети-замінники	Рольові дії
Роль: адміністратор		
Краватка	Блокнот для нотаток	Слідкує за виконанням обов'язків працівників кафе. Зустрічає клієнтів і проводить їх до вільного столику. Приймає замовлення на проведення свят у кафе.
Роль: бармен		
Краватка-метелик	Макет «барної стійки», стакани та чашки, соломинки для коктейлів, пакети з-під соку, чаю	Обслуговує клієнтів. Пропонує їм меню, готує чай, коктейлі, морозиво й подає їх. Здійснює розрахунок.
Роль: офіціант		
Краватка-метелик	Меню, блокнот для замовлень, таця	Сервірує столи. Ввічливо спілкується з клієнтами. Подає меню. Оформляє замовлення. Надає замовлення на кухню. Розраховується з клієнтом. Прибирає зі столів.

Роль: шеф-кухар		
Фартух, білий ковпак	Іграшкове начиння для кухні	Готує їжу. Прикрашає блюда. Складає меню. Контролює дії помічників кухаря.
Роль: музикант		
Яскравий костюм	Мікрофон, дитячі музичні інструменти, макет сцени	Співають, грають на інструментах. Виконують замовлення клієнта.
Роль: посудомийка-прибиральниця		
Фартух і біла косинки	Віник, совок, ганчірка, засоби для миття посуду	Мие посуд. Прибирає зал для відвідувачів. Ретельно слідкує за порядком.
Роль: охоронець		
Пов'язка на руку з позначкою служби безпеки	Рація	Слідкує за порядком. Слідкує за безпекою працівників і клієнтів. Карає порушників.
Роль: відвідувач		
-	Паперові гроші	Робить замовлення. Споживає їжу. Чемно спілкується. Увічливо розраховується.

Список додаткових ролей: директор, таксист, двірник, слюсар, гардеробник, квітникар, менеджер із реклами.

Карта розвитку сюжетних ліній

Результати спостереження рівня розвитку самостійності старших дошкільників у сюжетно-рольовій грі на прикінцевому етапі (експериментальна та контрольна групи)

№ з/п	І.П. дитини	Середня арифметична оцінка за результатами спостереження			Зведене середнє арифм.	Рівень
		1-а гра	2-а гра	3-а гра		
Зведені дані дітей експериментальної групи						
1	Ренат С.	1,3	2	2	1,8	середній
2	Назар Л.	3,2	3,7	3,7	3,6	високий
3	Ваня Б.	1,8	1,8	1,5	1,7	середній
4	Софія К.	2,3	2,8	2,3	2,4	середній
5	Соня Р.	3	2,3	3	2,8	достатній
6	Данило Ш.	4	4	4	4	високий
7	Влад С.	4	4	4	4	високий
8	Ярослав Б.	2,8	2,2	2,7	2,6	достатній
9	Соня З.	4	3,5	3,7	3,7	високий
10	Аня Ж.	1	2	1,3	1,4	низький
11	Орина З.	4	3,7	4	3,9	достатній
12	Аня М.	2	2	2	2	середній
13	Паша Ж.	2	1,2	2	1,7	середній
14	Діма М.	1,7	1,2	1,3	1,4	низький
15	Микита П.	1,7	1,3	1,7	1,6	середній
16	Ваня П.	1,8	1,5	1,8	1,7	середній
17	Іра Д.	3	2,5	2,5	2,6	достатній
18	Настя П.	4	4	3,3	3,8	високий
19	Микита Ф.	1,2	1,2	1,8	1,4	низький
20	Мілена Р.	3,7	4	4	3,9	високий
21	Женя Т.	3,5	4	3,5	3,7	високий
22	Настя Х.	2,2	2,2	2,8	2,4	середній
23	Таня Р.	3	2,7	3	2,9	достатній
24	Саша З.	1,5	1	1,5	1,3	низький
25	Настя К.	2	1,3	1,7	1,7	середній
26	Ілля Ш.	1,5	1,5	2	1,7	середній
27	Ліза К.	2	1,5	1,5	1,7	середній
28	Денис С.	1,8	1,8	1,7	1,8	середній
29	Андрій В.	2,7	2,8	2,7	2,7	достатній
30	Богдан Б.	2,3	2,8	3	2,7	достатній
31	Влада З.	4	3,7	3,3	3,7	високий
32	Діана С.	3,5	4	4	3,8	високий
33	Саша Т.	1,2	2	1,5	1,6	середній
34	Надя М.	1,2	1,8	1,7	1,6	середній
35	Варя К.	1,5	2	1,8	1,8	середній
36	Софія В.	3	2,7	2,8	2,8	достатній
37	Данило К.	2	1,3	2	1,8	середній
38	Максим Б.	2	1,3	1,7	1,7	середній
39	Акім К.	2,2	3	2,5	2,6	достатній
40	Матвій З.	2,3	2,8	2,7	2,6	достатній

41	Еліна Ж.	1,7	1,7	1,8	1,7	середній
42	Саша Ч.	3	2,8	2,3	2,7	достатній
43	Марієтта Т.	2,8	2,8	2,8	2,8	достатній
44	Міша М.	2,7	2,3	2	2,3	середній
45	Дарина З.	2,5	2,7	3	2,7	достатній
46	Варя І.	3	3	3	3	достатній
47	Аліна С.	4	4	4	4	високий
48	Настя Г.	4	4	4	4	високий
49	Владик З.	3	2,8	2,8	2,9	достатній
50	Данило С.	3,2	4	4	3,7	високий
Зведені дані дітей контрольної групи						
1	Вероніка А.	2,3	2,3	2,3	2,3	середній
2	Поліна Б.	2,3	3	2,5	2,6	середній
3	Даша Г.	2,7	3	3,7	3,1	достатній
4	Настя В.	1,5	1,5	1,2	1,4	низький
5	Ваня Д.	2,7	2,2	2,3	2,4	середній
6	Карина Д.	1	1,3	1,3	1,2	низький
7	Ростик З.	1,5	1,7	1,7	1,6	середній
8	Соня З.	1,8	1,2	1,2	1,4	низький
9	Глеб З.	2,3	2,7	2,5	2,5	середній
10	Ярослав К.	3,7	3,3	3,7	3,6	високий
11	Данило К.	2,3	2,8	2,2	2,4	середній
12	Олексій Л.	2	2,7	2	2,2	середній
13	Андрій М.	3,3	3,2	3,2	3,2	достатній
14	Діма П.	2,8	3	2,7	2,8	достатній
15	Артем П.	1,7	2	1,7	1,8	середній
16	Настя П.	1	1,8	1,3	1,4	низький
17	Віталій С.	1,2	1,8	1,3	1,4	низький
18	Микита Ф.	2	2	2	2	середній
19	Сергій Ч.	1,8	1,7	1,3	1,6	середній
20	Соня Ш.	3,8	4	4	3,9	високий
21	Ваня Ш.	3,2	3,3	3,5	3,3	достатній
22	Поліна Л.	3,3	3,2	3,2	3,2	достатній
23	Тимофій С.	1,3	1,3	1,2	1,3	низький
24	Кирило Б.	1,2	1,5	1,5	1,4	низький
25	Лера Д.	2,3	2,5	2	2,3	середній
26	Віка Д.	3,3	3,7	3,3	3,4	достатній
27	Маша Б.	2	2,7	2	2,2	середній
28	Маша С.	1,3	1,8	1,3	1,4	низький
29	Маша К.	3,7	3,8	3,7	3,7	високий
30	Вероніка П.	4	3,8	3,8	3,9	високий
31	Льоня Л.	2	2	2,3	2,1	середній
32	Влад М.	1,2	1,2	1,2	1,2	низький
33	Оля Ф.	1,3	1,2	1,2	2,0	середній
34	Ріта П.	1,3	1,7	1,3	1,4	низький
35	Раяна Б.	1,7	1,5	1,5	1,6	середній
36	Аня Д.	3,2	3,5	3,3	3,3	достатній
37	Соня Ш.	3,8	4	3,7	3,8	високий
38	Христина Є.	2	2,3	2	2,1	середній
39	Максим І.	1,8	1,8	1,7	1,7	середній

40	Данііл К.	3,7	3,5	3,5	3,6	високий
41	Саша С.	2,2	2,2	2	2,1	середній
42	Микола Т.	2,3	2,7	2,3	2,4	середній
43	Мілена Ц.	2,2	2,5	2,3	2,3	середній
44	Маша Ч.	3	3	3,3	3,1	достатній
45	Мирося К.	1,8	1,7	1,7	1,7	середній
46	Микита Р.	1,3	1,3	1,2	1,3	низький
47	Єгор М.	1,3	1,2	1,3	1,3	низький
48	Єгор П.	2,5	2,3	2,2	2,3	середній
49	Сергій О.	3,8	3,8	4	3,9	високий
50	Аня Н	2,2	2,2	2,2	2,2	середній

Вихідні статистичні дані в експериментальній групі

№ п/п	Значення рівня розвитку самостійності	$(X_{\text{експр}} - X_i)$	$(X_{\text{експр}} - X_i)^2$
1	2	0,68	0,4624
2	3	-0,32	0,1024
3	2	0,68	0,4624
4	2	0,68	0,4624
5	3	-0,32	0,1024
6	4	-1,32	1,7424
7	4	-1,32	1,7424
8	3	-0,32	0,1024
9	4	-1,32	1,7424
10	1	1,68	2,8224
11	4	-1,32	1,7424
12	2	0,68	0,4624
13	2	0,68	0,4624
14	1	1,68	2,8224
15	2	0,68	0,4624
16	2	0,68	0,4624
17	3	-0,32	0,1024
18	4	-1,32	1,7424
19	1	1,68	2,8224
20	4	-1,32	1,7424
21	3	-0,32	0,1024
22	2	0,68	0,4624
23	3	-0,32	0,1024
24	1	1,68	2,8224
25	2	0,68	0,4624
26	2	0,68	0,4624
27	2	0,68	0,4624
28	2	0,68	0,4624
29	3	-0,32	0,1024
30	3	-0,32	0,1024
31	4	-1,32	1,7424
32	4	-1,32	1,7424
33	2	0,68	0,4624
34	2	0,68	0,4624
35	2	0,68	0,4624
36	3	-0,32	0,1024
37	2	0,68	0,4624
38	2	0,68	0,4624
39	3	-0,32	0,1024
40	3	-0,32	0,1024
41	2	0,68	0,4624

Продовження таблиці

42	3	-0,32	0,1024
43	3	-0,32	0,1024
44	2	0,68	0,4624
45	3	-0,32	0,1024
46	3	-0,32	0,1024
47	4	-1,32	1,7424
48	4	-1,32	1,7424
49	3	-0,32	0,1024
50	4	-1,32	1,7424

Вихідні статистичні дані в контрольній групі

№ п/п	Значення рівня розвитку самостійності	$(X_{\text{контр}} - X_i)$	$(X_{\text{контр}} - X_i)^2$
1	2	0,24	0,0576
2	2	0,24	0,0576
3	3	-0,76	0,5776
4	2	0,24	0,0576
5	2	0,24	0,0576
6	1	1,24	1,5376
7	2	0,24	0,0576
8	1	1,24	1,5376
9	2	0,24	0,0576
10	4	-1,76	3,0976
11	3	-0,76	0,5776
12	3	-0,76	0,5776
13	3	-0,76	0,5776
14	3	-0,76	0,5776
15	2	0,24	0,0576
16	1	1,24	1,5376
17	1	1,24	1,5376
18	2	0,24	0,0576
19	1	1,24	1,5376
20	4	-1,76	3,0976
21	3	-0,76	0,5776
22	3	-0,76	0,5776
23	1	1,24	1,5376
24	1	1,24	1,5376
25	2	0,24	0,0576
26	4	-1,76	3,0976
27	2	0,24	0,0576
28	1	1,24	1,5376
29	4	-1,76	3,0976
30	4	-1,76	3,0976
31	2	0,24	0,0576
32	1	1,24	1,5376

Продовження таблиці

33	2	0,24	0,0576
34	1	1,24	1,5376
35	2	0,24	0,0576
36	3	-0,76	0,5776
37	4	-1,76	3,0976
38	2	0,24	0,0576
39	1	1,24	1,5376
40	4	-1,76	3,0976
41	2	0,24	0,0576
42	2	0,24	0,0576
43	2	0,24	0,0576
44	3	-0,76	0,5776
45	2	0,24	0,0576
46	1	1,24	1,5376
47	1	1,24	1,5376
48	2	0,24	0,0576
49	4	-1,76	3,0976
50	2	0,24	0,0576

Кореляційна матриця

T-test for Independent Samples (Marina.sta)																	
Note: Variables were treated as independent samples																	
	Mean	Mean				t separ.		p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p	Levene	df	p
	Group 1	Group 2	t-value	df	p	var.est.	df	2-sided	Group 1	Group 2	Group 1	Group 2	variances	variances	F(1,df)	Levene	Levene
EG vs. KГ	2,7	2,2	2,630761	98	0,009895	2,630761098	97,84696	0,009895	50	50	0,931315	0,968904	1,082353	0,782905	0,173749	98	0,677713

«12» 11 2012 р. № 12

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Видана Савченко Марині Василівні, в тому, що вона з 2010 по 2012 рр. проводила експериментальне дослідження під керівництвом кандидата педагогічних наук, доцента Амацьєвої О.П. в дошкільному навчальному закладі №3 «Ромашка» м. Слов'янська Донецької обл. за темою «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності».

Савченко М.В. проводила науково-методичну роботу з педагогічним колективом дошкільного навчального закладу, метою якої було підвищення обізнаності вихователів про форми та методи виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства, ознайомлення з методом ігрових проєктів та алгоритмом їх розробки, створення предметно-розвивального середовища для активізації самостійності дітей в ігровій діяльності. Виступала з доповідями на педагогічних нарадах дошкільного навчального закладу №3 «Ромашка» з метою актуалізації практичного використання результатів дисертаційного дослідження з проблеми виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності.

Проведена робота сприяла активізації проявів самостійності дітей у грі, прагненню розширювати зміст гри та виявляти цілеспрямованість у його реалізації, розігруванні ролей, застосуванні на практиці отриманих знань за темою гри.

Надані дослідницею практичні рекомендації щодо вивчення рівнів самостійності дітей в ігровій діяльності згідно визначених критеріїв та показників, створення необхідних педагогічних умов в групах дітей дошкільного віку дозволили оптимізувати рівень їх самостійності в ігровій діяльності, про що свідчать отримані результати обстеження.

Запропонована авторська методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності викликала інтерес практиків і визначається ними як ефективна.

Завідуюча ДНЗ №3 «Ромашка»
м. Слов'янська

Золотарьова Г.Я.

«14» вересня 2012 р. № 36

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Савченко Марини Василівни

з теми: «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»

Упродовж 2011-2012 навчального року Савченко М.В. проводила методичний семінар з проблеми виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності для вихователів та вихователів-методистів ДНЗ № 20 «Теремок» м. Слов'янська Донецької обл. Стрижневим у ньому були лекції та семінари, у процесі яких педагогів ознайомили з методом ігрового проекту, послідовністю його організації та впровадження у роботу з дітьми з метою виховання у них самостійності в ігровій діяльності.

Вивчення рівня вихованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності виявило, що доцільне використання методу ігрових проектів, запропонованих дослідницею активізує дитячу самостійну ігрову діяльність, сприяє розвитку мотивації до неї, становленню відповідальності та цілеспрямованості дошкільників у грі.

Досліджувана Савченко М.В. проблема викликала інтерес у педагогічних працівників закладу. Створена дослідницею модель виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності сприяє вдосконаленню освітньо-виховної роботи та заслуговує на схвалення та високу оцінку.

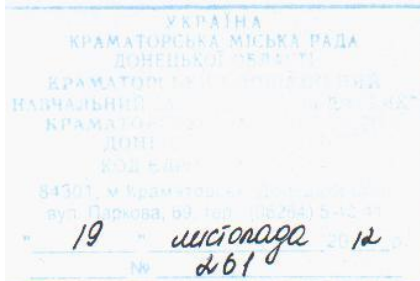
В. о. завідуючої

ДНЗ №20 м. Слов'янська

Ушакова О.О.

Комунальний дошкільний навчальний заклад садок – ясла
«Ведмедик» №69
 комбінованого типу управління освіти Краматорської міської ради
 вул. Паркова, 69, м. Краматорськ, Донецької обл., 84300
 Тел.: 54241, [http:// vedmedyk69.org.ua](http://vedmedyk69.org.ua), e-mail: vedmedyk69@gmail.com

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Савченко Марини Василівни
 з теми: «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в
 ігровій діяльності»**

Видана Савченко М.В. у тому, що з 2010 по 2012 рр. у дошкільному навчальному закладі № 69 «Ведмедик» м. Краматорська Донецької обл. успішно впроваджуються матеріали, представлені в дисертаційному дослідженні з проблеми «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» (методика діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку, програма для педагогів та батьків «Виховуємо самостійну дитину у грі», сценарії ігрових проєктів у групах дітей старшого дошкільного віку тощо).

Програма для педагогів та батьків «Виховуємо самостійну дитину у грі», запропонована Савченко М.В., викликала інтерес педагогів та батьків до проблеми розвитку самостійності як особистісної якості; дозволила підвищити їх обізнаність про форми та методи виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства; ознайомити вихователів з методом ігрових проєктів і алгоритмом їх розробки.

Завдяки методичним рекомендаціям, наданим Савченко М.В. під час семінарів для вихователів та батьків, вдалося створити мобільне предметно-розвивальне середовище для виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Використання моделі виховання самостійності в ігровій діяльності дітей дошкільного віку, запропонованої авторкою, дозволило підвищити інтерес дітей до ігрової діяльності, збільшити рівень їх самостійності під час гри, вдосконалити навички планування ігрової діяльності та досягнення задуманого результату.

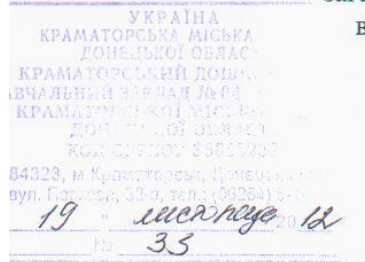
Завідуюча ДНЗ №69 «Ведмедик»
 Вихователь - методист ДНЗ № 69 «Ведмедик»

[Handwritten signature]

І.В. Скумен
 О.А. Бобришева

Комунальний дошкільний навчальний заклад ясла – садок
«Пролісок» №64
 загального типу управління освіти Краматорської міської ради
 вул. Паркова, 32-а, м. Краматорськ, Донецької обл., 84300
 Тел.: 51048, e-mail: doy64@list.ru

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Видана Савченко М.В. в тому, що з 2011 року у дошкільному навчальному закладі №64 «Пролісок» м. Краматорська Донецької обл. успішно проваджуються матеріали з проблеми «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» (методики діагностики рівня самостійності в ігровій діяльності дітей дошкільного віку, модель виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, сценарії ігрових проєктів).

За методичними рекомендаціями, запропонованими Савченко М.В., вихователь-методист закладу проводила науково-методичну та практичну роботу з педагогічними працівниками щодо підвищення їх рівня обізнаності про шляхи розвитку самостійності в дітей дошкільного віку, оволодіння навичками роботи з виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності, формування умінь розробки та впровадження у навчально-виховну роботу з дітьми ігрових проєктів.

Проведена робота забезпечила підвищення рівня самостійності дітей у гри, цілеспрямованості у її реалізації, визначенні правил поведінки у грі, наполегливості в досягненні запланованого результату гри, її подальшого розвитку з розширенням змісту сюжету.

Вдалося зацікавити педагогів дошкільного навчального закладу проблемою виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності, активізувати їх самостійні пошуки в плані розробки ігрових проєктів для виховання самостійності дошкільників. Власний педагогічний досвід вихователі закладу узагальнюють та розповсюджують на локальному, міському та обласному рівнях; презентують практичне використання ігрових проєктів колегам з інших дошкільних навчальних закладах.

Запропонована Савченко М.В. модель виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ № 64 визначається як дієва, ефективна та продуктивна.

Завідувач ДНЗ №64 «Пролісок»
 Вихователь - методист ДНЗ № 64 «Пролісок»

Н.В.Волкова
 В.І.Верещага

ВІДДІЛ ОСВІТИ ШАХТАРСЬКОЇ РАЙДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

«20» вересня 2012 р. № 98

Довідка про впровадження результатів наукових досліджень у практику

Видана Савченко Марині Василівні в тому, що в період з 2011 по 2012 рр. в дошкільних навчальних закладах Шахтарського району Донецької обл. (№21 «Колосок», № 9 «Топольок» Грабівської сільської ради, № 13 «Мир» Нікішинської сільської ради) успішно впроваджуються матеріали, представлені в дисертаційному дослідженні з проблеми «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» (методика діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності, програма підготовки педагогів та батьків до виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності, сценарії ігрових проєктів для роботи з дітьми старшого дошкільного віку).

Савченко М.В. проводила науково-методичну роботу з педагогічними колективами дошкільних навчальних закладів, яка дозволила поглибити їх обізнаність про форми та методи виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства, ознайомити з методом ігрових проєктів та алгоритмом їх розробки.

Використання матеріалів наукового дослідження Савченко М.В. дозволило підвищити інтерес дітей до ігрової діяльності, збільшити рівень їх самостійності, про що свідчать результати обстеження.

Запропонована авторська методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності викликала інтерес практиків і визначається ними як ефективна.

Начальник
/ відділу освіти

Савченко

О.М. Волинцев

**Костянтинівський
дошкільний навчальний заклад №31 «Мир»**

КОСТЯНТИНІВСЬКА РАДА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ КОСТЯНТИНІВСЬКИЙ ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 31 «МІР» Ідент. код № 85951007 85118, Донецька обл., м. Костянтинівка, вул. Калініна, 60	
п/р	№
«18» лютого 2012 р.	№ 18
№	№

**ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Видана Савченко М.В. в тому, що матеріали наукового дослідження з теми «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» успішно впроваджуються у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу № 31 «Мир» м. Костянтинівки протягом 2009-2010, 2010-2011, 2011-2012 н. р.

Три роки тривала робота з дітьми старшого дошкільного віку, їх батьками та педагогічним колективом дошкільного закладу, в процесі якої було реалізовано поставленні в дослідженні експериментальні завдання. Серед них:

- визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні вихованості самостійності дошкільників в ігровій діяльності;
- експериментально апробовано модель та методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.
- створено педагогічні умови виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності тощо.

Під час проведення експерименту Савченко М.В. постійно надавала допомогу вихователям дошкільних груп та методисту з питань організації оптимізації ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку, залучення до цієї роботи батьків вихованців. Провідними формами опосередкованої реалізації дослідницьких здобутків дослідниці були: методика діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку, програма для педагогів та батьків «Виховуємо самостійну дитину у грі» та сценарії ігрових проектів в групах дітей старшого дошкільного віку тощо.

Про ефективність проведеної роботи з дітьми свідчать результати обстеження дітей. Так, кількість дітей, які досягли високого рівня збільшилася на 14%; кількість дітей достатнього рівня збільшилася на 14%; кількість дітей з середнім рівнем зменшилася на 2%; з низьким рівнем – на 26%.

Запропонована Савченко М.В. модель та методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку визначається як дієва, ефективна та продуктивна.

Завідувач ДНЗ №31 «Мир»

Корнєєва О.Л.

«12» листопада 2012 р. № 43

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У період з 2011 по 2012 рр. Савченко М.В. здійснювала впровадження концептуальних ідей та основних результатів власного наукового пошуку за темою «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» в дошкільному навчальному закладі № 30 «Івушка» м. Костянтинівки Донецької обл.

Дослідниця проводила науково-методичну роботу з педагогічним колективом дошкільного навчального закладу, метою якої було: привернути увагу вихователів до проблеми розвитку самостійності як особистісної якості дитини дошкільного віку; підвищити їх обізнаність про форми та методи виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства; ознайомити з методом ігрових проєктів та алгоритмом їх розробки. Надавала допомогу педагогам під час впровадження авторського доробку.

Запропонована Савченко М.В. програма «Виховуємо самостійну дитину» дозволила виявити нові аспекти та шляхи організації навчально-виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку та залучити до неї родини вихованців.

Результати дослідно-експериментальної роботи Савченко М.В. обговорювались на педагогічній раді закладу та отримали високу оцінку. Запропонована дослідницею методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності є актуальною, ефективною і потребує подальшого впровадження у практику дошкільної освіти.

Завідувач ДНЗ №30 «Івушка»

Галкіна О.І.

КОСТЯНТИНІВСЬКА МІСЬКА РАДА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ КОСТЯНТИНІВСЬКИЙ ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 1 «ДЗВІНОЧОК» Ідент. код № 36426853 65114, Донецька обл., м. Костянтинівка, вул. Октябрська, 256	
№	МФО
№	№
на 20.10.12р.	№ 52

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Видана Савченко М.В. в тому, що матеріали наукового дослідження з теми «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності» успішно впроваджуються у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу № 1 «Дзвіночок» м. Костянтинівки з 2009-по 2012 р.

Робота з батьками, педагогічним колективом дошкільного закладу передбачала наступні експериментальну апробацію моделі та методики виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Було створено педагогічні умови виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Провідними формами опосередкованої реалізації дослідницьких здобутків дослідниці були: методика діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку, програма для педагогів та батьків «Виховуємо самостійну дитину у грі» та сценарії ігрових проектів в групах дітей старшого дошкільного віку тощо. Під час проведення експерименту Савченко М.В. постійно надавала допомогу вихователям дошкільних груп та методисту з питань організації оптимізації ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку, залучення до цієї роботи батьків вихованців.

Про ефективність проведеної роботи з дітьми свідчать результати обстеження дітей. Так, кількість дітей, які досягли високого рівня збільшилася на 14%; кількість дітей достатнього рівня збільшилася на 14%; кількість дітей з середнім рівнем зменшилася на 2%; з низьким рівнем – на 26%.

Запропонована Савченко М.В. модель та методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку визначається як дієва, ефективна та продуктивна.

Завідувач ДНЗ №1 «Дзвіночок»

Наришкіна Т.Ю.

УКРАЇНА
 АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ
 ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 (ЯСЛА-САД) № 1
 «РОМАШКА»
 КРАСНОПЕРЕКОПСЬКОЇ
 МІСЬКОЇ РАДИ
 АВТОНОМНОЇ
 РЕСПУБЛІКИ КРИМ
 Ідентифікаційний код 33372863
 90000, АРК, м. Красноперекопськ,
 вул. Озерна, буд. 3

«25» серпня 2012 р. № 62

**Довідка
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження**

Видана Савченко Марині Василівні, в тому, що матеріали її дисертаційного дослідження «Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності», впроваджено в навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу №1 «Ромашка» м. Красноперекопська АР Крим протягом 2011 - 2012 н.р.

Савченко М. В. проводила науково-методичну роботу з вихователями та методистом дошкільного навчального закладу, надавала їм допомогу під час впровадження авторських доробок.

Використання методики діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності, запропонованої авторкою, дозволило виявити дітей, які потребували цілеспрямованої роботи з підвищення рівня їхньої самостійності в ігровій діяльності.

У групах старшого дошкільного віку було застосовано модель виховання самостійності в ігровій діяльності шляхом використання запропонованих сценаріїв ігрових проєктів. Про ефективність її застосування свідчать результати обстеження дітей: рівень самостійності в дітей старшого дошкільного віку після використання означеної моделі зріс в більшості дітей до достатнього та високого.

Завідуюча ДНЗ №1 «Ромашка»

Грицина Н.П.

«12» листопада 2012 р. № 7

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Савченко Марини Василівни

з теми: **«Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»**

Видана Савченко Марині Василівні в тому, що з 2012 року в дошкільному навчальному закладі № 16 м. Києва успішно впроваджується розроблена нею авторська методика виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (методика діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності, програма підготовки педагогів та батьків до виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності, сценарії ігрових проєктів для роботи з дітьми старшого дошкільного віку).

До безпосереднього застосування у педагогічному процесі дошкільного навчального закладу було рекомендовано низку науково-практичних розробок з проблеми дослідження Савченко М.В., а саме: лекції з проблеми виховання самостійності на етапі дошкільного дитинства; матеріали до семінару-паралелі для вихователів «Виховання самостійності засобами ігрової діяльності», до круглого столу з батьками вихованців «Самостійність дитини – «за» та «проти»», до групових та індивідуальних консультацій для батьків з питань виховання самостійності в ігровій діяльності дітей дошкільного віку.

Запропонована Савченко М.В. методика, що містить сценарії ігрових проєктів для роботи в групах дітей старшого дошкільного віку, викликала інтерес практиків і визначається ними як ефективна. Вона сприяє активізації дитячої самостійної ігрової діяльності, розвиває мотивацію до неї, прагнення використовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях; розгортає виховний процес згідно бажань та пропозицій дітей.

Завідуюча ДНЗ №16

Сенчишена М.П.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний вищий навчальний заклад
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДДПУ)

вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116 тел./факс (06262) 3-23-54
 Код ЄДРПОУ 38177113

06.11.12р № 66-12-524 на № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності», представленого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук аспіранта кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Савченко Марини Василівни

У період з 2010 по 2012 рр. Савченко М.В. здійснювала послідовне впровадження основних результатів, концептуальних ідей та висновків власного дисертаційного дослідження в освітньо-виховний процес факультету дошкільної освіти та практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Грунтовне й послідовне дослідження теоретичних засад дисертаційної роботи дозволили Савченко М.В. наповнити зміст навчальних дисциплін «Спецсеминар з дошкільної педагогіки», «Дошкільна педагогіка» дидактичною та методичною складовими. Аспіранткою було запропоновано до уваги студентів методику діагностики рівнів вихованості самостійності в ігровій діяльності та сценарії ігрових проєктів в групах дітей старшого дошкільного віку.

У процесі педагогічних практик дослідницею були проведені індивідуальні консультації для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» ОКР «Бакалавр» з питань організації роботи щодо виховання самостійності в дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Результати власного дослідження були використані аспірантом Савченко М.В. у процесі проведення практичних занять, на яких були презентовані сценарії ігрових проєктів, програма для педагогів та батьків «Виховуємо самостійну дитину».

Впровадження в навчально-виховний процес результатів дисертаційного дослідження Савченко М.В. позитивно вплинуло на загальну підготовку студентів до майбутньої роботи в дошкільних навчальних закладах, сприяло розвитку в них навичок організації ігрової діяльності в групах дітей дошкільного віку.

Результати дослідно-експериментальної роботи М.В. Савченко обговорювались на засіданні кафедри дошкільної освіти та отримали високу оцінку (протокол № 3 від 4.10.2012 р.).

Проректор
 з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «ДДПУ»,
 кандидат фізико-математичних наук, доцент

С.О. Чайченко

Завідувач кафедри
 дошкільної освіти,
 доктор педагогічних наук, професор

В.Г. Григоренко

Підпис Чайченко С.О., Григоренко В.Г. засвідчую:
 Начальник ВК ДВНЗ «ДДПУ»

А.В. Романкевич

